

”SE, ET IHAN PIENESTÄ PITÄEN”

Päiväkotikiusaaminen varhaiskasvattajien näkökulmasta

Tarja Miettinen

Essi Piironen

Opinnäytetyö
Elokuu 2014
Sosiaalialan koulutusohjelma
Sosiaalipedagogiikka

TIIVISTELMÄ

Tampereen ammattikorkeakoulu
Sosiaalialan koulutusohjelma

MIETTINEN, TARJA & PIROINEN, ESSI:

”Se, et ihan pienestä pitäen”

Päiväkotikiusaaminen varhaiskasvattajien näkökulmasta

Opinnäytetyö 75 sivua, joista liitteitä 3 sivua

Elokuu 2014

Opinnäytetyön tarkoituksena oli kartoittaa ja kuvailla päiväkotikiusaamista varhaiskasvattajien näkökulmasta. Tämän ohella tavoitteena oli kartoittaa varhaiskasvattajien käyttämiä keinoja puuttua kiusaamiseen ja ennaltaehkäistä sitä. Opinnäytetyön teoreettisena viitekehystenä oli yhteisöllinen näkökulma kiusaamiseen.

Opinnäytetyö on kvalitatiivinen. Opinnäytetyön tutkimusosion aineisto kerättiin ryhmäteemahaastattelulla. Haastattelut toteutettiin neljässä tamperelaisessa päiväkodissa, joissa kussakin haastateltiin yhden ryhmän varhaiskasvattajia. Haastateltavia varhaiskasvattajia oli yhteensä yhdeksän. Aineisto analysoitiin teoriaohjaavan sisällönanalyysin avulla.

Varhaiskasvattajat määrittivät kiusaamisen olevan monimuotoinen ja ensisijaisesti kahden lapsen välinen ilmiö, joka ilmenee helposti havaittavina suorina sekä haasteellisemmin havaittavina epäsuorina tekoina. Varhaiskasvattajat määrittivät varsinaisen kiusaamisen olevan tarkoituksellista ja toistuvaa. Tämän lisäksi he kokivat vakavan kiusaamisen olevan harvinaista päiväkotikäisten lasten parissa. Pitkäkestoiseen ja vakavaan kiusaamiseen varhaiskasvattajat kertoivat puuttuvansa ensisijaisesti yhteistyössä vanhempien kanssa. Myös leikkeihin osallistuminen, kiusaamisen puheeksi ottaminen sadun ja kuvien avulla, yksilötyöskentely kiusaajan ja kiusatun kanssa sekä varhaiskasvatuksen asiantuntijan konsultointi nähtiin mahdollisina keinoina puuttua kiusaamiseen. Varsinaisiksi kiusaamisen ennaltaehkäisyn keinoiksi varhaiskasvattajat nimesivät varhaisen puuttumisen ja konfliktien ratkaisemisen, sosiaalisten taitojen opettamisen, pienryhmätoiminnan, tunnekasvatuksen, tilaratkaisut sekä selkeän päiväkotikohtaisen kiusaamiseen puuttumisen ja ennaltaehkäisyn suunnitelman.

Päiväkotikiusaamisesta puhuttaessa kiusaamiseen puuttuminen ja sen ennaltaehkäisy limittyvät toisiinsa, sillä pienten lasten kohdalla kiusaamiseen puuttumisessa on aina kyse myös kiusaamisen ennaltaehkäisystä. Harvinaisuudestaan huolimatta pitkäkestoista kiusaamista esiintyy myös päiväkodeissa, minkä vuoksi toimivia keinoja puuttua siihen tulisi tutkia lisää. Kiusaamisen ennaltaehkäisyn suunnitelma voi toimia hyvänä keskustelun avauksena ja pohjana toimivien puuttumiskäytäntöjen kehittämiseksi. Dokumentoidut kiusaamistilanteet voivat antaa arvokasta tietoa päiväkotikiusaamisesta ilmiönä, minkä ohella dokumentointi voi auttaa kehittämään toimivia keinoja niin puuttua kiusaamiseen kuin ennaltaehkäistä sitä. Mitä varhaisemmassa vaiheessa kiusaamisen vastainen työ aloitetaan, sitä paremmin siinä voidaan onnistua.

Asiasanat: päiväkotikiusaaminen, kiusaamiseen puuttuminen, kiusaamisen ennaltaehkäisy

ABSTRACT

Tampereen ammattikorkeakoulu
Tampere University of Applied Sciences
Degree Programme in Social Services
Option of Social Pedagogy

MIETTINEN, TARJA & PIROINEN, ESSI:
Bullying among Kindergarten Children-
Bullying from Early Childhood Educators' Perspective

Bachelor's thesis 75 pages, appendices 3 pages
August 2014

The objective of this Bachelor's thesis was to map and describe bullying in kindergarten from early childhood educators' perspective. The objective was also to map how the educators intervene in and prevent bullying. The theoretical perspective of this Bachelor's thesis was communal perspective.

This Bachelor's thesis is qualitative. The data were collected by interviewing four groups of early childhood educators in four kindergartens in Tampere. Overall nine educators were interviewed. The data were analyzed with qualitative content analysis.

The early childhood educators defined bullying as a complex phenomenon which occurs both in direct and hidden, indirect forms. They also defined bullying as a phenomenon that exists mainly between two participants. The educators defined actual bullying as intentional and repeated, and according to them serious bullying is extremely rare in kindergartens. According to the early childhood educators they intervene in bullying in co-operation with parents. They also described intervening in bullying by participating in children's play, communicating about bullying with children using pictures and stories, providing individual support for both participants and consulting a specialist of early childhood education. The early childhood educators described preventing bullying by early intervention, solving conflicts, teaching social skills and working in small-groups. According to the educators educating children to recognize emotions, having a child-friendly environment and writing a clear plan of intervention and prevention of bullying were also ways to prevent bullying.

When talking about bullying in kindergarten there is always a close connection between intervention and prevention, because with small children intervention always has a preventive influence. Although serious bullying in kindergarten is an uncommon phenomenon, it still exists. Therefore methods of intervention should be mapped and studied more. The plan of intervention and prevention of bullying could be seen both as an opening of discussion and as a basis of anti-bullying work. Documented bullying situations could give more information about bullying as a phenomenon and also help to develop and improve methods of intervention and prevention. The earlier anti-bullying work begins the better are the opportunities to succeed.

Key words: kindergarten, bullying, intervention in bullying, prevention of bullying

SISÄLLYS

1	JOHDANTO.....	5
2	OPINNÄYTETYÖN TOTEUTUS	7
2.1	Opinnäytetyön lähtökohdat ja tarkoitus	7
2.2	Opinnäytetyön tutkimustehtävä ja tutkimuskysymykset	8
2.3	Opinnäytetyön tutkimusmenetelmä	8
2.4	Aineiston keruu	9
2.5	Analysointi	11
3	KIUSAAMINEN PÄIVÄKODEISSA	13
3.1	Mitä kiusaaminen on?	13
3.2	Kiusaaminen varhaiskasvatuksessa	14
3.3	Kiusaamisen eri muodoista	16
3.4	Päivähoidossa tunnistettavat kiusaamistilanteiden roolit	20
3.5	Kiusaamistilanteet päivähoidon arjessa	27
3.6	Kiusaaminen yhteisöllisenä ilmiönä	28
4	KIUSAAMISEEN PUUTTUMINEN	31
4.1	Hyvä puuttuminen.....	31
4.2	Kiusaamisen havaitseminen.....	33
4.3	Kiusaamistilanteiden selvittely ja puheeksi ottaminen lasten kanssa.....	36
4.4	Kiusaamisen seuranta ja kiusaamistilanteiden dokumentointi	39
4.5	Kasvatuskumppanuus – kiusaamiseen puuttuminen yhteistyössä vanhempien kanssa	40
4.6	Kuinka lopettaa pitkäkestoinen kiusaaminen päivähoidossa?	43
5	KIUSAAMISEN EHKÄISY	49
5.1	Konfliktien ratkaiseminen.....	50
5.2	Sosiaalisten taitojen opettaminen.....	51
5.3	Leikin ja ryhmän merkitys	53
5.4	Tunnekasvatus	55
5.5	Muut kiusaamisen ehkäisemisen keinot	57
5.6	Kiusaamisen ennaltaehkäisemisen suunnitelma	60
6	TUTKIMUSTULOKSET JA JOHTOPÄÄTÖKSET	63
7	LOPUKSI	68
	LÄHTEET	71
	LIITTEET	73
	Liite 1. Teemahaastattelun runko	73
	Liite 2. Taustatietolomake	74
	Liite 3. Esimerkkipohja kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelmaksi	75

1 JOHDANTO

Alistaa, eristää, nimittelee, potkii, lyö – yksiselitteisiä väkivallan muotoja kaikki, eikö? Mutta entäs jos tekijä on alle kouluikäinen lapsi? Koulumaailmassa kiusaamisen kriminalisoimisesta käydään kiivasta keskustelua, mutta mikä merkitys kiusaamiselle annetaan päivähoitossa? Osataanko kiusaaminen tunnistaa, osataanko siihen puuttua ja miten ennaltaehkäisyyn kiinnitetään huomiota varhaiskasvatuksessa? Aiemmin tehdyt tutkimukset nimittäin osoittavat alistamisen, eristämisen, nimittelyn, potkimisen ja lyömisen olevan arkipäiväisiä kiusaamisen muotoja jo päivähoitossa.

Kansainvälisten tutkimusten valossa kiusaaminen alkaa jo varhaisessa vaiheessa synnyttäen pahimmillaan vahingoittavassa vuorovaikutuksessa muodostuvia ja jopa pysyviä rooleja. Kiusaaminen vahingoittaa, ja myös lyhytkestoisen kiusaamisen on todettu voivan vaikuttaa lapsen kehitykseen negatiivisesti. Kiusaaminen aiheuttaa monenlaista pahoinvointia, ja sillä on todettu olevan yhteyttä myös mielenterveysongelmiin.

Kansainvälisten tutkimusten mukaan jopa seitsemänkymmentä prosenttia päiväkotien lapsista kokee tullessa kiusatuksi. YK:n Lastenoikeuksien sopimuksessa (2.artikla) kirjoitetaan, että kaikilla lapsilla on samat oikeudet ja kaikki lapset ovat samanarvoisia. Näin ollen yksikään lapsi ei saa tulla syrjityksi toisiin nähden. Lastenoikeuksien sopimuksen mukaan jokaisella lapsella on oikeus suojaan sekä fyysistä että psyykkistä väkivaltaa vastaan (artikla 19). Jokaisella lapsella tulisi olla suoja kiusaamista vastaan.

Suomessa voimassa oleva laki lasten päivähoitosta (1973) määrittää päivähoiton tehtäväksi edistää lapsen persoonallisuuden tasapainoista kehitystä sekä turvata lapselle jatkuvat, turvalliset ja lämpimät ihmissuhteet suotuisassa kasvuympäristössä. Tämän ohella laki määrittää päivähoiton tehtäväksi edistää lapsen fyysistä, sosiaalista ja tunne-elämän kehitystä. Tällä hetkellä suomalainen lainsäädäntö puuttuu jo peruskoulussa kiusaamiseen ja sen ehkäisyyn. Uuden päivähoitolain valmistelun yhteydessä mm. päiväkotikiusaamista tutkinut väitöstutkija Laura Repo (ent. Kirves) on tuonut julkiseen keskusteluun ehdotuksen kiusaamiseen puuttumisen ja ennaltaehkäisyyn lisäämisestä uuteen päivähoitolakiin (Krautsuk 2014).

Suomalaista varhaiskasvatusta ohjataan valtakunnallisilla varhaiskasvatuksen perusteilla. Nämä perusteet pohjautuvat niin lakisääteisiin velvollisuuksiin kuin arvoihin ja pedagogisiin lähtökohtiin, jotka varhaiskasvatusta viitoittavat. Valtakunnalliset periaatteet ohjaavat kuntia niiden omien varhaiskasvatussuunnitelmien laatimisessa, minkä lisäksi jokaisessa päivähoitoyksikössä laaditaan varhaiskasvatussuunnitelma niin päiväkodin yhteistä toimintaa kuin yksittäisen lapsen kasvua tukemaan. Valtakunnallisessa varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa ei mainita kiusaamista, mutta sen sijaan muutamat kaupungit – mm. Helsingin kaupunki – ovat sisällyttäneet kiusaamisen osaksi omia varhaiskasvatussuunnitelmiaan (Helsingin varhaiskasvatussuunnitelma 2011,8).

Tulevina varhaiskasvattajina ja sosiaalialan ammattilaisina tulemme törmäämään kiusaamiseen ja sen seurauksiin työelämässä, minkä vuoksi koimme tärkeäksi perehtyä ja oppia aiheesta opintojemme aikana. Opiskelujen alkuvaiheessa kiusaaminen myös päivähoitossa ilmenevänä ongelmana nousi julkiseen keskusteluun tuoreen suomalaistutkimuksen pohjalta, mikä oli lopullinen sysäys opinnäytetyömme aiheen valinnalle. Perehdyimme kiusaamisaiheeseen opintojemme varrella mm. seminaarityössämme, mutta halusimme syventää tietämystämme ja ymmärrystämme tästä tärkeästä ilmiöstä opinnäytetyössämme.

Päivähoidon varhaiskasvattajilla on velvollisuus turvata lapsen kasvu ja kehitys, joita kiusaaminen väistämättä vaarantaa. Tämän opinnäytetyön tarkoituksena on kartoittaa ja kuvailla merkityksiä ja käsityksiä, joita varhaiskasvattajat antavat kiusaamiselle, siihen puuttumiselle ja kiusaamisen ennaltaehkäisylle. Varhainen puuttuminen ja ennaltaehkäisy ovat ainoita keinoja, joita kasvattajilla on kiusaamista varten. Päivähoidossa alkava kiusaamisen ennaltaehkäisy ja puuttuminen auttavat turvaamaan lapsen kasvun ja kehityksen sosiaalisena olentona turvallisessa vuorovaikutuksessa. Se, et ihan pienestä pitäen.

2 OPINNÄYTETYÖN TOTEUTUS

2.1 Opinnäytetyön lähtökohdat ja tarkoitus

Suomen päiväkotijärjestelmä on maailmanlaajuisesti täysin ainutlaatuinen, minkä vuoksi päiväkotikiusaamisesta ei ole olemassa suoraan vertailukelpoista kansainvälistä tutkimusta. Merkittävä ero päivähoidossa kansainvälisesti verrattuna on se, että Suomessa päiväkotikiusaamiset lapset ovat monissa muissa maissa jo koululaisia. Tämän ohella vertailua vaikeuttaa se, ettei suomalaista päiväkotikiusaamista käsittelevää tutkimustietoa ole juurikaan saatavilla, sillä ilmiön tutkimus on vielä varsin nuorta. (Repo 2013, 56.)

Opinnäytetyömme lähtökohdaksi valitsimme yhteisöllisen näkökulman, joka korostaa kiusaamisen olevan vuorovaikutuksessa ilmenevä ja kehittyvä, koko yhteisöä koskettava sosiaalinen ongelma. Yhteisöllisestä näkökulmasta katsottuna kiusaamisen ydin on samanlainen yhteisöstä ja sen jäsenistä riippumatta. (Höistad 2001, 64–66; Hamarus 2008, 27–29.) Oleellista kiusaamisesta tarkasteltaessa näkökulmasta huolimatta on se, miten kiusaaminen määritellään ja mikä kiusaamiseksi ymmärretään. Yhteisön yhteinen ymmärrys kiusaamisesta syntyy vain näkemyksiä esille tuomalla ja niistä keskustelemalla. Keskustelun ohella yhteisön jakamat arvot ohjaavat yhteisen ymmärryksen muodostamista. Yhteinen ymmärrys kiusaamisesta ohjaa kiusaamisen havaitsemista ja siihen puuttumista - kiusaamisen ennaltaehkäisyä unohtamatta. (mm. Hamarus 2008, 12, 14–17.)

Varhaiskasvattajien tehtävänä on puuttua kiusaamiseen sekä ennaltaehkäistä sen muodostumista omissa yhteisöissään, jonka tähden opinnäytetyömme tarkoituksena oli kartoittaa ja kuvailla päiväkotikiusaamista varhaiskasvattajien näkökulmasta. Tämän ohella opinnäytetyömme tarkoituksena oli kartoittaa varhaiskasvattajien haastavaa tehtävää niin kiusaamisen tunnistamisen ja puuttumisen kuin ennaltaehkäisyyn näkökulmista tarkastelemalla heidän näkemyksiään ja kokemuksiaan dialogissa kiusaamista koskevan tutkimustiedon kanssa.

2.2 Opinnäytetyön tutkimustehtävä ja tutkimuskysymykset

Opinnäytetyömme tehtävänä oli kuvailla, millaisena ilmiönä varhaiskasvattajat tunnistavat ja määrittävät kiusaamisen päivähoidon kontekstissa. Tämän ohella opinnäytetyön tehtävänä oli kartoittaa sitä, miten varhaiskasvattajat puuttuvat havaitsemaansa kiusaamiseen ja miten he mahdollisesti ennaltaehkäisevät sitä.

Tutkimuskysymyksemme olivat:

1. Miten ja millaisena ilmiönä varhaiskasvattajat tunnistavat kiusaamisen omassa ryhmässään?
2. Miten kiusaamiseen puututaan päivähoidossa?
3. Miten kiusaamista ehkäistään päivähoidossa?

2.3 Opinnäytetyön tutkimusmenetelmä

Haastattelun etuna pidetään sen joustavuutta, minkä ohella tutkijan ja tiedonantajan suora vuorovaikutus mahdollistaa ilmausten sananmuodon selventämisen, mahdollisten väärinkäsitysten oikaisemisen sekä kysymysten toistamisen. Haastattellessaan tutkija voi myös muuttaa kysymysten järjestystä ja suunnata tiedonhankintaansa tutkimustehtävänsä ohjaamana. Teemahaastattelu etenee yksityiskohtaisten kysymysten sijaan etukäteen valittujen ja tutkimustehtävän kannalta keskeisten teemojen sekä niihin liittyvien tarkentavien kysymysten varassa. Menetelmällisesti teemahaastattelussa korostetaan ihmisten tulkintoja ja ilmiölle antamia merkityksiä. Tämän ohella teemahaastattelu mahdollistaa tutkittavien äänten kuuluviin tuomisen. (Hirsjärvi & Hurme 2008, 34–36, 48, 66; Tuomi & Sarajärvi 2009, 71–73, 75.)

Toteutimme opinnäytetyömme tutkimusosion teemahaastattelua käyttäen. Päädyimme teemahaastatteluun tutkimustehtävämme ohjaamana: halusimme tutkia varhaiskasvattajien kiusaamiselle antamia merkityksiä ja tulkintoja sekä varhaiskasvattajien kokemuksia ja näkemyksiä kiusaamiseen puuttumisesta sekä sen ennaltaehkäisystä. Teemahaastattelurungon laatimisessa käytimme kiusaamista koskevaa tutkimuskirjallisuutta, johon perehdyimme kiusaamista käsittelevää seminaarityötämme kirjoittaessa sekä opinnäytetyömme tutkimussuunnitelmaa laatiessa. Päädyimme kolmeen teemaan (kiusaaminen,

puuttuminen ja ennaltaehkäisy) rakentaaksemme eheän ja kokonaisvaltaisen kuvan kiusaamisesta varhaiskasvattajien näkökulmasta katsottuna. Teemahaastattelurungon tarkentavine ja yhteisöllistä näkökulmaa korostavine lisäkysymyksineen viimeistelimme ensimmäisen haastattelun jälkeen lopulliseen muotoonsa. (Liite 1.)

Ryhmähaastattelu menetelmänä soveltuu tutkimukseen, jossa selvitetään ryhmän tai työyhteisön mielipidettä tai suhtautumista tiettyyn teemaan, ja sen avulla voidaan tutkia tietyissä ryhmissä omaksuttuja kulttuurisia jäsennyksiä, näkemyksiä ja arvoja. Haastateltavat ovat usein luontevampia ja vapautuneempia ollessaan haastattelutilanteessa yhdessä toisten kanssa. Toisaalta ryhmähaastattelussa ongelmaksi voi muodostua ryhmädynamiikka ja valtahierarkia. (Hirsjärvi & Hurme 2008, 61, 63; Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2009, 210–211.) Haastattelutilanteen ohjailua voidaan helpottaa käyttämällä kahta haastattelijaa, minkä vuoksi toteutimme haastattelut pääosin yhdessä.

Aineiston keruussa käytimme pääasiallisesti ryhmäteemahaastattelun alamuotoa, parihaastattelua. Yksi tekemistämme haastatteluista oli olosuhteiden vuoksi yksilöhaastattelu. Ryhmähaastattelun avulla pyrimme kartoittamaan ja tekemään näkyviksi yhteisössä jaettuja sekä kiusaamiselle, siihen puuttumiselle ja sen ennaltaehkäisylle annettuja merkityksiä työyhteisön keskinäisen dialogin avulla. Ryhmäteemahaastattelulla pyrimme myös tuomaan esiin koko kasvattajayhteisön roolia ja jaettua vastuuta kiusaamisen määrittelyssä, kiusaamiseen puuttumisessa sekä sen ennaltaehkäisyssä. Yksittäisen varhaiskasvattajan näkemysten ja kokemusten sijaan halusimme painottaa yhteisön merkitystä myös lopullisessa, yksittäiset varhaiskasvattajat ja päiväkodit yhdistävässä raportointitavassamme.

2.4 Aineiston keruu

Laadullisessa tutkimuksessa pyritään kuvaamaan ilmiötä ja ymmärtämään tiettyä, usein inhimillistä toimintaa. Toisin kuin määrällisessä tutkimuksessa, ei laadullisessa tutkimuksessa pyritä tilastollisiin yleistyksiin. Haastateltavien lukumäärää tärkeämpi kriteeri tiedonantajien valinnalle on se, että henkilöt, joilta tietoa kerätään, tietävät tutkittavasta ilmiöstä tai heillä on kokemusta aiheesta. Toisin sanoen haastateltaviksi valitaan henkilöt, joilta oletetaan saatavan parhaiten tietoa. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 74, 85–86.) Tämän ohella kaikessa ihmisiin kohdistuvassa tutkimuksessa informointiin perustuva

suostumus osallistua, luottamuksellisuus, osallistumisen seuraukset ja yksityisyyden kunnioittaminen kuuluvat hyvän tutkimuksen eettisiin periaatteisiin (mm. Koivula, Suihko & Tyrväinen 1999, 49; Hirsjärvi & Hurme 2008, 20).

Haastateltavia varhaiskasvattajia etsiessämme ja valitessamme hyödynsimme opiskeluaikana muodostuneista työelämäyhteyksiä. Päiväkoteja valitessamme pyrimme saamaan aineistostamme sen suppeudesta huolimatta mahdollisimman monimuotoisen, mutta toisaalta myös yhtenäisen. Valitsemamme päiväkodit ovat toisistaan poikkeavia kooltaan, mutta jokainen päiväkodeista sijaitsee Tampereen keskusta-alueella. Haastatelimme varhaiskasvattajia, joiden ryhmissä lapset olivat yli kolmevuotiaita.

Haastatelimme Kalevanharjun päiväkodin, Keskussairaalan päiväkodin, Tampereen Steiner – päiväkodin sekä Sammon päiväkodin varhaiskasvattajia 15.11.–13.12.2013 välisenä aikana. Sovimme haastattelun ajankohdasta puhelimitse kertoen samalla opinnäytetyömme aiheen. Saimme suostumuksen puhelimitse jokaisesta päiväkodista, johon otimme yhteyttä opinnäytetyömme tiimoilta. Tämän lisäksi haastateltavat täyttivät haastattelutilanteen alussa taustatietolomakkeen (Liite 2.), jonka osana oli myös henkilökohtainen suostumus haastattelun ja lomakkeen antamien tietojen käyttöön opinnäytetyössämme. Ennen haastatteluja kerroimme myös haastattelun teemat, minkä lisäksi kerroimme haastateltavillemme mainitsevamme raportissamme päiväkodit nimeltä tehden samalla selväksi, että päiväkotia ja yksittäistä varhaiskasvattajaa emme tule raportissa yhdistämään tunnistamiseen johtavalla tavalla.

Nauhoitimme kaikki tekemämme haastattelut haastateltavien luvalla. Äänten tunnistamista helpottaaksemme pidimme kirjaa puheenvuoroista haastattelujen alkuvaiheessa. Haastattelut litteroimme sanasanaisesti siten, että kukin haastateltava yksilöityi numeron avulla. Äännähdyksiä ja taukoja emme litteroineet, emmekä myöskään havainnoineet systemaattisesti haastateltavien eleitä. Litteroitua haastatteluaineistoa kertyi yhteensä noin 50 sivua.

Opinnäytetyössämme kvalitatiivisen haastatteluaineiston rinnalla kulkevan teoria-aineiston hankimme erilaisia hakukoneita ja – järjestelmiä hyödyntäen, ajankohtaista keskustelua seuraten sekä tutkimuskirjallisuutta lukien. Opinnäytetyömme teoria-aineistoa hankkiessamme hyödynsimme myös opettajiemme ja opiskelutoveriemme antamia kirjallisuusvinkkejä sekä Internetiä.

2.5 Analysointi

Laadullisen tutkimuksen analysointiin ei ole olemassa tiukkoja sääntöjä, minkä vuoksi tutkijan tulee valita analyysitapa tutkimustehtävänsä ohjaamana. Tavallisena menettelytapana laadullisen aineiston analysoinnissa voidaan pitää sitä, että aineistoa analysoidaan samanaikaisesti aineistonkeruun, tulkinnan ja narratiivisen raportoinnin kanssa. (Hirsjärvi & Hurme 2008, 136; Hirsjärvi ym. 2009, 223–224.) Opinnäytetyössämme analysointi kulki mukana aina ensimmäisestä haastattelusta raportin viimeisten virkkeiden kirjoittamiseen.

Laadullisen tutkimuksen perusanalyysimenetelmänä voidaan pitää tekstin merkityksiä etsivää sisällönanalyysiä, joka voi olla luonteeltaan aineistolähtöistä, teorialähtöistä tai teoriaohjaavaa. Valitsemamme sisällönanalyysitapa, teoriaohjaava sisällönanalyysi, on teorialähtöisen ja aineistolähtöisen sisällönanalyysin välimuoto. Teoriaohjaavassa sisällönanalyysissä analyysiyksiköt valitaan aineistosta siten, että aikaisempi tieto ohjaa tai auttaa analyysia sen eri vaiheissa. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 96–97.) Teoriaohjaavan sisällönanalyysin taustalla on ajatus siitä, että teorianmuodostus on mahdollista, kun havaintojen tekoon liittyy jokin johtoajatus. Omassa analyysissämme tämä johtoajatus kumpusi niin yhteisöllisestä näkökulmasta kuin tutkimustehtävästämme aineistomme antia unohtamatta. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 95–97, 100.) Näin tutkija lähestyy aineistoa sen omilla ehdoilla ja vasta analyysin edetessä ikään kuin pakottaa sen tiettyyn, sopivaksi katsomaansa teoriaan (Hirsjärvi & Hurme 2008, 150). Koivulan ym.(1999, 32) mukaan voidaan jopa sanoa, että teoriaohjaavassa sisällönanalyysissä tutkija käyttää teoriaa aineiston ja omien tulkintojensa keskustelukumppanina.

Aloitimme analysoinnin jo aineistonkeruuvaiheessa keskustelemalla ja pohtimalla tehtyjen haastattelujen sisältöä haastatteluteemojen pohjalta. Viimeisen tekemämme haastattelun jälkeen luimme litteroidun haastatteluaineiston kokonaisuudessaan huolellisesti ja aloitimme koko aineiston analysoinnin pelkistämällä sitä. Jaoin aineistomme teemojen ja tutkimuskysymysten ohjaamana kolmeen osaan, minkä jälkeen etsimme ja alleviivasimme näistä osista pelkistettyjä ilmauksia toisillemme ehdotuksia ja valintoja perustellen. Tämän perusteella listasimme alleviivaavamme ilmaukset teemahaastattelun teemojen mukaisesti.

Aineiston ryhmittelyvaiheessa käytimme apuna niin teemahaastattelumme teemoja ja niihin liittyviä tarkentavia kysymyksiä kuin aineistosta esiin nousseita luokkia etsien samalla haastatteluaineistosta samaa aihetta käsitelleitä huomioita ja ilmauksia. Jaottelimme aineiston tutkimuskysymysten ohjaamana omiksi tiedostoikseen, minkä jälkeen ryhmittelimme samaa asiaa tarkoittavat ilmaukset antaen muodostuneille luokille niiden sisältöä kuvaavat nimet. Tässä vaiheessa analyysia kokosimme ja muokkasimme myös haastatteluaineistosta esille nousseet tarinat, jotka mielestämme kuvasivat ilmiötä ja jotka halusimme kertoa eteenpäin.

Päädymme tarinoiden kokoamiseen ja muokkaamiseen, koska emme halunneet kadottaa kiusaamisilmiötä kuvanneita tarinoita pilkkomalla niitä suoriksi lainauksiksi eri teemojen alle. Tarinoiden kertominen kokonaisuudessaan tuki mielestämme myös kiusaamisen ymmärtämistä määrittelyn, puuttumisen ja ennaltaehkäisyn muodostamana kokonaisuutena. Halusimme myös omalta osaltamme osallistua kiusaamisen dokumentointiin kuulemiemme tarinoiden avulla. Tarinoiden muokkaamiseen paikan ja kertojan tunnistettavuutta heikentäen päädyimme taataksemme päiväkotien, varhaiskasvattajien sekä tarinoissa esiintyvien lasten anonyymiyden.

Analyysissamme aineistolähtöinen ja teoriaohjaava sisällönanalyysi vuorottelivat koko prosessin ajan siten, että palasimme työskentelyn eri vaiheissa niin haastatteluaineistomme kuin lukemaamme teoria-aineistoon etsiessämme vastauksia tutkimustehtäviimme. Sisällönanalyysin viimeisessä vaiheessa, opinnäytetyön raportoinnin loppusuoralla, otimme avuksemme teorialähtöiset yläkäsitteet, joihin sovitimme haastatteluaineistomme ja lukemamme kirjallisuuden dialogissa muotoutuneet käsitteet. Näiden käsitteiden pohjalta muotoilimme ja laadimme opinnäytetyömme tulokset tiivistävän ja pelkistävän, luvussa 6 esitettävän kaavion, jossa havainnollistamme kiusaamisen, siihen puuttumisen ja sen ennaltaehkäisyn muodostaman ja nämä opinnäytetyömme teemat yhteen nitovan kokonaisuuden.

3 KIUSAAMINEN PÄIVÄKODEISSA

3.1 Mitä kiusaaminen on?

Kaikissa haastattelemissamme päiväkodeissa kiusaaminen määriteltiin tietoiseksi toiminnaksi, ja joksikin teoksi, jolla on erityinen tarkoitus tehdä paha. Eräässä päiväkodissa korostettiin sitä, että jotta asia voidaan määritellä kiusaamiseksi, riittää että toisen teko tuntuu pahalta. Ja toisaalta havainnoitiin myös, että kiusaaminen saattaa aiheutua siitä, ettei lapsella ole sanoja purkaa tunnetta kielen ollessa vielä kehitysvaiheessa, joka näkyy esimerkiksi fyysisenä kiusaamisena. Suurena haasteena kiusaamisen määrittelylle nähtiinkin se, ettei toinen välttämättä ymmärrä edes kiusaavansa. Useammassa päiväkodissa varhaiskasvattajat korostivat varsinaisen kiusaamisen, toisen tahallisen ja tarkoituksellisen vahingoittamisen, olevan äärimmäisen harvinaista alle kouluikäisten lasten keskuudessa. Haastatellut kertoivat tästä huolimatta puuttuvansa kiusaamistilanteisiin päivittäin.

No kyllä määhän nyt katton, että kiusaaminen jos sillä aiheutetaan toiselle niinku harmia, mielipahaa sillä tavalla ajattelen et se olis kiusaamista. Et kaikennäkönen sillai toisen ärsyttäminen, tahallaan ärsyttäminen.

Ja jos vielä se on oikeesti jatkuvaakii.

No kiusaaminen on on niinkun semmost säännöllistä, toistuvaa ja semmost, et tarkoitus on todella tehdä toiselle paha.

Haastateltujen varhaiskasvattajien määritelmät mukailivat yleisesti hyväksytyä määritelmää, jonka mukaan kiusaaminen on myös toistuvaa ja pitkäaikaista. Vaikka kiusaaminen ei aina olekaan pitkäaikaista ja sen kohde saattaa vaihtua, kaikkien haastattelemiemme varhaiskasvattajien ja kiusaamista tutkineiden tutkijoiden mukaan olisi tärkeää, että yksittäisiinkin kiusaamistapauksiin kiinnitettäisiin huomiota, sillä niistäkin voi jäädä lapselle ikuinen arpi. (Kirves. & Stoor-Grenner, 2011, 4; Repo 2013, 39.)

Haastatellut varhaiskasvattajat kuvasivat tyypillisimmän kiusaamisen fyysiseksi tai sanalliseksi kiusaamiseksi. Myös epäsuora kiusaaminen tuli esille jokaisessa haastattelussa. Erään päiväkodin varhaiskasvattajat jaottelivat kiusaamisen yleisesti käytettyä määritelmää noudattaen sanalliseen, fyysiseen ja psyykkiseen kiusaamiseen. Tätä määritelmää useimmat tutkijat täydentävät henkisellä sekä sosiaalisella kiusaamisella.

Useammissa päiväkodeissa lasten keskinäistä kiusaamista kuvataan huomaamattomaksi, joka ilmenee ihan pieninäkin ovelina asioina, joita ohjaaja ei välttämättä edes huomaa arjen vilinässä. Tästä syystä varhaiskasvattajat korostavatkin lasten tuntemisen merkitystä sekä havainnoinnin merkitystä. Jos kiusaamista ei tunnisteta, siihen on hankalaa puuttua.

Joskus se [kiusaaminen] voi olla jollain lailla niin ovelaa, että kaikki aikuiset ei välttämättä edes osaa puuttua siihen. Koska se ei oo mitään niin suoraa, mihin vois sanoa, että noin ei saa tehdä. Et sitten aikuinenkin voi olla siinä jotenkin kädetön siinä tilanteessa.

Ja se, että on kartalla koko ajan, mitä siin lapsiryhmässä tapahtuu ja mitä tapahtuu yksittäisten lasten kohdalla niitten elämässä. Et on läsnä ja tietonen, niin se luo sellasta maaperää, et ei voi tapahtuu jotain, misä sä et ois yhtään tietonen.

Kiusaaminen määrittyi haastatteluissamme hyvin samaan tapaan kuin laajemmissa aiheesta aiemmin tehdyissä tutkimuksissa. Kiusaaminen on jokaiselle ihmiselle tuttu ilmiö, mutta kuten mm. Kirves ja Stoor-Grenner (2011, 3) toteavat, kiusaaminen on kokemuksena subjektiivinen ja yhteistä kaikenkattavaa määritelmää on hankalaa löytää. Etenkin lasten kanssa subjektiivinen kokemus on haasteellinen, sillä lapselta voi puuttua sanat asian ilmaisemiseksi. Siksi lapsi tarvitsee aikuisen tulkikseen (Repo 2013, 36, 68). Kiusaaminen määritellään tietoisesti pyrkimykseksi vahingoittaa tai loukata toista osapuolta, joka käytännössä on aina alakynnessä sekä puolustuskyvytön kiusaajaan nähden (Hamarus 2008, 12–13; Kirves & Stoor-Grenner 2011, 4; Mannerheimin Lastensuojeluliitto 2013a, Repo 2013, 34, 38, 41).

3.2 Kiusaaminen varhaiskasvatuksessa

Mannerheimin Lastensuojeluliiton (2013b) mukaan kiusaaminen on arkipäiväinen, mutta harvoin tunnistettu ilmiö päiväkodeissa. Myös Francoise Alsakerin (2013) mukaan kansainväliset tutkimukset aiheesta todistavat kiusaamisen olevan todellinen ja olemassa oleva ilmiö myös päiväkotien vertaisryhmissä. Joissakin tutkimuksissa jopa yli 70–90 prosenttia lapsista sanoo kokevansa tulleen kiusatuiksi. Useiden kansainvälisten tutkimusten perusteella voidaan sanoa, että noin 20–25 prosenttia lapsista tulee kiusatuksi toistuvasti päiväkodeissaan. (Rigby 2002, 56; Neitola 2010, 219.)

Vaikka päiväkotikiusaaminen on kiistelty ilmiö, tutkimustulokset osoittavat kiusaaminen päiväkodeissa muistuttaa paljolti koulukiusaamista piirteiltään sekä myös yleisyydeltään. Se, mikä erottaa kiusaamisen päiväkodeissa erilliseksi ilmiöksi, ovat päiväkotikiusaamisen erityispiirteet. Sen sijaan kiusaamisen yleiset piirteet – roolit, valta-aseman tavoittelu, uhriksi ”valikoituminen” ja kiusaamiseen reagoiminen - ovat hyvin samankaltaiset niin päiväkodeissa kuin kouluissakin. (Neitola 2010, 218; Alsaker 2013; Repo 2013, 68.)

Ei oo mitään kauheen pitkiä (kiusaamistapauksia), et aika nopeita ja siinä hetkessä selvitettäviä ne ovat.

No määhän haluaisin sanoa kyllä sellasen asian, että meillä on meillä ei oo mitenkään täytyy sanoa, että meillä ei ole hirveesti kiusaamista. että ne on aika semmosia harvinaisia tapauksia, siis mitkä me lasketaan ihan oikeeks kiusaamiseksi.

Se on päivittäistä just se puuttuminen, että onko se kiusaamista ihan kaikkien kriteerien mukaan niin... Mut kyllä me päivittäin siis [puututaan kiusaamistilanteisiin].

Vaikka haastatellut varhaiskasvattajat korostivat, että ”oikea” ja suunnitelmallinen kiusaaminen on äärimmäisen harvinaista päivähoitossa, he kertoivat lähes poikkeuksetta puuttuvansa kiusaamistilanteisiin päivittäin jopa useita kertoja. Useissa haastatteluissa painottui vahvasti se, että vaikka jonkinmoista kiusaamista selvitetään päivittäin, on tärkeää pohtia, mikä todella voidaan määrittää kiusaamiseksi. Toisaalta eräässä päiväkodissa nousi esille, että on tärkeää huomata, että kiusaaminen voi olla lapsiryhmässä hyvinkin pieniä juttuja, jotka menevät helposti ohitse varhaiskasvattajilta arjen muussa vilinässä. Tästä syystä koettiin tärkeäksi, että kasvattajat ovat läsnä tilanteissa, joissa kiusaamista saattaa tapahtua.

Semmonen, jota et nää jos katot vaan kaukaa tai lasinläpi et joo, kivasti leikitään mut se et sun pitää olla siinä fyysisesti paikalla kuulemassa ja näkemässä.

Vaikka kiusaamistilanteet tunnistettiin päiväkodeissa osaksi jokapäiväistä elämää, varsinaista pitkäkestoista ja vaikeasti kitkettävää kiusaamista, josta olisi tarvinnut huolestua, ei koettu näkyvän päivähoitossa edes vuositasolla. Muutamit haastatelluista varhaiskasvattajista muistivat yksittäisen kiusaamistapauksen menneisyydestä, mutta tällä hetkellä kukaan ei kokenut kiusaamista ilmenevän omassa lapsiryhmässään. Osalla varhaiskasvattajista ei heidän omien sanojensa mukaan ollut vielä näinä työvuosina tullut lainkaan räikeitä kiusaamistapauksia vastaan, mutta oman arvionsa mukaan tämä saattoi

johtua myös työvuosien vähäisyydestä. Monet haastatelluista varhaiskasvattajista kokivat, että kiusaamistapaukset ovat usein nopeasti siinä hetkessä selvitettäviä, ja että ne eivät enää jatku selvittelyn jälkeen.

Mut semmonen sanotaan nyt tavallisten lasten kohdalla niin kyllä ne aika hyvin on saatu poikki sillai ja oikeesti semmosta, että ku se on jo ennalta-ehkäsevää niin se ei ehkä pääse semmoseks niin pahaksi.

Laura Repo (2013, 68) puhuu itse omassa tutkimuksessaan systemaattisesta kiusaamisesta ja yhtyy varhaiskasvattajien mielipiteisiin sen jokapäiväisestä luonteesta. Viesti päiväkodeista on vahva - vaikka kiusaamiseen puututaan useita kertoja päivässä, varsinaisia vakavia kiusaamistapauksia on todella harvoin, jos ollenkaan. Muutamat haastattelemamme varhaiskasvattajat pohtivat, voiko jokapäiväisiä tilanteita kutsua kiusaamiseksi lainkaan.

3.3 Kiusaamisen eri muodoista

Useat tutkijat jakavat kiusaamisen suoraan ja epäsuoraan kiusaamiseen. Suora kiusaaminen näkyy nimensä mukaan suorina tekoina uhria kohtaan. Suoraa kiusaamista voi olla esimerkiksi lyöminen, töniminen ja haukkuminen. Nämä kiusaamisen muodot ovat sellaisia, jotka kaikki lapset sekä aikuiset tunnistavat helposti. Tutkimuksissa, joissa on haastateltu lapsia, on huomattu, että heille on ominaista määrittää kiusaaminen erityisesti suoran kiusaamisen kautta. Suorat kiusaamisen muodot ovat pojille yleisempiä, kun taas tytöt käyttävät enemmän epäsuoria kiusaamisen muotoja. (Repo 2013, 60,74, 80–81; Hamarus 2008, 45–48.)

Meillä viime vuonna oli kolmen tytön rypäs, jolla oli kyllä niinku semmoset semmoset välit, että aina siihen ei se kolmas tahtonu sopia ja sitten hallettiin sitä, että toi on mun kans ja miks toi ei oo mun kanssa. Et siinä tehtiin paljon työtä, mutta en mää sitäkään osaa sanoa, että oisko sitä voinu kauheesti sanoo kiusaamiseksi. Tytöt kokisen niin, mutta aikuisen vinkkelistä se oli semmosta välien selvittelyä ja semmosta omistushalua toisista.

Kolmen tytön tarinat nousivat ylös useammista päiväkodeista tyypillisenä kiusaamisen muotona – etenkin tyttöillä. Niille tyypillisiä ilmiöitä ovat kolmannen lapsen ulkopuolelle sulkeminen ja mustasukkaisuuden osoitukset, jotka muille näkyivät muun muassa lyömisenä ja huutamisena. Tyttöjen sanotaan useimmin tarttuvan helposti myös nimitte-

lyyn kiusaamistapana. Varhaiskasvattajat luokittelivat kiusaamista moniin eri luokkiin, muun muassa suoraan tai fyysiseen kiusaamiseen sekä sanalliseen kiusaamiseen. Toinen haastatteluista noussut jako oli jako sanalliseen, fyysiseen sekä henkiseen kiusaamiseen.

Myös laajemmissa tutkimuksissa on havaittu varhaiskasvattajien tunnistavana laajalti erilaisia kiusaamisen suoria muotoja. Hyvin usein haastatteluissa toistuvat suorat kiusaamisen muodot kuten töniminen, nyppiminen, nimittely, leluista riitelemineen, lyöminen, potkiminen ja uhkailu. Osassa päiväkodeista mainittiin kiusaamisen muotona toisen henkilön julkinen nolaaminen.

[Kiusaaja menee] siihen ja sitten naureskelee ja lällättelee siitä muiden lasten kuullen. Semmmonen julkinen nolaaminen, että [toinen lapsi] ei osaa jotain. Et puuttuu toisen heikkouksiin tai sitten puuttuu toisen vaatteisiin, että sulla on rumia vaatteita tai ruma tukka tai jotain muuta.

Haastattellessamme varhaiskasvattajia, huomasimme heidän kokevan epäsuoran kiusaamisen muodot hyvinkin yleisiksi päivähoitossa. Epäsuoraa kiusaamista kutsutaan toisinaan kirjallisuudessa myös nimillä rationaalinen aggressio tai relationaalinen kiusaaminen. Yleisimmin ajatellaan, että epäsuoran aggression on tarkoitus vahingoittaa uhrin ihmissuhteita (Salmivalli 2005). Epäsuoran kiusaamisen muotoja voivat olla juorujen levittäminen, selän takana puhuminen sekä leikistä pois jättäminen. Useissa päiväkodeissa kuvattiin tyypillistä epäsuoran kiusaamisen tilannetta niin, että lapset supattelevat keskenään, ja tekevät sopimuksen leikkiä kahdestaan siten, ettei leikkiin haluavaa kolmatta osapuolta oteta mukaan.

No kyllä noista kaikista varmaan, et semmosta pois jättämistä, että saate taan supattaa toiselle että ollaan kahestaan.

Sit ehkä semmmonen ulkopuolelle jättäminen että niinku leikeistä ulos jättäminen tai sitten ylipäänsä semmmonen ryhmän ulkopuolelle niinku sulkeminen. Se on aika semmonen inhottava niinku passiivinen tavallaan kiusaamisen muoto.

Tutkimukset osoittavat, että vaikka lapset nimesivät yleisimmin suoran kiusaamisen muotoja, tunnistivat he myös epäsuorat kiusaamisen muodot kiusaamiseksi. Epäsuoran kiusaamisen muodoista haastatteluissa useimmin esille nousi leikeistä ulos sulkeminen. (Repo 2013, 60, 74, 80–81; Hamarus 2008, 45–48.) Leikistä ulossulkeminen kiusaamisen muotona ilmeni varhaiskasvattajien mukaan päiväkodeissa myös roolittamisessa. Kaikki haastattelemamme varhaiskasvattajat nostivat esille yleisenä kiusaamisen muo-

tona leikistä ulos sulkemisen, joka alkaa usein lasten muodostaessa leikkiryhmiä. Leikeistä ulossuljettu lapsi roolitetaan niin, että realistista mahdollisuutta osallistua leikkiin ei ole.

No just tää ainaki tää roolitus, musta mää on semmisiin törmänny ainakii siihen, että siinä leikissä sovitaan, et sen yhen rooli on vaikka joku vartija, joka ei saa osallistua, se ei oikeesti saa osallistua mihinkään.

Joskus kiusaaminen saattaa näkyä varhaiskasvattajien mukaan leikkinä siten, että tilanteessa nauretaan toiselle ja juostaan paikalta. Etenkin tyttöjen kohdalla eräs varhaiskasvattaja kertoi pienenkin katseen riittävän joukosta poissulkemiseen. Yhdeksi ulos sulkemisen muodoksi haastatteluissa määritettiin myös se, ettei yhden lapsen mielipidettä koskaan kuulla, tai ettei lapsi edes kykene sitä olosuhteiden ansiosta sanomaan. Myös tutkimukset tukevat haastatteluaineistoamme nostamalla pienten lasten tyypillisimmäksi kiusaamisen muodoksi poissulkemisen (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 32–33; Repo 2013, 74).

Muita haastateltujen varhaiskasvattajien mainitsema kiusaamisen muotoja olivat lelujen piilottaminen, hännääminen muun muassa viemällä toisen leikkikalut sekä toisten leikkien sotkeminen. Kiusaaminen voi kohdistua myös leikkitarvikeisiin, kun leluja ei osata jakaa tasapuolisesti tai kun lapset haluaisivat enemmän, eivätkä kykene jakamaan niitä muiden kanssa. Eräissä päiväkodissa varhaiskasvattajat arvelivat tämän johtuvan siitä, etteivät kaikki lapset osaa jakamisen taitoa. Joissain päiväkodeissa nostettiin esille myös toisen lapsen ulkonäköön, puhetapaan, vaatteisiin sekä heikkouksiin puuttumisen. Niille saatetaan nauraa, pilkata ja julkisesti nolata toinen ulkoisten piirteiden avulla.

Siellä leluistakin tulee, että ei jaeta niitä tasapuolisesti. Toinen haluaa enemmän ja ei sitten kykene jakamaan sitä toisen kanssa.

No sellanen, että puuttuu toisen puheeseen esimerkiksi, et jos toinen lapsi ei osaa vaikka sanoa jotain äänneitä ja se ei osaa sanoa ärrää ja ässää tai jotain, niin puuttuu aina siihen ja sitten naureskelee ja lällättelee siitä muiden lasten kuullen. Semmonen julkinen nolaaminen, että ei osaa jotain, et puuttuu toisen heikkouksiin. Tai sitten puuttuu toisen vaatteisiin, että sulla on rumia vaatteita tai ruma tukka tai jotain muuta.

Useat haastatellut varhaiskasvattajat nostivat omaksi hyvin yleiseksi kiusaamisen muodokseen syntymäpäiväkutsut. Kutsuja käytettiin monipuolisena kiusaamisen ja uhkailun välineenä lähes kaikissa päiväkodeissa, joissa olimme tekemässä haastattelua.

Ja sit ehkä toi synttäräjuttu on semmonen vakio vakio, et sillä uhkaillaan. mut sekin on. Kyllä sitä esiintyy aika ajoin.

Myös Laura Repo totesi tutkimuksessaan havaintojamme vahvistaen syntymäpäiväkutsujen toimivan eräänlaisena vallankäytön välineenä, jolla muita lapsia voi manipuloida. Tällaisenaan syntymäpäiväkutsuilla voidaan jopa eristää lapsia ryhmästä. Toinen samantyylinen ilmiö, joka ei meidän haastatteluissamme tullut ilmi, ovat leluapäivät, joihin liittyy niin ikään vallankäyttöä, kiristämistä ja uhkailua sekä pahimmassa tapauksessa ryhmän ulkopuolelle sulkemista. (Repo 2013, 194, 196.)

Kiusaaminen määritellään usein kirjallisuudessa prosessiksi, jossa kiusaamisen eri muodot vaihtelevat. Tässä prosessissa kiusaaja hyödyntää valtaepätasapainoa suhteessa kiusaamisen kohteeseen vahvistaakseen omaa asemaansa ryhmässä (Rigby 2002, 65–75; Höistad 2003, 79–80; Hamarus 2008, 12). Kiusaaminen alkaa usein epäsuorasta ja lievästä kiusaamisesta edeten kohti vakavampia ja suurempia kiusaamisen muotoja. Kiusaamisen muodot ikään kuin testaavat kiusatuksi valitun reaktiota. Tällaisissa tapauksissa kiusaamiseen voidaan puuttua jonkin verran, mutta se harvemmin auttaa kiusaamisen loppumiseen muuten kuin hetkellisesti lieventävästi, kunnes kiusaaminen saavuttaa huippunsa ja se on pakko huomata. Pahimmassa tapauksessa kiusattu kokee tässä vaiheessa täydellistä syrjäytyneisyyttä ryhmästä ja saattaa turvautua esimerkiksi epätoivoisiin tekoihin, jotta aikuiset puuttuisivat asiaan. Tämä taas osaltaan heikentää lasten luottamusta siihen, että aikuinen kykenee vaikuttamaan kiusaamiseen. (Hamarus, 2008, 13, 63, 64.)

Kiusaaminen tuottaa kiusaajalle mielihyvää vahvistaen samalla myös hänen asemaansa yhteisössä, mikä tekee kiusaamisen lopettamiselle omat haasteensa. Myös kiusaajan tukijoiden on vaikeaa vaihtaa puolta ja tukea samaa kiusattua, jolle on vasta nauranut kiusaamisen muotojen edetessä vakavammiksi (Hamarus 2008, 61). Kiusaamisen uudelleen määrittävät ja muotoutuvat tavat pitävät yllä kiusaajan ja ryhmän jäsenten mielenkiintoa motivoiden kiusaajaa jatkamaan toimintaansa. Samanaikaisesti kiusaamisen kohteelle ei jää juurikaan vartenotettavia keinoja vastata kiusaamiseen ja lopettaa se. (Rigby 2002, 65–67; Repo 2013, 14, 16, 21.) Lopulta kiusattu saatetaan nähdä itse jopa syälliseksi omaan kiusaamiseensa ja pahimmassa tapauksessa lapset ”leimautuvat” ja roolit alkavat tulevaisuudessakin toteuttamaan itseään (Repo 2013, 14, 53).

3.4 Päivähoidossa tunnistettavat kiusaamistilanteiden roolit

Tutkijoiden mukaan kiusaaminen tuottaa, muokkaa ja ylläpitää yhteisössä erilaisia rooleja. Kiusaamisen alkuvaiheessa alkaa myös roolien tuottaminen, kun yhteisössään valtaa tavoitteleva kiusaaja valitsee kiusatun ja nimeää kiusaamisen syyn (Rigby 2002, 45–47; Höistad 2003, 64; Hamarus 2008, 28–29). Näitä kiusaamisen synnyttämiä ja vahvistamia rooleja ovat kiusaaja, kiusattu ja ryhmän muista lapsista koostuvat kiusaajan avustajat, kiusatun puolustajat ja kiusaamisen todistajat (Alsaker 2013). Kiusaamisen jatkuessa eritoten kiusaaja ja kiusattu ovat vaarassa sisäistää roolinsa sekä tapansa toimia vertaisryhmissä pysyviksi (Hamarus 2008, 56, 78; Repo 2013, 110). Kiusaamistutkimus etenkin pienten lasten parissa voi pahimmillaan lisätä leimautumisen vaaraa. Lasten kanssa työskenteleviä aikuisia pyydetään jaottelemaan lapset johonkin rooliin, joka on omiaan synnyttämään rooleja itsessään. Kiusaamistutkimusta tehdessä onkin erittäin tärkeää ottaa eettiset kysymykset huomioon. (Repo 2013, 57.)

Vaikka kiusaamisen rooleja pidetään usein helposti pysyvinä rooleina, suurin osa haastattemistamme varhaiskasvattajista koki, ettei heidän ryhmässään ilmene juurikaan kiusaamisessa kiteytyneitä rooleja. Kaikki lapset voivat ajautua konflikteihin, vaikka joillekin ne tuntuvat olevan hiukan yleisempiä. Kiusaajan ja kiusatun roolien ohella muutamit varhaiskasvattajat puhuivat ”sivusta seisojista”. Tämän ohella myös kiusaajan apurin piirteitä kuvattiin kahdessa ja kiusatun puolustajan piirteitä yhdessä päiväkodissa. Kaikissa päiväkodeissa kuvattiin tarkasti varhaiskasvattajan roolia ryhmässä.

Tutkimusten mukaan jo hyvin pienet lapset ovat tietoisia vertaisryhmässään esiintyvistä rooleista. Lapset osaavat nimetä ryhmänsä johtohahmon, häirikön ja leikeistä usein syrjään jätetyn ohella ryhmänsä kiusaajan ja kiusatun. Roolien ohella lapset ovat tietoisia sekä omasta asemastaan että ryhmän normeista ja suotavista toimintatavoista erilaisissa tilanteissa. (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 8; Alsaker 2013.)

Kiusaaja

Yleisimmin kiusaajien kuvataan päivähoidossa olevan niitä henkilöitä, jotka ohimennen potkaisee tai sotkee muiden leikit. Varsinaista pitkäaikaista ja suunnitelmallista kiusaajaa harvemmin koettiin löytyvän päivähoidosta. Haastatteluissamme osissa päiväkodeissa määriteltiin kiusaajien olevan usein niitä voimakkaimpia yksilöitä. Joskaan ei kaikkia voimakkaimpia, sillä varhaiskasvattajan näkökulmasta vahvimmat lapset ovat myös suosittuja leikkitovereita. Siksi myös Höistadin (2003, 109–110) teoria siitä, että syy

kiusaajan käytökseen on usein huonossa itsetunnossa, jota kiusaaja pyrkii käytöksellään peittämään saa myös haastatteluissamme kannatusta.

Se on niinku että joku yksilö ohimennen potkasen ton leikin tosta kumoon tai yks hyvä esimerkki, että on junarata niin eräs kaveri menee usein ja sitten niinku sotkee sen junaleikin.

Kiusaajat ovat haastatteluaineistomme mukaan usein sisäisesti arkoja joissain asioissa ja siksi epävarmoja yksilöitä. Tästä syystä lapsi helposti puuttuu toisen epävarmuuksiin ja heikkouksiin sekä ottaa komentavan johtajan roolin. Vaikka joskus jo pienillä lapsilla on hyvin kiteytynyt rooli kiusaamistilanteissa, varhaiskasvattajien sekä kirjallisuudenkin mukaan lasten keskuudessa jokainen kiusaa joskus ja kohteetkin vielä vaihtuvat, mikä näkyy myös siinä, että kiusaajien määrä on joidenkin tutkimusten mukaan paljon kiusattujen määrää suurempi (Repo 2013, 39). Alsakerin (2013) tutkimusten mukaan yksi kymmenestä lapsesta voidaan luokitella kiusaajaksi käytöksensä perusteella. Kiusaajia yleisesti määrittäviä piirteitä ovat ulossuuntautuva aggressiivisuus sekä tarve hallita ryhmän muita jäseniä (Rigby 2002, 131–132; Höistad 2003, 64–65). Alsakerin (2013) ja Rigbyn (2002, 65–66) mukaan kiusaajaa motivoi jatkamaan valta-aseman saavuttamisen ohella kiusaamisen tuottama ilo ja ryhmältä saatu kannustus.

Kirjallisuuden mukaan kiusaajat ovat hyvin tietoisia ryhmässään vallitsevista sosiaalisista normeista ja säännöistä. Muut ryhmän lapset pitävät kiusaajia usein sosiaalisesti taitavina ja mieluisina leikkikavereina. (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 3; Alsaker 2013.) Useissa tutkimuksissa on havaittu sosiaalisen älykkyyden liittyvän sanalliseen sekä epäsuoraan ja manipuloivaan kiusaamiseen. Tietoisuus säännöistä ja normeista ei motivoi kiusaajia toimimaan niiden mukaisesti, sillä useimmissa tapauksissa kiusaajat eivät niitä kunnioita. Sen sijaan eritoten isommat lapset käyttävät tietoaan ja sosiaalista osaamistaan hyväkseen kiusatessaan uhriaan. Alle 3-vuotailta lapsilla kiusaaminen perustuu sosiaalisen älykkyyden sijaan fyysisen voiman epätasapainon hyödyntämiseen (Rigby 2002, 56, 131–132).

Useissa kansainvälisissä tutkimuksissa tyttöjen ja poikien todetaan osallistuvan kiusaamiseen yhtä usein, mutta pojat tunnistetaan kiusaajiksi tyttöjä useammin. Joissain tutkimuksissa pojat nähdään silti useammin kiusaajina kuin tytöt (Repo 2013, 73). Poikien fyysisemmät ja suoremmat kiusaamistavat ovat näkyvämpiä, mikä selittänee heidän määrittymisensä kiusaajiksi tyttöjä helpommin. (Rigby 2002, 55; Kirves & Stoor-

Grenner 2011, 8.) Tätä osaltaan selittää tutkimukset, joiden mukaan tyttöjen epäsuoraa aggressiota ja poikien suoraa aggressiota pidetään jopa normatiivisena ja siksi näitä kiusaamisen muotoja myös hyväksytään helposti (Repo 2013, 112). Päiväkodeissa kiusaamista tutkittaessa on havaittu myös kiusaajien olevan usein kiusaamisen kohdetta vanhempia (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 8).

Kiusattu

Tutkimusten mukaan jopa noin joka neljäs lapsi joutuu vertaistensa kiusaamaksi päiväkodeissa (Rigby 2002, 55; Alsaker 2013). Luvut ovat kumminkin kiistellyjä ja vaihtelevat tutkimuksesta riippuen. Vaikka etenkin pienillä lapsilla kiusatuksi joutuminen on sattumanvaraista, on tutkijoiden mukaan kuitenkin tilanteita, joissa kiusaaminen voi selittyä myös kiusatun oman käytöksen kautta. Ylisuojellut ja alistuvat lapset joutuvat herkästi konflikteihin, joista selviytymiseen heillä ei ole keinoja. Myös lapset, joilla on kielteinen minäkuva ja huono itsetunto, saattavat joutua kiusatuiksi muita lapsia herkemmin (mm. Höistad 2001, 36, 50, 52.). Lisäksi maahanmuuttajataustalla, yksinäisyydellä sekä erityisen tuen tarpeella on voitu osoittaa olevan yhteyttä kiusatuksi tulemiseen (Repo 2013, 72, 132–146).

Vaikka varhaiskasvattajat painottivat sitä, etteivät roolit vielä päiväkotikäisillä ole kiteytyneitä, kiusatun rooli oli sellainen, johon heidän oli helpointa sijoittaa tiettyjä lapsia. Vaikka useassa päiväkodissa painotettiin, että kiusatuksi saattaa joutua kuka vain, yhteisiä piirteitä kiusatuille tuntuivat olevan epävarmuus ja arkuus. Heikkouksien lisäksi epävarmuus etenkin tuntuu olevan sellainen tekijä, joihin lasten on helppo tarttua ja niistä kiusata. Lisäksi erityisen tuen tarpeen koettiin joissain päiväkodeissa olevan sellainen tekijä, joka selvästi altistaa silmätikuksi joutumiselle. Joissain tapauksissa syyksi kiusaamiseen voi riittää se, että lapsi selvästi eroaa valtavirrasta ja siitä syystä käyttäytyy ja reagoi eri tavalla kun suurin osa muista lapsista.

Ne on ainaki ollu semmoset ehkä selkeimmät [tapaukset], mistä on jottenkin huomannu, et ketkä jollai lailla vähän poikkee siitä valtavirrasta, käyttäytyy ja reagoi eri tavalla. Et tavallaan semmoset, kestä on kiva saada joku hyvä reaktio irti, että sit se alkaa huutamaan ja kiukkuamaan, ku mennään härnäämään.

Repo on esittänyt näiden vallitsevien teorioiden rinnalla, että on mahdollista, että roolit eivät jakaudu välttämättä vain lapsen persoonallisuuden piirteiden mukaan, vaan ne

voivat syntyä myös ryhmän odotusten ja tarpeiden mukaan (Repo 2013, 45). Höistadin (2003, 109–110) mukaan kiusaajaa ja kiusattua yhdistävät sukupuoli- ja iästä riippumatta useat piirteet kuten huono itsetunto ja vaikeudet sosiaalisessa kanssakäymisessä vertaisten parissa, ujous sekä negatiivinen ja aggressiivinen käytös (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 28). Höistad (2003, 64, 109–110) näkee sekä kiusaajan että kiusatun uhreina, joiden haasteet ja tuentarve ilmentyvät kiusaamisen muodossa.

Kiusatut voidaan jakaa muun muassa passiivisiin ja aggressiivisiin uhreihin, joista jälkimmäisiä kutsutaan myös nimellä kiusaaja- uhrin (mm. Alsaker 2013). Myös varhaiskasvattajat tunnistivat kiusatuista ryhmän, jotka olivat sellaisia hiljaisempia lapsia. Heidän tilanteessaan viesti kiusaamisesta saattaa tulla kotoa, missä lapsi sanoittaa enemmän kokemuksiaan. Tätä haastateltujen varhaiskasvattajien havaintoa tukevat myös useat asiasta tehdyt tutkimukset, joiden mukaan passiivisille uhreille on tyypillistä tyytyä osaansa ja rooliinsa kiusattuina ilman vastarintaa. He ovat usein kilttejä ja mukautuvaisia lapsia, jotka pyrkivät saamaan vertaistensa hyväksyntää esimerkiksi auttamalla tai hauskuttamalla heitä. (Rigby 2002, 65–67; Alsaker 2013.)

Ryhmän muut lapset

Mm. Rigbyn (2002, 71) ja Salmivallin (1998) mukaan kiusaamisessa ei ole koskaan kyse vain kahden ihmisen välisestä suhteesta. Kiusaajan tai kiusaajien sekä kiusatun ohella kiusaamiseen liittyy kiusaamistilanteissa mukana oleva sivustaseuraajien joukko, joka motivoi kiusaajaa jatkamaan toimintaansa tukemalla sitä joko passiivisesti tai aktiivisesti. Jokaisella lapsella on siis oma roolinsa kiusaamisessa ja osansa kiusaamisprosessissa. Tutkijoiden tavoin osa haastatelluista varhaiskasvattajista kutsui ryhmän muita jäseniä sivusta seisojiksi. Näiden lisäksi osa haastateltavistamme kuvaili kiusaajan avustajan sekä kiusatun puolustajan rooleille ominaisia piirteitä. Tutkimukset jakavat nämä sivustaseisotat avustajan lisäksi vahvistajiin ja kannustajiin (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 9; Alsaker 2013; Repo 2013, 44).

Kirjallisuudessa avustajaa kuvataan henkilöksi, joka auttaa kiusaajaa kiusaamisessa ylläpitäen samalla kiusaamista omalla käytöksellään, mutta toisin kuin varsinainen kiusaaja, hän ei tee aloitetta kiusaamisprosessin alkuvaiheessa (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 9; Alsaker 2013). Kiusaajan avustajia voi olla ryhmässä useita, ja jopa kiusattu lapsikin voi kuulua kiusaajan avustajiin kiusaamisen kohdistuessa hänen sijastaan johonkin toiseen lapseen (Alsaker 2013). Vahvistaja osallistuu avustajaa vähemmän ak-

tiivisella tavalla, esimerkiksi kannustamalla kiusaajaa nauramalla kiusaamistilanteissa (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 9). Noin puolet ryhmän lapsista voidaan Alsakerin (2013) ja Rigbyn (2002, 71) mukaan luokitella kiusaamisen todistajiksi. Kiusaamisen todistaja oli rooli, jonka myös haastattelemamme varhaiskasvattajat tunnistivat.

Avustajat ovat haastatteluaineistomme sanoin usein sellaisia epävarmoja tyyppisiä, jotka voivat itsekin pelätä kiusatuksi tulemista, eivätkä siitä syystä uskalla sanoa vastaan usein vahvemmalle ja isommalle varsinaiselle kiusaajalle.

Huomaa, et siin helposti se kiusaaja vetää mukaan siitä ryhmästä muita sellasia tavallaan epävarmoja tyyppisiä, et ketkä pelkää ehkä ite tulevansa sitte kiusatuks, jos ne ei niinku lähe sen kiusaajan [mukaan], joka on kuitenkin sitte tässä tapauksessa oli semmonen fyysisesti tosi vahva.

Kiusaajan avustajat taas kuvattiin empaattisiksi lapsiksi, jotka menevät kysymään kiusatulta, mitä on tapahtunut ja yrittivät lohduttaa alakynteen jäänyttä. Haastatteluissa kävi ilmi, että muut ryhmän lapset tulevat usein kertomaan aikuiselle kiusaamistilanteista ja ovat muutenkin kiinnostuneita tapahtuneesta: lapset saattavat lohduttaa satutettua ja tulevat katsomaan, mitä tapahtuu. Selvitystilanteissa ulkopuoliset tulevat helposti selostamaan, mitä on tapahtunut. Lapsetkin tuntuvat haluavan, että kiusaamistilanteet selvitetään. Tämä on varmasti yksi syy, miksi ulkopuoliset ovat hanakoita kertomaan muidenkin riidoista – ehkä näin joku sanoo hänenkin puolestaan. Ulkopuolinen ei kirjallisuuden mukaan yleensä halua sotkeutua koko kuvioon ja pyrkii pysymään kiusaamistilanteista erossa. (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 9; Alsaker 2013.)

Tutkimuksissa korostetaan, että ryhmän paine ja pelko motivoivat ryhmän jäseniä toimimaan tavalla, jolla he muuten eivät toimisi. Kiusaamiseen osallistuminen joko passiivisesti tai aktiivisesti motivoi aina kiusaajaa jatkamaan kiusaamista. Kiusaamisen yhdistämän ryhmän luoma paine jäseniinsä on niin voimakas, että ilman ulkopuolista väliintuloa pidempään jatkunutta kiusaamista saadaan harvemmin loppumaan. Joskus lapset saattavat nousta puolustamaan kiusattua. Puolustajat eroavat ulkopuolisista siitä, että he asettuvat kiusatun puolelle vastustaen avoimesti kiusaamista. (Rigby 2002, 65–66; Höistad 2003, 67–68; Repo 2013, 45.)

Ryhmän aikuisen rooli

Näiden kaikkien roolien lisäksi useammat varhaiskasvattajat nostivat esille (ehkä osittain jopa huomaamattaan) myös aikuisen roolin kiusaamistilanteissa. Etenkin aikuisen

luottamukselliset suhteet lapsiin koettiin tärkeiksi, sillä ne mahdollistavat sen, että lapset uskaltavat aina tulla kertomaan kiusaamistilanteista aikuiselle. Luottamukselliset suhteet lapsiin mahdollistavat myös sen, että aikuinen tuntee lapset niin hyvin, että havaitsee ja tunnistaa kiusaamistilanteet. Se, että aikuinen selvittää aina kiusaamistilanteet, luo turvaa ja luottamusta aikuista kohtaan.

[Me kasvattajat] on sanottu lapsille, että me aikuiset olemme täällä sitä varten, että me hoidamme teitä ja pidämme teidät turvassa.

Jotta kiusaaminen saataisiin ryhmässä kuriin, on aikuisilla oltava yhteinen linja siitä, miten kiusaamiseen reagoidaan ja puuttumisen tulee olla johdonmukaista, vakavasti ottavaa sekä systemaattista (Repo 2013, 28). Varhaiskasvattajan tulee, omaa haastatteluaineistoamme mukaillen, niin ikään kannustaa lapsia ja luoda hyvää henkeä muun muassa pitämällä huolta työyhteisön hyvästä hengestä. Vaikka kirjallisuudessa painotetaan ammattitaitoisuuden ja pedagogisen valvutuneisuuden merkitystä, todetaan monissa lähteissä myös, että kasvatustyötä tehdään lopulta kumminkin nimenomaan omalla persoonalla, joten omien arvojen ja asenteiden, minäkuvan sekä omien työmetodien kanssa tulee olla tilanteen tasalla. (Höistad 152, 153, 162.) Kasvattajien omien henkilökohtaisten ominaisuuksien lisäksi on tärkeää myös se, miten he käyttävät näitä ominaisuuksia. Jokaisen kasvattajayhteisön jäsenen tulee tämän ohella olla sitoutunut työhönsä. Lisäksi lähes kaikissa kirjallisissa lähteissämme painotetaan kodin ja päiväkodin yhteistyötä myös ilmapiirin ja kiusaamisen ehkäisyn parantamiseksi. (mm. Höistad 152, 163, 164.)

Aikuisen läsnäolo ryhmän askareissa koettiin useissa päiväkodeissa hyvin tärkeäksi ryhmän aikuisen tehtäväksi. Pelkän paikalla olon lisäksi osassa päiväkodeissa painotettiin aidon läsnäolon merkitystä. Läsnäolo ja se, että kaiken aikaa tulee olla kartalla kaikkien lasten elämäntilanteesta ja siitä, mitä ryhmässä tapahtuu kaiken aikaa, koettiin kaikessa tärkeydessään hyvin raskaaksi, mutta toisaalta ennaltaehkäiseväksi tekijäksi kiusaamisesta puhuttaessa. Aikuisen läsnäolo mahdollistaa myös sen, että hän voi puuttua jokaiseen kiusaamistilanteeseen.

Jaksatko sä olla läsnä koko päivän kaikissa hetkissä, tilanteissa, silloinki kun väsyttää ja sä pinnistelet ja ponnistelet, että sä oot läsnä. Jotta sä huomaat niitä tilanteita. Jotta sä jaksat aina tehdä uudestaan sen tahdon ponnistuksen, et sä puutut, vaikka niitä tulee triljoona niitä tilanteita aina.

Koska kiusaaminen tapahtuu useimmin vapaan leikin tilanteissa, on hyvin tärkeää, että aikuinen on kaiken aikaa läsnä lasten leikkiessä ja ottaa osaa leikkeihin. Lasten keskeinen vapaa leikki on hyvin usein lyhytjänteistä, mutta aikuisen ollessa mukana, aikuinen voi osallistumisen lisäksi myös ohjata sitä pedagogisin perustein. Näin aikuinen voi varmistaa, että myös lapsi saa ja voi pitää ottamansa tai saamansa roolin leikkitalanteessa. Samalla lapsi voi harjoitella turvallisesti ja monipuolisesti erilaisia sosiaalisia taitoja. Tutkimukset osoittavat myös lapsen turvautuvan helpoimmin muissakin tilanteissa juuri sellaisen aikuisen luokse, joka leikkii. (Repo 2013; 178, 179,180, 181, 182.)

Yksi ryhmän aikuisen tärkeimmistä tehtävistä haastateltaviemme mukaan on lapsien huomioiminen ja tukeminen arjessa. Lapsia voi tukea vahvistamalla sitä, että jokainen on hyvä jossakin ja kukaan ei ole huono. Lasten vahvistaminen saattaa vähentää turhautumisesta ja huomionkipeydestä johtuvaa riitelemistä ja parantaa lasten henkistä hyvinvointia. Pienryhmätoiminnan koettiin useissa päiväkodeissa parantavan mahdollisuutta huomioida jokaista lasta tasapainoisesti ja tasapuolisesti. Varhaiskasvattajat nimesivät pienryhmätoiminnan lisäksi hyviksi tavoiksi huomioida jokainen lapsi esimerkiksi pukutilanteissa juttelu tuokiolla, jolloin koko muu ryhmä näkee myös tämän pienen merkityksellisen arvostusta osoittavan eleen.

Pukemistilanne on yks hyvä [huomioinnin paikka]. Kun puetaan päälle, ni voit lasten kanssa jutella siinä ja huomioida niitä, niin ehkä ei tarvis niin hirveesti tehdä sitä kiusaa.

Oman toimintansa lisäksi paljon painoarvoa haastateltavat antoivat myös lapsille antamalleen esimerkille. Ryhmän aikuisten välisten suhteiden koettiin olevan ensisijaisen tärkeässä roolissa, kun pyritään näyttämään esimerkkiä lapsille toisen kunnioittavasta kohtelusta. Tästä syystä on tärkeää, että ryhmän aikuisten välit ovat kunnioittavat, lämpimät ja keskustelevat. Esimerkiksi se, miten aikuiset puhuvat toisilleen, on tärkeää, sillä lapset lukevat jäljittelevät sen myös omaan puheeseensa vertaistensa kanssa. Toisaalta mallin merkitys näkyy myös siinä, miten aikuiset kohtelevat lapsia ja millä tavoin he vaativat lapsia kohtelemaan itseään. Kohtelemalla itse muita kauniisti ja kunnioittavasti, voi antaa sellaisen mallin lapsille. Erään päiväkodin henkilökunta painotti sitä, että ryhmän aikuisten kireiden välien aiheuttama ilmapiiri voi hyvinkin vaikuttaa lastenkin konfliktiherkkyteen. Tämä on varmasti tärkeä huomio etenkin, jos erään haastateltavan kommentti siitä, että naistyöpaikalla naiset riitelevät lapsia enemmän, pitää paikkaansa.

Ennemminkin naistyöpaikalla naiset riitelee. Näin se on.

Aikuiset on myös todella vahvana esimerkkinä siinä, kuinka puhutaan.

Kuinka toista kunnioitetaan. Kyllä ne meitä kattoo paljon.

3.5 Kiusaamistilanteet päivähoiton arjessa

Haastatteluihimme osallistuneet kokivat yksimielisesti, että kiusaamista tuntuu tapahtuvan kaikissa mahdollisissa tilanteissa päivähoiton arjessa. Yleisimmäksi kiusaamistilanteeksi nousi kumminkin vapaassa leikissä esiintyvä kiusaaminen, varmasti osittain vaikean havaittavuutensa tähden. Useampi varhaiskasvattaja mainitsi erikseen myös vapaan leikin ulkotilanteissa, jolloin sekä suuri että pieni piha koettiin haasteena kiusaamisen ehkäisemiseksi. Suurella pihalla lapsia on vaikeampaa havainnoida kaiken aikaa, mutta toisaalta pienellä pihalla lapsilla ei ole tilaa vapaasti leikkiä, jolloin on helpompaa puuttua toistenkin leikkeihin, mistä syntyy helposti riita.

Se voi olla ihan ohjattu ohjattu tilanne, kun istutaan vaikka penkeillä tai muuten tehdään yhdessä jotain tai ollaan vaikka jonossa. Et kyl sitä [kiusaamista] voi ilmetä ihan varmaa missä tilanteessa vaan.

Ulkona aika paljon. Ja sitten ryhmätilanteissa tossa sisällä. Sillon, ku lapset on paljon yhdessä, silloin ku on isompi joukko koossa, niin silloin [tulee kiusaamistilanteita].

Vapaa leikki. Se on suurin varmaan.

On, ihan voi olla kyl kaikissa [tilanteissa] ja ulkona on ehkä se, missä ei varsinkaan tuu nähtyä kaikkia [puuttumista vaativia] tilanteita.

Asiaa enemmän tutkineet ovat tutkimuksissaan päätyneet hyvin samankaltaisiin tuloksiin. Kirveksen ja Stoor-Grennerin (2011) tutkimuksessa päiväkotikiusaamisesta kävi ilmi, että suurin osa kiusaamistilanteista tapahtuu nimenomaan vapaassa leikissä sekä ulkona että sisällä. Kiusaamisen ilmeneminen eri muodoissa leikin seassa ja leikiksi naamioituna on vaikea havaita ja todentaa. (Repo 2013, 177.) Kiusaamista tapahtuu ohjatuissa tilanteissa kuten liikuntatuokioissa, joissa fyysinen kiusaaminen saatetaan niin ikään naamioida leikiksi tai urheiluksi. Fyysisiä kontakteja sisältävät urheilulajit taklauksineen ja tappeluineen voi olla vaikea tunnistaa kiusaamiseksi, eikä kiusaaminen aina näihin tilanteisiin liitykään. (Höistad 2003, 85, 92–93).

Vaikka vapaan leikin hetken ovatkin varhaiskasvattajien mukaan ehdottomasti yleisimpiä hetkiä, kun kiusaamista tapahtuu, otollisia hetkiä kiusaamisen alkamiselle ovat monien haastateltaviemme mukaan myös tilanteet, joissa on koolla paljon lapsia. Sellaisia hetkiä voivat olla ryhmätilanteet, kuten esimerkiksi aamupiirit, mutta myös sellaiset tilanteet, kuten jonotus ja paikallaan istuminen. Osa varhaiskasvattajista mainitsee, että kovinkaan usein kiusaamista ei tapahdu ohjatuissa tilanteissa, jolloin aikuinen on kaiken aikaa läsnä, osan mielestä kiusaamista tapahtuu myös sellaisissa tilanteissa. Lisäksi mainituksi tulivat myös tilanteet, joissa istutaan yhdessä ruokailussa ja tilanteet, joissa lapset ovat pukemassa ulos lähtöä varten.

Siinä, kun on koko ryhmä yhdessä, niin siinä alkaa sitä nyppimistä ja tönnimistä.

Sit jossain pukemistilanteissa. Niit voi tulla ihan mis tilanteis vaan. Pukemistilanteissa voiaan kiinnittää huomiota, että tol on tollaset, että noi onkii tollaset ja ne ei ookaan yhtään hyvät ja nätit.

Must tuntuu, että joskus se on jollain lailla niin ovelaa, että kaikki aikuiset ei välttämättä edes osaa puuttua siihen, koska se ei oo mitään niin suuraa, mihin vois sanoa että noin ei saa tehdä. Että joskus lapset pystyy olee tosi ovelia tavallaan siin kiusaamisessa.

Tutkimusten mukaan muita ohjattuja tilanteita, joissa kiusaamista esiintyy, ovat lepo hetki sekä aamupiiri. Kiusaaminen saattaa ilmetä istumajärjestyksen vaihtona, niin ettei kiusatun vieressä istu kukaan, tai yksinkertaisina tirskahtuksina sekä häiritsemisenä. Lepohetkillä lapset itse kertovat häiritsevänsä toisia laittamalla heidän sänkyynsä leluja sekä pitämällä erilaisia unta häiritseviä ääniä. Hyvin yleinen päiväkodissa oleva kiusaamisen muoto niin omien haastatteluidemme mukaan, että ulkopuolisten tutkimusten mukaan liittyy päiväkodin ulkopuoliseen toimintaan, kuten syntymäpäiväkutsuihin. (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 5–6, 9.)

3.6 Kiusaaminen yhteisöllisenä ilmiönä

Kuten jo aiemmin puhuttaessa kiusaamisen rooleista, todettiin, että kiusaaminen ei koskaan ole kahden henkilön välinen kahina, vaan koskettaa aina koko yhteisöä. Kiusaamisella tavoitellaankin valtaa ja statusta ryhmän sisällä monesti kiusatun kustannuksella (Hamarus 2008, 13). Yhteisöllinen näkökulma on perusteltu, sillä kiusaaminen ilmenee

vain ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa ja sosiaalisessa verkostossa. Kiusaamisen dynamiikka on melko samanlaista riippumatta siitä, missä se ilmenee. (Hamarus 2008, 27).

Päiväkotihenkilökunnalta kysyttäessä, keitä kaikkia kiusaaminen koskettaa ja kenen kanssa asiaa puidaan, on vastaus lähes aina sama: kiusaaminen koskettaa kahta osapuoltaan, kiusaajaa ja kiusattua. Kiusaamistilanteet selvitettiin lähes poikkeuksetta aikuisen johdolla kiusaajan ja kiusatun läsnä ollessa rauhallisessa paikassa. Yhdessä päiväkodissa mainittiin, että kiusaaminen koskettaa myös ulkopuolisia, jos niitä kiusaamistilanteissa, mutta että tästä huolimatta heitä ei oteta mukaan kiusaamista selvitettäessä. Varsinaista kiusaamisen yhteisöllistä merkitystä haastateltavamme eivät juuri nostaneet esille haastatteluissa.

Ja kyllä ehkä myös se ylimääräinen yleisö että pois. Että saadaan henkilökohtaisesti sen ryhmän kans, joka siinä nyt on ollu ni, käytyä läpi [kiusaamistilanne].

Sit, jos esiintyy enemmän näitä tapauksia, ni sit siitä voidaan ottaa ihan sellasta yleistä aamupiirikeskustelua vaikka. Et hei, kuinkas me tässä ryhmässä toisiamme kohdellaan ja mikäs tuntuu kivalta ja mikä ei. Kyllä niitä sitten nostetaan siihen ihan koko ryhmän keskusteluun. Aina ajoittain.

Tutkimusten mukaan kiusaaminen ilmiönä herättää mielenkiintoa sekä monenlaisia tunteita muissa lapsissa, joka taas lisää kiusaajan valtaa ja mielihyvää. Ryhmälle se taas saattaa luoda yhteenkuuluvuuden tunnetta, joka voi vetää mukaansa heitäkin, jotka eivät normaalitilanteessa lähtisi kiusaamiseen mukaan. Jokaiselle ryhmälle muodostuu lisäksi omia normeja ja rituaaleja, jotka määrittävät ryhmän sisäistä käyttäytymistä (Hamarus 2008, 32). Nämä normit menevät usein yli virallisten normien. (Repo 2013, 42–43, 53.) Myös yhdessä haastattelussamme tuli hyvin selkeästi ilmi, että kiusaaja vetää helposti mukaansa epävarmoja lapsia, jotka saattavat itse pelätä tulevansa kiusatuksi, jos kieltäytyvät lähtemästä mukaan kiusaamiseen. Efektinä korostaa se, jos kiusaaja on todella fyysisesti mukaan lähtijöitään vahvempi. Tilanteeseen heidän mukaansa liittyy usein kunnioituksen puutetta muita lapsia kohtaan.

Mutta sen huomaa, et siin helposti se kiusaaja vetää mukaan siitä ryhmästä muita sellasia tavallaan epävarmoja tyyppejä, et ketkä pelkää ehkä ite tulevansa sitte kiusatuks, jos ne ei niinku lähesen kiusaajan, joka oli kuitenkin sitte tässä tapauksessa semmonen fyysisesti tosi vahva, mukaan.

Ja sitten, jos ajattelee sitä kunnioituksen puutetta toista ihmistä kohtaan siinä kiusaamistilanteessa, niin kyllähän se vaikuttaa sen koko ryhmän ilmapiiriin.

Yhteisö onkin olemassa niin kauan, kun löytyy ”heitä” eli ryhmän ulkopuolisia jäseniä. Yhteisöissä on normaalia pitää omaa ryhmää kasassa vähättelemällä ryhmän ulkopuolisia ja luomalla itselle vahva ryhmäidentiteetti, joka osaltaan vähentää muiden ryhmien houkuttelevuutta ja syrjäyttää ulkopuoliset tai sellaisiksi leimatut ryhmästä lopullisesti. Yhteisöä pitää kasassa myös pelko siitä, että tulee itse kiusatuksi, jos kaveeraa kiusatun kanssa tai pyrkii puolustamaan kiusattua. Tästä huolimatta kiusaaminen aiheuttaa ryhmässä kollektiivista syyllisyyttä ja lapset ovatkin hyvin helpottuneita kun kiusaaminen kiusaamiseen lopulta puututaan ja se loppuu. (Hamarus 2008, 33, 60, 62, 63.)

Eräässä päiväkodissa varhaiskasvattajat pohtivat kiusaamisen yhteisöllistä luonnetta pohtimalla, kuinka lapsi tulee julkisesti nolatuksi kun hänelle nauretaan ison porukan läsnä ollessa ja hänen puheeseensa puututaan. Tämä oli haastateltaviemme mukaan yksi tapa sulkea lapsi ryhmän ulkopuolelle, jota kutsuttiin yhdeksi passiivisen kiusaamisen muodoksi. Myös Hamarus tukee tätä havaintoa kommentoiden, että nämä hauskuutta aiheuttavat tilanteet yhdistävät kiusaajia, ja toisinaan myös koko ryhmää, keskenään poistaen samalla kiusaamisen vakavuutta. Kiusaamiseen yhteisössä on helppoa lähteä mukaan, sillä se poistaa ryhmässä arjen turhautumista ja toisaalta jakaa vastuuta kiusaajien kesken vaikka kiusaamisen ”moottoreina” toimiikin usein samat henkilöt. (Hamarus 2008, 32, 62.)

Toinen piirre, josta helposti näkee päivähoitossakin kiusaamisen yhteisöllisen luonteen, ovat lasten reaktiot kiusaamiseen ja toisaalta kiusaamiseen puuttumiseen. Haastateltujen varhaiskasvattajien mukaan lapset lähes poikkeuksetta pysähtyvät katsomaan, mikä tilanne on käynnissä, ja jos tilanteessa jollekin on sattunut jotain, muutamat varhaiskasvattajat kuvasivat empaattisimpien tulevan kyllä kysymään, mikä on tilanne ja lohduttamaan sitä, kehen on sattunut. Lisäksi muutamat varhaiskasvattajat kertoivat lasten hakevan aikuisen paikalle selvittämään tilannetta nähdessään toista kiusattavan.

Kyl se on semmosta turvaa ja luottamusta aikuista kohtaan, että tilanteet selvitetään, ku lapsi tulee sanomaan. Vaik ois kuin pienikin tilanne, ni se on sille lapselle siinä kohtaa tärkeä.

4 KIUSAAMISEEN PUUTTUMINEN

Se on meidän tehtäväkin puuttua, ei me voida olkia kohautella.

Haastateltujen varhaiskasvattajien tavoin myös tutkijat näkevät puuttumisen olevan aina aikuisten vastuulla. Kiusattu ja ryhmän muut lapset eivät saa kiusaamista loppumaan omalla toiminnallaan, eikä kiusaaja lopeta oma-aloitteisesti itselleen usein jopa hyvin palkitsevaa toimintaa. Kuten aiemmin totesimme, voi kiusaaminen jatkuessaan vaarantaa lapsen kehitystä vahvistaessaan ja ylläpitäessään rooleja sekä luodessaan turvattomuuden tunnetta, minkä vuoksi kiusaamiseen tulee puuttua mahdollisimman varhaisessa vaiheessa. (Ahonen 2013, 19; Alsaker 2013; Repo 2013, 122). Kuten yksi haastatelluista varhaiskasvattajista totesi:

Ei voi näin pienet niin turvattomassa tilassa leijua, etteikö siihen jollain tapaa sai, että no voivoi, olipa harmillista tai jotain. Siihen nyt jollain lailla vastataan siihen hänen murheeseensa.

Varhainen puuttuminen tuo turvallisuuden ja tuen tunteen ennen kaikkea kiusatulle, mutta myös ryhmän muut lapset hyötyvät varhaisesta ja turvallisuuden tunnetta vahvistavasta puuttumisesta (mm. Alsaker 2013). Mitä varhaisemmassa vaiheessa kiusaamiseen puututaan, sitä helpompaa ja tehokkaampaa puuttuminen tyypillisesti on. Kiusaaminen alkaa testaamisella, jonka kautta kiusaava lapsi hakee tietoa, kuinka ympäristö reagoi hänen käyttökseen. Niin kiusaamisen kohteen kuin muidenkin ryhmän jäsenten reaktiot kiusaajan testaamiseen ratkaisevat, jatkuuko kiusaaminen vai ei. Kiusaaminen jatkuu tilanteissa, joissa kiusaaja joko saa ryhmältä vastakaikua tai kiusattu vaikenee tapahtuneesta. (Höistad 2001, 67; Hamarus 2008, 14, 31–32.) Mm. Laura Revon mukaan (2013, 39) kiusaamisen määrittely tekojen toistuvuutta kriteerinä pitäen voi johtaa tilanteeseen, jossa odotetaan ilmiön syntymistä ennen puuttumista: jo testausvaiheessa kiusaamiseen puuttuva aikuinen voi toiminnallaan ehkäistä kiusaamisen kasvamista vakavammaksi ongelmaksi.

4.1 Hyvä puuttuminen

Päivi Hamaruksen (2008, 94–95) mukaan hyvä puuttuminen muodostuu havaitsemisesta, puheeksi ottamisesta, selvittelystä ja seurannasta. Tärkeää on, että aikuinen myös

myöntää kiusaamisen olemassa olon, näkee tilanteet ja puuttuu. Toistuva ja johdonmukainen puuttuminen tuottaa usein myös tulosta: kun samasta asiasta muistutetaan eri tilanteissa, eri näkökulmista ja eri ihmisten tahoilta, muutosta alkaa tapahtua (Hamarus 2008, 86, 149). Pienille lapsille aikuisen vakava suhtautuminen tilanteisiin saattaa riittää puuttumiseksi, minkä seurauksena lapsi saattaa lopettaa negatiivisen käytöksensä jopa kerrasta (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 20).

Kiusaamiseen, siihen on puututtava välittömästi.

Haastateltujen varhaiskasvattajien mukaan hyvä kiusaamiseen puuttuminen on ennen kaikkea nopeaa ja välitöntä. Hyvästä puuttumisesta puhuttaessa haastatellut varhaiskasvattajat pitivät tärkeänä lapsen murheeseen vastaamista, kaikkien tilanteiden selvittämistä kasvattajan mahdollisista ennakkokäsityksistä huolimatta sekä aikuisten läsnäoloa ja puuttumista kaikkiin ohjausta ja puuttumista vaativiin tilanteisiin.

Mun mielestä ihan olennainen tekijä on se aikuisen läsnäolo, jotta sä huomaat niitä tilanteita. Sä jaksat aina tehdä uudestaan sen tahdon ponnistuksen, et sä puutut, vaikka niitä [puuttumista vaativia tilanteita] tulee tiljoona.

Vaikka sä tiedät ja tunnet ne lapset ja sulla on ennakkokäsitys siitä [tilanteesta], et taas toi, et siin ei oo niinku mitään, niin se silti käsitellään.

Haastateltujen varhaiskasvattajien tavoin tutkijat (mm. Hamarus 2008, 14) näkevät tärkeänä selvittää kaikki tilanteet huolella, jotka lapsi kokee kiusaamisena. Pahinta, mitä aikuinen voi lapsen näkökulmasta tehdä, on vähätellä tai kieltää tapahtunut ja kuitata kiusaaminen huumorilla (mm. Ahonen 2013, 18). Itsensä kiusatuksi kokeneen näkökulman painottaminen ei saisi kuitenkaan johtaa tilanteeseen, jossa kasvattaja ei muuta ehdikään tehdä kuin selvittää kiusaamistilanteita (Hamarus 2008, 15).

Pyritään selvittää se, et onko nyt oikeesti kyse kiusaamisesta. Et tavallaan lapsetkin oppis sitä, mikä on oikeesti sitä kiusaamista ja mikä on sellasia konflikteja.

Tutkijoiden tavoin myös haastatellut varhaiskasvattajat näkivät puuttumisen mahdollisuutena määrittellä kiusaamista yhdessä lasten kanssa. Kuten haastatellut varhaiskasvattajat korostivat, eivät kaikki konfliktit ole kiusaamista, vaikka lapset usein niin ristiriitailanteet määrittävätkin. Puuttumistilanteet nähtiin päiväkodeissa myös kasvatuksellisina

tilanteina, joissa lapsille voidaan opettaa niin neuvottelu- kuin ristiriitojen sovittelutaitoja.

Haastateltujen varhaiskasvattajien tavoin myös tutkijoiden mukaan on tärkeää erottaa valtaepätasapainosta versova kiusaaminen henkilökemioista johtuvista, kahden tasavertaisen ja -vahvan lapsen erimielisyydestä kumpuavista konflikteista. Kaikissa riidoissa ja konflikteissa ei ole kyse kiusaamisesta, vaikka niiden ratkaiseminen usein aikuisen ohjausta ja puuttumista vaatiikin. On tärkeää, että aikuinen on tietoinen kiusaamisilmiön mekanismeista, jotta hän voisi arvioida tilanteen oikein. Jos kyseessä on kiusaamistilanne, on aikuisen vastuulla selvittää tilanne kunnolla ja järjestää seuranta. (mm. Kirves & Stoor-Grenner 2011, 4, 20; Airola 2012.)

Se jatkuva puuttuminen kyllä kantaa miun mielestä hedelmääki. Ne oppii itte selvitteleen jonkun verran, ja sitte se [kiusaaminen] ei mee niin pahaks.

Muutamit haastatellut varhaiskasvattajat kokivat tutkijoiden (Krautsuk, 2014) tavoin varhaisen, päivähoidosta alkavan puuttumisen ehkäisevän kiusaamista myös pidemmällä aikavälillä. Kuten Repo (2013, 19–21, 110) toteaa, kiusaamisen roolit muokkautuvat lapsen ja ympäristön välisessä vuorovaikutuksessa. Haastatellut varhaiskasvattajat näkivät tärkeänä ilmiön olemassa olon myöntämisen, jota mm. psykologi ja psykoterapeutti Riitta Martsola tukee. Martsolan mukaan kiusaaminen voi alkaa lapsen mennessä ensimmäistä kertaa sosiaaliseen ryhmään, ja jo 3-4 -vuotiaana lapsi voi olla kykenevä tarkoitukselliseen ja järjestelmälliseen kiusaamiseen. On aina aikuisen velvollisuus pysäyttää väkivaltaan taipuvaiset lapset mahdollisimman varhaisessa vaiheessa. (Ahonen 2013, 18.)

4.2 Kiusaamisen havaitseminen

Päivi Hamaruksen (2008, 96) mukaan kiusaamisen havaitseminen on sitä helpompaa mitä useampi henkilö voi havaita sen olemassaolon. Kiusaamisen havaitseminen edellyttää kasvattajayhteisöltä yhteistä kiusaamisen määritelmää, läsnäoloa sekä systemaattista havainnointia niin yksittäisistä lapsista kuin lapsiryhmän sosiaalisista suhteista. Sen ohella, että kasvattajan tulee huomata, mitä ryhmässä tapahtuu, tulisi hänen olla tietoinen myös syistä näiden tapahtumien taustalla. Lapsiryhmän ja leikkien havainnointi

sekä niin lasten kuin heidän vanhempiensakin käydyt keskustelut auttavat kasvattajaa havaitsemaan ja tunnistamaan kiusaamista. (Repo 2013, 186, 202–203.)

Tarvitaan sitä aikuisen läsnäoloa ja havainnointia, et pienetkin jutut, mitä ne supattaa jossain oven takana, huomataan.

Tutkijoiden tavoin haastatellut varhaiskasvattajat korostivat eritoten havainnoinnin, läsnäolon sekä lasten ja lapsiryhmän tuntemisen merkitystä kiusaamisen havaitsemisessa ja tunnistamisessa. Varhaiskasvattajien mukaan yksittäisestä lapsesta ja lapsiryhmästä tehdyt havainnot ovat keskeisiä kiusaamisen havaitsemisen keinoja. Tutkijoiden tavoin haastatellut varhaiskasvattajat kokivat tärkeänä tietää, mitä niin lapsiryhmässä kuin yksittäisen lapsenkin elämässä tapahtuu.

Se, että on kartalla koko ajan, mitä siin lapsiryhmässä tapahtuu ja mitä tapahtuu yksittäisten lasten kohdalla niitten elämässä. Et on läsnä ja tietonen, niin se luo sellasta maaperää, et ei voi tapahtuu jotain, mistä sä et ois yhtään tietonen.

Pitäis sit tuntee se oma ryhmä ja ne lapset, et voi tietää. Ku se riippuu lapsestakin se, et mikä tuntuu pahalta ja mikä on kiusaamista sille lapselle.

Niin haastateltujen varhaiskasvattajien kuin tutkijoiden mukaan kiusaamisen havaitsemista ja tunnistamista tukee se, että kasvattajat tuntevat lapsensa hyvin ja tunnistavat lasten yksilölliset tavat reagoida temperamenttiansa mukaisesti. Osa lapsista voi reagoida hyvinkin herkästi mitättömiltä näyttäviin tapahtumiin, kun osaa lapsista mitkään teot eivät tunnu häiritsevän. Toisaalta kasvattajien tulisi muistaa, että reagoimattomuus voi olla lapsen strategia selviytyä vaikeasta tilanteesta ja välttää kiusaamiseen liittyvä häpeän tunne. (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 20.)

Jos on semmonen hiljasempi lapsi, joka tyytyy siihen asiaan [kiusatuksi tulemiseen], ei välttämättä tuu [kertomaan]. Et sit se on meidän havaintojen varassa.

Muutamit haastateltavat korostivat havainnoinnin merkitystä eritoten ujojen lasten kohdalla. Kaikki lapset eivät uskalla tulla kertomaan, jos heitä kiusataan. Haastatellut varhaiskasvattajat nostivat esille myös vanhempien lapsestaan tekemien havaintojen ja heidän kuuntelemisen merkityksen kiusaamisen havaitsemisessa. Ujojen ja hiljaisempien lasten voi olla vaikea kertoa kiusaamisesta päivähoitossa, jolloin vanhemmat voivat parhaimmillaan toimia sanansaattajina ja kertoa tapahtuneesta lapsensa puolesta.

Vanhemmat kertoo, jos on heidän mielestä jotain [tapahtunut]. On semmosia lapsia, jotka ei ehkä kerro [päivähoidossa]. Ne kotona vasta kertoo, jos jotain on tapahtunu.

Jottei kiusaamisen havaitseminen olisi ainoastaan varhaiskasvattajien havaintojen varassa, kasvattajien tulee kuunnella myös lasten vanhempia tarkasti. Kuten haastatellut varhaiskasvattajat korostivat, saattavat eritoten ujut lapset kertoa tapahtuneesta kotona. Lasten oman kertoman ohella vanhemmat voivat huomata lapsessaan huolestuttavia merkkejä ja oireita kiusaamisesta, joista heitä olisi hyvä rohkaista kertomaan päivähoidon varhaiskasvattajille. Tilanteissa, joissa lapsi on haluton lähtemään päiväkotiin, valittaa erilaisista kivuista, nukkuu huonosti, vaikuttaa ilottomalta ja käyttäytyy erilailta kuin aiemmin, tulisi aina selvittää yhdessä vanhempien kanssa syyt oireilun takana. (mm. Kirves & Stoor-Grenner 2011, 46; Ahonen 2013, 18; Alsaker 2013.)

Joskus se [kiusaaminen] voi olla jollain lailla niin ovelaa, että kaikki aikuiset ei välttämättä edes osaa puuttua siihen. Koska se ei oo mitään niin suoraa, mihin vois sanoa, että noin ei saa tehdä. Et sitten aikuinenkin voi olla siinä jotenkin kädetön siinä tilanteessa.

Höistadin (2001, 85) ja Hamaruksen (2008, 59, 95) tavoin haastatellut myönsivät kiusaamisen olevan toisinaan vaikea havaita ja tunnistaa. Toisinaan kiusaaminen saatetaan naamioida leikiksi tai urheiluksi, jolloin puuttuminen voi olla vaikeaa. Yksi haastatelluista varhaiskasvattajista nosti esille kiusaamisen havaitsemisen haasteet myös tutun lapsiryhmän kanssa työskennellessä: aina kiusaamista ei vaan huomaa tai voi sanoilla tavoittaa, jolloin puuttumistilanteessa kasvattaja voi olla keinoton. Höistadin (2001, 102) ja Alsakerin (2013) mukaan kasvattajan tulisi puuttua myös epäselviin tilanteisiin: vaikka kyseessä olisikin viaton ja tasavertainen leikki, viestittää kasvattaja reagoinnillaan olevansa läsnä ja saatavilla myös tositilanteen varalta.

Kun ei tunne lapsia, ni sit ei välttämättä osaa huomata, et se on sen toisen kiusaamista tai sellasta piikittelyä tai nälvimistä.

Osa haastatelluista varhaiskasvattajista myönsi eritoten epäsuoran kiusaamisen – nälvimisen, leikistä poisjättämisen ja piikittelyn- havaitsemisen olevan toisinaan hyvin haasteellista. Tilanteissa, joissa lapsiryhmä ei ole varhaiskasvattajalle tuttu ja jonka dynamiikkaa kasvattaja ei tunne pidemmältä aikaväliltä on vaikeaa tunnistaa epäsuoraa kiusaamista. Kuten tutkijatkin korostavat, on kiusaamisen havaitsemisessa ja tunnistami-

sessä tärkeää tuntea lapset ja lapsiryhmän dynamiikka hyvin (mm. Repo 2013, 202–203).

Se [epäsuoraan kiusaamiseen puuttuminen] edellyttää semmost pitkää oloa siinä ryhmässä, et jos tekee sijaisuuden silloin tällön eri ryhmissä ja ei tunne lapsia, niitä [kiusaamistilanteita] ei kyllä pysty huomaamaan samalla lailla.

Lapset kertovat kiusaamisesta

Hamaruksen (2008, 92–93) mukaan lapsen voi olla vaikea kertoa itseensä kohdistuneesta kiusaamisesta häpeän vuoksi, minkä vuoksi on tärkeää, että kasvattaja ottaa tosissaan ja kuuntelee kiusaamisesta kertomaan tullutta lasta. Luottamukselliset suhteet aikuisiin luovat perustan sille, että lapset ylipäänsä kertovat kiusaamisesta aikuiselle. Luottamuksellisten suhteiden vaalimisen ohella kasvattajien tulisi pyrkiä luomaan ilmapiiri, jossa lapset kantavat vastuuta ryhmän muista jäsenistä ja puolustavat kiusattua hakemalla aikuisen paikalle. (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 18; Airola 2012.)

Sit myös lapset tulee sanomaan aikuisille. Kun on luottamukselliset suhteet niihin lapsiin, niin kyllähän ne tulee aina kertomaan.

Haastateltujen varhaiskasvattajien mukaan kiusaamisesta tulevat kertomaan kiusattu ja usein myös ryhmän muut lapset. Kuten Laura Repo (2013, 203) suosittaa, tulisi kasvattajan rohkaista lapsia kertomaan kiusaamisesta. Haastatellut varhaiskasvattajat kertoivatkin kannustavansa ja rohkaisevansa lapsia kertomaan aikuiselle kiusaamistilanteista.

Siihen [että lapset tulisivat kertomaan] me kannustetaankin. Me yritetään sitä koko ajan, et lapsetkin tunnistaa, mitä toiselle ei saa tehdä.

Mun mielestä alle kouluikäisellä on oikeus kyllä tulla sanoon aina, että ei oikein kyllä voi sanoa, että äläs nyt kantele tai äläs nyt.

4.3 Kiusaamistilanteiden selvittely ja puheeksi ottaminen lasten kanssa

Jos silleen konkreettisesti ajattelee sen tilanteen, niin mä ottasin ne molemmat lapset ja menisin sinne lasten tasolle istumaan ja juttelemaan. Varsinkin isompia lapsia pyydän aina kertomaan suoraan sille toiselle [lapselle]. Tavallaan antaa sen mallin, et sää voit nyt sanoa, et minusta tuntui pahalle, kun sinä teit sitä ja sitä. Ja se, et niillä lapsilla on keskenään katsekontakti. Harjotellaan siinä samalla sitä, että toinen kuuntelee

hiljaa, eikä intä niitä omia argumentteja. Sitten toinen saa kertoa sen oman versionsa tapahtumista ja sit yhdessä mietitään, et mikä siinä vois olla se ratkasu siihen asiaan.

Keskeisimpänä selvittely- ja puheeksi ottamisen tapana haastatellut varhaiskasvattajat pitivät puhumista ja kuuntelemista häiriöttömässä ympäristössä, minkä vuoksi useimmat haastatteluista kertoivat kehottavansa muita lapsia poistumaan tilanteesta takaisin omien leikkiensä pariin. Tärkeänä selvittelytilanteessa haastateltavat pitivät molempien osapuolien kuuntelemista ja selvittelytilanteen dialogisuutta. Useat haastatellut varhaiskasvattajat kertoivat auttavansa tilanteessa lapsia sanallistamaan tapahtunutta sekä sen herättämiä tunteita joko suoraan tai aikuisen avulla toisilleen. Selvittelytilanteessa tunteista puhumista pidettiin tärkeänä. Lasten kanssa yhdessä pohdittuun ratkaisuun päätyneen jälkeen lasta ohjattiin jokaisessa päiväkodissa pyytämään anteeksi toiselta.

Sitä [kiusaamistilannetta] selvitetään, tilanteen mukaan keskustellaan. Meillä on ollu semmonen anteekspyytämisen tapa täällä päiväkodissa, että pyydetään anteeksi ja halataan. Kyllä ne siinä hetkessä on aika hyvin saatu selvitettyä.

Haastateltujen varhaiskasvattajien tavoin on tutkijoiden mukaan kiusaamistilanteita selvittäessä olennaista, että aikuinen kuuntelee molempia osapuolia ennakkoluulottomasti ja tasapuolisesti ilman ennakoasenteita ottaen huomioon lasten omat näkemykset ja ratkaisuehdotukset. Tämän ohella tutkijat pitivät tärkeänä, että aikuinen kuitenkin muistaisi kiusaamistilanteisiin usein liittyvän taustalla olevia seikkoja, jotka eivät tule aina selvittelytilanteessa esille. Hyvään selvittelyyn kuuluu kuitenkin näiden seikkojen etsiminen sekä pyrkimys ymmärtää lapsen toiminnan tarkoitusta. (Hamarus 2008, 14, 77; Ahonen 2013, 19.)

Kuten haastattelemamme varhaiskasvattajat kuvasivat, päättyvät kiusaamistilanteiden selvittelyt tyypillisesti anteeksipyyntöön ja teon hyvittämiseen, esimerkiksi sotketun leikin siivoamiseen tai lohduttamiseen. Jotta anteeksipyyntö olisi tarkoituksenmukaista, tulisi lapsen myös ymmärtää mitä ja miksi hän pyytää anteeksi. (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 30, 36; Ahonen 2013, 13.) Lapselle on hyvä selittää, miksi hänen käyttöksensä satuttaa muita. Selittämisen kautta lapsi voi vähitellen ymmärtää käyttöksensä vahingoittavan muita, ja tämä tieto voi muuttua ajan kanssa lapsen sisäiseksi ymmärrykseksi. (mm. Höistad 2001, 171.) Selvittelytilanteissa voidaan näin tarkastella arvo- ja normimaailman kysymyksiä lasten arjen tasolla. Kiusaamisessa, jos jossakin päivähoi-

don arjen tilanteessa, on kyse oikeudenmukaisuuden, tasa-arvon ja kunnioituksen kysymyksistä. (Stakes 2005, 28–29.)

Siinä puhutaan, ei meillä nyt kauheesti oo muita konsteja, ku mennä puhuu ja selvittää sitä asiaa. Että mitä siinä on tapahtunut, voiko niin tehdä, miksi niin ei voi tehdä tai kuinka voisi tässä tilanteessa toimia. Tietysti kaikista ikävimmissä tapauksissa kyllä laitetaan joskus penkille istumaan ja miettimään. Sitten siitä asiasta sovitaan ja pyydetään anteeksi.

Varhaiskasvattajien kertoivat lasten olevan selvittelytilanteissa pääsääntöisesti vastaanottavaisia ja tapahtuneesta varsin hyvin perillä olevia. Toisinaan selvittelytilanteissa lapset puolustelevat itseään ja tekemisiään, mutta tuntevat usein katumusta ja vaikuttavat itsekkin harmistuneilta tapahtuneen johdosta. Haastatelluista varhaiskasvattajista useat kertoivat syyllisyyden näkyvän lapsen ilmeistä ja katseista: heidän mukaansa lapsi usein tietää tehneensä väärin.

Se on hyvin usein tällasta pallottelua, että mitäs tässä tapahtuu, mutta ku toi. – Mutta kun noi on niin pieniä, niin heillä on myöskii omatunto vielä. Kyl sen naamastakii jo näkee, että kuka on vähän säikähtäny ja kuka on vähän niinku syyllisen näkönen.

Haastatellut varhaiskasvattajat korostivat lasta arvostavan ja syyllistämättömän kohtaamisen merkitystä kaikessa kiusaamiseen puuttumisessa. Laura Revon tavoin (2013, 173–174) ei aikuinen haastateltujen varhaiskasvattajienkaan mukaan saa koskaan olla pelottava, vaan se turvallinen henkilö, jolle voi puhua rehellisesti tapahtuneesta. Lapsen olon tulee olla turvallinen hänen teoistaan ja niiden tuomitsemisesta huolimatta, eikä lasta saa nolata tai nöyryyttää selvittelytilanteessa.

Yritetään tehdä se tilanne silleen turvalliseksi, et vaikka joku ois tehny jotain pahaa, niin aikuinen on kuitenkin se turvallinen ihminen siinä, et se tilanne voidaan selvittää.

Eihän me ny lähetä sillai sitä asiaa lapselle rökittää, että kyllähän me puhutaan siitä sen lapsen hyvästä puolestakin.

Myös Laura Revon (2013, 170–172) mukaan ovat turvallisuus ja rauha hyvän selvittelytilanteen perusta. Aikuisen lapsen kohdistama katse, läsnäolo ja lämmin vuorovaikutus, lasten ohjaaminen minä – viestien käyttämiseen sekä aikuisen aktiivinen, heijastava kuuntelu auttavat niin lasta kuin aikuista jäsentämään tilannetta. Selvittelytilanteessa aikuisen lapselle esittämät ja ikään kuin sopimusta kohti työntävät kysymykset auttavat lasta ensimmäisessä vaiheessa tunnistamaan ja sanoittamaan tekonsa omin sanoin. Tä-

män jälkeen aikuisen tulisi ohjata lasta kysymyksillään muistelemaan ja miettimään sovittuja sääntöjä sekä omaa toimintaansa suhteessa niihin. Lasta tulisi pyrkiä ohjaamaan kohti omaa oivallusta, mutta mikäli tämä ei onnistu, olisi aikuisen kerrottava hänelle sovitut säännöt ja kerrattava sopimukset. Aikuisen tulisi kertoa lapselle hyvin selkeästi, mitä häneltä odotetaan ja mitä seuraa, jos lapsi ei noudata annettuja komentoja. Lasta on myös opetettava pyytämään anteeksi loukkaamaltaan lapselta. (Repo 2013, 172–175.)

Päiväkodeissa, joissa haastattelut toteutettiin, selvittelyä vaatineista kiusaamistilanteista informoitiin ensisijaisesti lapsiryhmän omia varhaiskasvattajia. Aikuisen puuttumista vaatineista kiusaamistilanteista informoitiin kaikissa päiväkodeissa myös lasten vanhempia. Havainnot ja tiedot kiusaamiseen puuttumisista ja selvittelytilanteista jaettiin eräässä päiväkodissa myös kaikkien työntekijöiden kesken, jotta puuttumisesta saatiin yhdenmukaista ja ennakoitavaa lapsen näkökulmasta katsottuna.

Osaston henkilökuntaa tietysti [informoidaan], et he tietävät, missä mennään ja mitä on tapahtunu.

Informoidaan kaikkia asianosaisia. – – Me ollaan informoitu meidän ryhmän henkilökunta ja sitten vanhemmat. Ja sit myös työyhteisössä, että koko henkilökunta tietää sitte.

4.4 Kiusaamisen seuranta ja kiusaamistilanteiden dokumentointi

Päiväkodeissa, joissa haastattelut tehtiin, ei puuttumista vaatineita kiusaamistilanteita poikkeustapauksia lukuun ottamatta kirjattu erityisesti. Kirjaamista vaativiksi erityistapauksiksi varhaiskasvattajat mainitsivat mm. kiinnipitoa vaatineet tilanteet. Haastateltavien mukaan kiusaamista seurattiin kirjallisessa muodossa muissa yhteyksissä kuten lapsikohtaisissa havainnointikansioissa. Kiusaamistilanteet tulivat dokumentoiduiksi myös vanhempien kanssa käytyjen keskustelujen kirjaamisen kautta.

Kyllä se [kirjaaminen] on enemminkii semmosii muita havaintoja.

Ja sit tollaset asiat tulee kirjatuks myös vanhempain keskustelujen kautta, koska nehän käsitellään sitten niissä.

Ei oo kyllä tullu kirjattua [kiusaamistapauksia].

Toisin kuin haastatellut varhaiskasvattajat, tutkijat näkevät kiusaamisen dokumentoinnin tarpeellisena ja tärkeänä osana kiusaamiseen puuttumista. Kirjatut kuvaukset kiusaamistilanteista ja puuttumistavoista ovat tärkeä dokumentti päiväkodeille eritoten sellaisissa tapauksissa, jotka vaativat pidempiaikaista seurantaa ja joissa asian hoitamisesta syntyy erimielisyyttä esimerkiksi vanhempien kanssa. Tutkijoiden mukaan dokumentoinnin tulisi alkaa, kun vanhemmat ilmoittavat lapsensa tulleen kiusatuksi. Myös niissä tilanteissa, joissa joku henkilökunnasta huomaa kiusaamista, olisi suositeltavaa kirjata havainnot tilanteen seurantaan ajatellen. (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 53.)

Johdonmukainen ja kirjallinen seuranta on keino varmistaa kiusaamistilanteiden loppuminen. Kirjallisessa seurannassa on hyvä määritellä niin seurannan pituus ja tiheys kuin vastuualueet ja puuttumistavatkin. Kirjalliseen seurantaan on hyvä sisällyttää myös niin lasten kuin vanhempienkin kanssa käydyt keskustelut aiheesta. (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 21, 53.) Yksittäisen kiusaamistapauksen seurannan ohella kiusaamistapausten johdonmukainen dokumentointi voi auttaa kehittämään ja systematisoimaan toimivia puuttumiskäytäntöjä sekä antaa arvokasta tietoa yhteisössä esiintyvistä kiusaamisesta (Hamarus 2008, 120). Kasvattajayhteisön dokumentointi ja toiminnan arviointi auttavat myös kehittämään ammatillista osaamista muuttuvassa toimintaympäristössä. (Stakes 2005, 17).

4.5 Kasvatuskumppanuus – kiusaamiseen puuttuminen yhteistyössä vanhempien kanssa

Jos mennään oikein pitkälle, niin totta kai sitten siihen otetaan kasvatuskumppanuutena vanhemmat mukaan sitä asiaa miettimään.

Kasvatuskumppanuudella tarkoitetaan vanhempien ja kasvattajien tietoista sitoutumista lasten kasvun, kehityksen ja oppimisen tukemiseksi. Hyvä kasvatuskumppanuus edellyttää keskinäistä luottamusta ja kunnioitusta sekä tasavertaista suhdetta vanhempien ja kasvattajien välillä. Tärkeänä perustana hyvälle kasvatuskumppanuudelle ovat kiusaamisesta puhuttaessa vanhempien ja kasvattajien jakamat ja kasvatusta ohjaavat arvot, jotka ovat keskiössä kiusaamiseen puuttumisesta puhuttaessa. Kasvatuskumppanuuden tavoitteena on lapsen hyvinvoinnin, kasvun ja kehityksen tukeminen, mitä edistää myös mahdollisten ongelmien mahdollisimman varhainen tunnistaminen ja ratkominen yh-

teistyössä vanhempien ja varhaiskasvattajien kesken. (Stakes 2005, 31–32; Kirves & Stoor-Grenner 2011, 46.)

Kiusaaminen on aina myös kodin asia. Hyvä kasvatuskumppanuus luo perustan kiusaamistilanteen ratkaisulle, ja näitä tilanteita selvitettäessä ja ratkottaessa vanhempien ja kasvattajien viestin yhdenmukaisuus on työskentelyn perusta lapsen näkökulmasta katsottuna. Lasten vanhempia on esimerkiksi hyvä neuvoa tarkkailemaan kiusaamisen merkkejä lapsessaan myös kotona. (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 46, 49; Alsaker 2013.)

Kaikissa päiväkodeissa, joissa haastattelut tehtiin, kiusaamisesta kerrottiin niille vanhemmille, joiden lapset olivat osallisina puuttumista vaativissa tilanteissa. Varhaiskasvattajat kertoivat informoivansa lasten vanhempia joko kaikista tapauksista tai valikoiden niin vanhempien esittämien toiveiden kuin henkilökunnan harkinnan mukaisesti.

Joku haluaa tietää hyvinki tarkasti ja joku haluaa vaan ne vähä isommat jutut.

Ei tietenkään ihan joka tönäsyistä vanhemmillekaan mennä puhumaan joka päivä. Sit vähän mietitään, mitä kerrotaan.

Haastateltujen varhaiskasvattajien tavoin myös tutkijat ovat yksimielisiä siitä, että vanhempien tulee tietää, mikäli heidän lapsensa vuorovaikutussuhteet ovat pääsääntöisesti negatiiviset ja mikäli heidän lapsensa on ryhmänsä torjuma. Näiden asioiden puheeksi ottaminen vanhempien kanssa ei ole aina helppoa, sillä yhteydenotto vanhempiin eritoten kiusaamisasioissa herättää usein monenlaisia tunteita. Tämän vuoksi kasvattajien olisi hyvä valmistautua huolella kiusaamisen puheeksi ottamiseen vanhempien kanssa selvittämällä saatavilla olevat faktat kirjaamalla havainnot ja kuvaukset kiusaamistilanteista. (Hamarus 2008, 108–111; Kirves & Stoor-Grenner 2011, 49.)

Ehkä siinä kiusaamistilantees voi olla rankempi kohta kohdata ne vanhempien reaktiot, et ne saattaa olla niin voimakkaita.

Myös haastatellut varhaiskasvattajat kertoivat kiusaamisen puheeksi ottamisen olevan toisinaan haastavaa ja rankkaa. Haastateltujen varhaiskasvattajien mukaan vanhemmat reagoivat hyvin eri tavalla kiusaamisesta heille kerrottaessa. Vanhempien reaktiot vaihtelivat haastateltujen varhaiskasvattajien mukaan osin vanhemman persoonan mukaan sekä sen mukaan, onko oma lapsi ollut tilanteissa kiusaaja vai kiusattu. Joissakin tapa-

uksissa varhaiskasvattajat kertoivat vanhempien reaktioiden olleen jopa niin voimakkaita, että kiusaamistilanteista kertomista oli jouduttu rajaamaan mm. jättämällä kiusaamiseen osallistuneiden lasten nimet kertomatta kiusatun vanhemmalle lasten turvallisuuden takaamiseksi. Varhaiskasvattajat kertoivat myös joutuneensa puuttumaan vanhemman käytökseen tämän kiusaajina pitäminä lapsia kohtaan.

Siin kohtaa meidän piti tehdä semmonen ratkasu, et me ei tälle kiusatun isälle kerrottu nimiä ollenkaan, et me kerrottiin ne tilanteet, mut ei nimiä, koska hän kävi kovistelemassa tuolla omin päin näitä kyseisiä lapsia. Se oli vähän semmonen ikävä juttu, että poliisilla uhkas ja vankilalla näitä lapsia.

Kuten haastatellut varhaiskasvattajat kertoivat, voi vanhemmille olla vaikeaa ottaa vastaan tietoa tilanteissa, joissa oma lapsi on kiusaaja. Näissä tilanteissa kasvattajien on hyvä auttaa vanhempia näkemään kiusaaminen laajemmasta näkökulmasta, ei vaan yksilön ongelmana. Lähestyttäessä kiusaamista ryhmäilmionä vältetään yksittäisen lapsen leimaamiselta ja syyllistämiseltä sekä tuetaan vanhempia oman lapsensa auttamisessa ja tukemisessa. (Hamarus 2008, 143; Kirves & Stoor-Grenner 2011, 49.) Kasvattajan on hyvä korostaa kiusaavan lapsen vanhemmalle tämän tarvetta saada tukea ja kannustusta käytöksensä muuttamiseen, sillä kiusaajan roolista vetäytyminen on usein hyvin vaikeaa yhteisön rooli-odotukset niskoilla. Tämän ohella on hyvä korostaa kodin ja vanhempien yhteisen linjan merkitystä kiusaamista puheeksi otettaessa ensimmäistä kertaa. Vanhemmille on hyvä tehdä selväksi, että heidän ei tule rangaista lastaan toistamiseen kotona vaan tukea lastaan muutoksessa. (Höistad 2001, 144–145.)

Haastatellut varhaiskasvattajat kertoivat vanhempien tietävän kiusaamisen olevan vakavasti otettava asia. Haastatellut kertoivat vanhempien usein myös varmistavan heiltä tapausten tulleen selvitettyiksi ja käsitellyiksi. Toisinaan varhaiskasvattajat kertoivat vanhempien myös kertovan palanneensa kiusaamisasiaan kotona lapsensa kanssa keskustellen.

Ku siitä [kiusaamisesta] on niin paljon puhuttu, niin [vanhemmatkin] tietävät, ettei se ole mikään semmonen olankohautusjuttu.

Kyllä vanhemmat sanookin joskus, että me eilen keskusteltiin siitä asiasta kotona illalla vielä.

Varhaiskasvattajien ja vanhempien välinen yhteistyö on tärkeää eritoten pitkäkestoista kiusaamista selvitettyä ja lopetettaessa. Näissä tilanteissa varhaiskasvattajien tulisi

osallistaa vanhempia motivoimalla heitä yhteistyöhön niin muiden vanhempien kuin erityisasiantuntijoiden kanssa. Pitkäkestoiseen kiusaamiseen puuttuttaessa vanhempien rooli oman lapsensa kanssa työskentelevinä auttajina ja muutokseen tukijoina: kasvattajien tulisi rohkaista vanhempia auttamaan lastaan asettamaan rajoja ja pitämään. Myös sosiaalisten taitojen harjoittelu kotiooloissa sekä osaamisen ja onnistumisen kokemukset kannattelevat lasta, oli hän sitten kiusaaja tai kiusattu. (Alsaker 2013.)

Tarina kasvatuskumppanuuden voimasta

Päiväkodissa kiusaamisen kohteeksi joutui ryhmään juuri tullut lapsi, joka poikkesi ulkonäöltään muista lapsista. Kasvattajan huomio kiinnittyi ulkoleikkutilanteessa tähän lapseen, joka seisoj puun juurella ryhmän muut lapset ympärillään. Ympärillä olevat lapset mollasivat ja huutelivat, ja uusi lapsi itki puunrunkoa vasten. Kiusaamiseen osallistuivat liki kaikki ryhmän lapset. Joukko sai mukaansa myös ne enkelisilmäiset ja kiltit lapset, joilta moista käytöstä ei olisi voinut koskaan edes kuvitella löytyvän, ja vain yksi lapsista puolusti kiusattua lasta ja yritti lohduttaa häntä.

Tapaus oli vakava, ja päiväkodin varhaiskasvattajat reagoivat siihen nopeasti tiukkasävyisellä puhuttelulla. Lasten puhuttelun lisäksi varhaiskasvattajat kirjoittivat lapun, jossa luki ”vappujuhlat on peruttu ison kiusaamistapauksen johdosta”. He asettivat lapun seinälle sellaiseen kohtaan, että jokainen lastaan hakeva vanhempi sen näki.

Vanhempien reaktiot seinällä olleeseen lappuun olivat vahvat. Jokainen vanhempi kysyi sisältä tullessaan, onko meidän lapsi kiusannut. Myöntävään vastaukseen tapahtuneesta onnettomat vanhemmat reagoivat sanomalla puhuvansa lastensa kanssa. Vanhemmat ottivat kiusaamiseen tiukan kannan, eivätkä kuitanneet tapahtunutta hymähtämällä. Vanhemmat olivat myös keskenään yhteyksissä tapahtuneen tiimoilta. Kasvattajien ja vanhempien nopealla reagoinnilla kiusaaminen loppui kuin naulan kantaan. Kiusattu lapsi otettiin kaveriksi ja hänet hyväksyttiin ryhmässä. Se oli kerrasta selvä.

4.6 Kuinka lopettaa pitkäkestoinen kiusaaminen päivähoidossa?

Ohjattiin olemaan jättämättä ketään leikistä ja ihan puhuttelulla siitä lällätelystä ja poisjättämisestä. Aina joka kerta uudestaan ja uudestaan.

Vaikka pienten lasten parissa kiusaamistilanteet usein päättyvätkin niin tutkijoiden kuin haastattelemiemme varhaiskasvattajien mukaan puuttumisen jälkeen, ei systemaattinen ja pitkäkestoinen kiusaaminen ole täysin tuntematon ilmiö päiväkodeissakaan (Repo 2013, 68, 200). Kiusaaminen voi jatkua hyvinkin pitkään aikuisten jatkuvasta ja johdonmukaisesta puuttumisesta huolimatta, jolloin jatkuva kiusaaminen voi horjuttaa niin lasten kuin aikuisten luottamusta siihen, että kiusaamiseen voidaan vaikuttaa. (Hamarus 2008, 64.) Luottamuksen horjuttamisen rinnalla toistuvat kiusaamiskokemukset joko

kiusaajana tai kiusattuna vaikuttavat lapsen identiteetin muotoutumiseen, ja vaarana on, että nämä lapseen yhteisössä liitetyt leimat alkavat toteuttaa itseään (Repo 2013, 53).

Koska pitkäkestoinen kiusaaminen vaarantaa lapsen kehitystä ja hyvinvointia vakavasti, kysyimme haastateltaviltamme heidän keinojaan puuttua ja ratkaista pitkittynyt tilanne parhaalla mahdollisella tavalla. Jokaisessa päiväkodissa haastatellut varhaiskasvattajat korostivat kasvatuskumppanuuden (aiheesta enemmän luvussa 4.5) olevan keskeisin tapa puuttua pitkäkestoiseen kiusaamiseen. Myös toistuva puuttuminen ja lasten puhuttelu, kiusaamisen käsittely draaman ja kuvien avulla sekä aikuisen vahvempi rooli lasten leikeissä mainittiin mahdollisina keinoina ratkaista pitkittynyt kiusaamistilanne. Toisinaan pitkittyneen kiusaamistilanteen ratkaisemiseen saatetaan tarvita myös yksityöskentelyä ja varhaiskasvatuksen asiantuntijan apua ja neuvoja myös päiväkodeissa.

Kiusaamisen käsittely draaman ja kuvien avulla koko ryhmän kanssa

Kasvatuskumppanuuden ja arjen toistuvan puuttumisen ohella haastatellut varhaiskasvattajat kokivat voivansa puuttua kiusaamiseen nostamalla aiheen koko lapsiryhmän yhteiseen keskusteluun. Tätä keskustelua he pohtivat voivansa herätellä mm. kuvien ja draaman avulla. Myös mm. Höistadin mukaan (2001, 107) lapsiryhmälle voidaan lukea ulkopuolisuutta tai kiusaamista käsittelevä kirja tai kertomus. Teeman esille nostaminen tarinan avulla voi auttaa lapsia tunnistamaan ja käsittelemään kiusaamista aikuisten johdolla.

Se [kiusaaminen] esitettäis vaikka draamana lapsille.

Ja sit se [kiusaaminen] tuodaan koko ryhmän asiaks – – syyllistämättä ketään.

Haastateltujen varhaiskasvattajien tavoin myös Höistad (2001, 121) korostaa, että käynnissä olevasta kiusaamisesta ei tulisi koskaan puhua lapsiryhmän kanssa kiusaajaa ja kiusattua ryhmästä osoittaen ja syyllistäen. Aiheen käsitteleminen siten, että myös kiusaaja ja kiusattu voivat siihen osallistua ilman häpeää ja syyllisyyttä vaatii harkintaa ja hienotunteisuutta.

Aikuisen ohjaus ja osallistuminen lasten leikkeihin

Pitkäkestoiseen kiusaamiseen puuttumisen keinona haastatellut varhaiskasvattajat mainitsivat aikuisen lapsille osoittaman huomion, läsnäolon ja leikkiin osallistuminen. Aikuisen leikkiin osallistuminen nähtiin oivana mahdollisuutena tukea kiusaamisen osa-

puolten välistä vuorovaikutusta ja suhdetta, minkä ohella leikkiin osallistumisen nähtiin mahdollistavan positiivinen kohtaaminen lasten välillä.

Se vaatis varmaan enemmän sen yhen aikuisen aikaa. Et siin on se aikuinen, jolla on enemmän huomioo ja se, et tehtäs yhdessä jotain. Et siin on se mahdollisuus siihen positiiviseen kohtamiseen, et se aikuinen on heti ratkasemassa ne ristiriidat.

Haastateltujen varhaiskasvattajien tavoin myös mm. Kirves ja Stoor-Grenner (2011, 34–35) näkevät aikuisen osallistumisen mahdollisuutena puuttua kiusaamiseen, sillä aikuisen läsnäolo ehkäisee tehokkaasti kiusaamiseen mahdollisesti johtavia, toistuvia ristiriitatilanteita. Osallistumalla ja ohjaamalla lasten leikkejä aikuinen pääsee vaikuttamaan roolien valintaan siten, että jokainen lapsi voi olla mielekkäällä tavalla osallisena leikissä. Aikuisen aktiivisempi rooli leikissä antaa myös mahdollisuuden vaikuttaa leikin kulkuun sekä tilaisuuden tukea ja opettaa niitä lapsia, joiden taidot liittyä leikkiin ovat puutteelliset. Kirveksen ja Stoor-Grennerin (2011, 35) mukaan aikuisen osallistuminen leikkiin mahdollistaa myös lasten keskinäisiin vuorovaikutussuhteisiin vaikuttamisen sekä lasten tutustumisen toisiinsa. Aikuisen avulla, esimerkiksi ja ohjauksella lapset voivat tämän ohella myös oppia hyväksymään toisensa.

Kiusaajan ja kiusatun kanssa työskentely yksilötasolla

Kiusaamisen lopettamiseksi on varattava riittävästi aikaa, ja huolehdittava siitä, että sekä kiusattu että kiusaaja saavat asianmukaista apua ongelmiinsa (Höistad 2001, 146). Kiusattua autettaessa on tärkeää antaa hänelle myötätuntoa sekä purkaa mahdollinen häpeän ja syyllisyyden kokemus, jotta nämä eivät kiinnittyisi lapsen minäkuvaan ja identiteettiin. Aikuisen tulisi korostaa kiusatulle, että kiusatuksi joutuminen ei johdu kiusatusta tai hänen piirteistään, vaan korostaa, että kuka tahansa voi joutua kiusatuksi. Kiusatulle tulee antaa myös konkreettista tukea: aikuisen on tärkeää olla luottamuksen arvoinen, läsnä ja antaa kiusatulle toivoa. (Höistad 2001, 114.) Aikuisen kiusatulle antaman konkreettisen tuen tarkoituksena on auttaa usein vertaisryhmänsä torjumaa kiusattua liittymään ja osallistumaan itselleen mielekkäällä tavalla. Aikuisen läsnäolo ja osallistuminen leikkiin auttaa parhaimmillaan myös muita ryhmän lapsia tuntemaan ja hyväksymään kiusatun osaksi ryhmää. (mm. Kirves & Stoor-Grenner 2011, 35.)

Miten tärkeätä se on, että se [kiusaaja] saa myös sitä apua, eikä pelkää tään se, joka on tullu kiusatuks. Et [selvitetään] sitä, mistä se juontaa juurensa se sen tarve kiusata. Ja se, että se ei jää se lapsi sellasen negatiivisen palautteen kierteeseen – et se lapsi saa sitä positiivista ja silläkin on

niitä hetkiä, millon se voi kokee ittensä hyväks, että se ei koko ajan oo se jäähyenkissä ripitettävänä istuva.

Kiusaaja tarvitsee yhtä paljon aikuisen tukea, apua, positiivista palautetta, kehuja ja empaattista kohtelua kuin kiusattukin. Olennaista on, että aikuiset perehtyvät lapsen tarpeisiin sekä tutkivat syitä toistuvan huonon käytöksen taustalla. Kiusaajaa autettaessa on olennaista auttaa lasta muuttamaan toimintatapojaan: ilman ymmärrystä lapsen käytöksestä ja sen taustalla olevista syistä voi kasvattajan olla vaikeaa suhtautua lapseen positiivisesti. Kiusaajaa autettaessa on hyvä muistaa, että kiusaajan leima ja siitä seuraava negatiivinen kohtelu ja palaute eivät edistä uusien toimintatapojen käyttöönottoa. (mm. Kirves & Stoor-Grenner 2011, 22, 28). Toisaalta kiusaamista ei tule myöskään diagnosoida tai hyväksyä, eikä oiretta tai käytöstä selittää lapselle tärkeänä. Kiusaamisessa on kyse väkivallasta, jota ei tule hyväksyä pientenkään lasten keskinäisissä suhteissa. (Ahonen 2013, 19.) Kuten useat tutkijat toteavat, ei kiusaaminen saa koskaan palkita ja auttaa lasta pääsemään tavoitteisiinsa (mm. Repo 2013, 21).

Kiusaamisessa eettisyys on keskeisellä sijalla, minkä vuoksi kiusaajaa autettaessa on tärkeää kuvata kiusaamista kiusatun näkökulmasta. Mikäli kiusaajalla ei ole eettistä ymmärrystä siitä, mikä on toisen kunnioittavaa kohtelemista ja mikä ei, on kasvattajan tehtävä auttaa häntä ymmärtämään se keskustelun ja tilanteen selvittämisen avulla. (Hamarus 2008, 124–125.) Kiusaajaa autettaessa on hyvä muistaa, että myös häneltä kiusatun tavoin voivat puuttua sosiaaliset ja rakentavat käyttäytymisvaihtoehtojen mallit (Ahonen 2013, 18–19). (Repo 2013, 169.)

Varhaiskasvatuksen erityislastentarhanopettajan konsultointi

Lapsi voi tarvita erityistä tukea kehityksensä eri osa-alueilla. Tätä tuen tarvetta sekä tukitoimenpiteitä arvioitaessa päivähoidon henkilökunnan tulisi voida konsultoida niin varhaiskasvatuksen omia kuin muiden tahojen asiantuntijoita. Mahdollisimman varhainen tuen tarpeen havaitseminen ja tuen järjestäminen lapsen osallisuutta ja sosiaalisia kontakteja tukien auttaa parhaimmillaan niin, ettei lapsen tuen tarve kasaannu ja pitkity. Yhteistyö kasvattajien ja vanhempien kanssa tulisi aina olla tätä tukea. (Stakes 2005, 35–36; Tampereen varhaiskasvatussuunnitelma 2007,9.)

Joissakin tilanteissa varhaiskasvattajat voivat kokea, etteivät heidän omat keinonsa riitä tilanteen lopettamiseksi. Näissä tilanteissa on hyvä ottaa yhteyttä esimerkiksi konsultoiwaan erityislastentarhanopettajaan, jolta henkilökunta voi saada uusia keinoja ja tukea

tilanteen ratkaisemiseksi. Myös vanhemmillä tulisi olla mahdollista saada ulkopuolista tukea ja ulkopuolista apua tilanteen ratkaisemiseksi. (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 21.) Laki lasten päivähoitosta (1973) määrittää kuntien tehtäväksi varmistaa päivähoitossa esiintyvää tarvetta vastaavien erityislastentarhanopettajan palvelut kunnan päivähoitopalveluissa, minkä vuoksi apua tulee olla saatavilla ja siihen olisi hyvä turvautua kiusaamisen pitkittyessä puuttumisesta huolimatta.

Sopimuksen tekeminen ja ryhmän vaihto määräajaksi

Sopimusta tehtäessä on tärkeää kysyä kiusaajalta itseltään, mitä hän aikoo tehdä kiusaamisen lopettamiseksi. Ehdotusten tulee olla konkreettisia asioita, joiden toimeenpanemiseen kiusaaja on valmis sitoutumaan. Kiusaamisen lopettaminen on usein iso ja vaativa askel, minkä vuoksi on hyvä lähteä liikkeelle yksinkertaisista ja helposti toteutettavista asioista. Kiusaajan tekemät ehdotukset on hyvä kirjata, jotta niiden toteutumista voidaan seurata. Kirjallinen sopimus viestii myös kiusaajalle siitä, että kiusaamisen lopettamisessa ollaan tosissaan. On tärkeää, että kiusaaja näkee oman vastuunsa tilanteen lopettamisessa. Vähintään yhtä tärkeää on, että hän saa kokea, että aikuiset tukevat häntä muutoksessa ja antavat hänelle toivoa. (Höistad 2001, 135, 139; Hamarus 2008, 107.)

Sopimukseen on hyvä kirjata myös suunnitelma seurannasta ja ne toimenpiteet, joihin sopimuksen rikkominen johtaa. Kiusaajan tulee ymmärtää, että häntä pidetään silmällä ja että aikuiset valvovat sopimuksessa luvattujen asioiden toteutumista. Kiusaaja on muistettava kehua, mikäli hän vilpittömästi yrittää parantaa tapojaan. (Höistad 2001, 139, 145–146.) Toisaalta tilanteissa, joissa sopimus ei muuta kiusaajan käyttäytymistä, tulee pohtia ja käyttää muita puuttumisen keinoja kuten kiusaajan ryhmästä poistamista määräajaksi. Kuten mm. Laura Repo (2013, 20) tapahtuu kiusaajaksi ja kiusatuksi kehityminen vuorovaikutuksessa ympäristön kanssa. Muuttamalla tätä ympäristöä voidaan vaikuttaa niin rooleihin kuin lapsen toimintatapoihin ryhmässä

Tarina pitkäkestoisesta kiusaamisesta ja siitä, kuinka se saatiin loppumaan

Pitkäkestoiseen kiusaamiseen puuttuminen vaati varhaiskasvattajilta kärsivällisyyttä ja hermoja - sekä pitkäjänteistä työtä. Eräässä päiväkodissa kiusaaminen jatkui kokonaisen vuoden. Kiusattu ei saanut olla rauhassa hetkeäkään, vaan kiusaaja puuttui hänen tekemiinsä jatkuvasti. Varhaiskasvattajista tuntui, ettei kiusaava lapsi voinut itselleen mitään – toinen vaan tuntui ärsyttävän häntä niin suuresti.

Kiusaamisen lopettaminen vaati jatkuvaa puuttumista ja sitä, että kiusaaja oli koko ajan aikuisen valvovan silmän alla. Työyhteisössä sovittiin yhteiset linjat ja käytännöt, joiden mukaan kaikki toimivat kiusaajan pysäyttämiseksi. Kasvattajista tuntui kuitenkin, etteivät jatkuvat pysäytykset, puhuttelut ja puuttumiset auttaneet, kun kiusaaminen jatkui ja kiusaajan kasvoilla säilyi aina vain se sama virne. Lopulta varhaiskasvattajat turvautuivat kiertävän erityislastentarhanopettajan apuun, jonka johdolla kiusaamista käsiteltiin myös vanhempien kanssa.

Kiertävän erityislastentarhanopettajan neuvoa noudattaen varhaiskasvattajat saattoivat kiusaajan kanssaan toimistoon ja laativat hänen kanssaan kirjallisen sopimuksen kiusaamisen lopettamiseksi. Tässä sopimuksessa lapsi määritteli kiusaamisen ja sen, mitä hän ei enää tee. Vaikka aluksi työyhteisössä pohdittiin, onko varhaiskasvatus se yhteys, jossa tällainen ratkaisu voidaan toteuttaa, sopimuksen tekemiseen päädyttiin, sillä kyseessä oli jo isompi ja älykäs lapsi. Sopimuksen allekirjoittaminen vaikutti olevan hyvä ratkaisu, sillä tilanne oli lapselle ensimmäinen kerta, jossa asia ja sen vakavuus kolahti hänelle.

Tehty sopimus ei kuitenkaan pitänyt. Viimeinen keino, johon varhaiskasvattajat turvautuivat, oli kiusaajan siirtäminen toiseen ryhmään kahdeksi viikoksi. Ja tämä keino lopetti viimein vuoden kiusauksen. Kesän korvilla kiusaaja ja kiusattu jo leikkivät keskenään.

5 KIUSAAMISEN EHKÄISY

Kansainvälinen lastenoikeuksien sopimus velvoittaa 19. artiklassaan jäsenmaitaan ryhtymään kaikkiin lainsäädännöllisiin, hallinnollisiin, sosiaalisiin ja koulutuksellisiin toimiin suojellakseen lasta ruumiilliselta ja henkiseltä väkivallalta, vahingoittumiselta ja pahoinpitelyiltä, laiminlyönneiltä sekä välinpitämättömältä ja huonolta kohtelulta. Allekirjoittaessaan ja ratifioidessaan tämän sopimuksen Suomi on sitoutunut ryhtymään kaikkiin yllä mainittuihin keinoihin kitkeäkseen nämä vakavat, seurauksia aiheuttavat asiat suomalaisten lasten elämästä.

Kiusaamisen ennaltaehkäisy on hyvin haastavaa, jos ei jopa mahdotonta erottaa kaksoisveljdestään kiusaamiseen puuttumisesta, sillä kun kiusaamiseen puututaan, se toimii aina myös kiusaamista ehkäisevänä tekijänä. Hamarus (2008, 84) erottelee nämä kaksi toisistaan siinä, että kiusaamisen ehkäisemisessä luodaan toimintaympäristöä, joka estää kiusaamisen syntymistä, kun taas kiusaamiseen puuttumisen tehtävänä on havaita ja hoitaa tarvittavin keinoin kiusaamista. Hän kumminkin toteaa, että kiusaamisen ehkäisyssä on ennen kaikkea kyse lasten hyvinvoinnin tukemisesta, mikä ehkäisee kiusaamista. On muistettava, että juuri kiusaamiseen puuttuminen on tässä merkittävässä asemassa. Ennaltaehkäisevä työ lähtee aina siitä, että kaikilla lapsilla sekä aikuisilla on yhteinen tieto ja käsitys kiusaamisesta ilmiönä. Jo kiusaamisesta ja sen määrittelystä kertominen lapsille ehkäisee kiusaamista. Sekä puuttumisen että ennaltaehkäisyn tulee olla vahvoja ja selkeitä rakenteita varhaiskasvattajille, sillä ne turvaavat ennaltaehkäisevän työn kestävyuden arjessa. (Hamarus 2008, 85 - 86)

Siinä missä koulumaailmassa kiusaamiskeskustelussa on keskiössä kiusaamiseen puuttuminen, on pienempien lasten kanssa puhe pääasiallisesti ennaltaehkäisystä (Repo 2013, 13; Hamarus 2008, 86). Tärkeintä ei ole selvittää mitä kaikkea voidaan kutsua kiusaamiseksi, vaan varmistaa, etteivät teot pääse muotoutumaan kiusaamiseksi (Repo 2013, 13). Monissa lähteissä painotetaan ennaltaehkäisemisen merkitystä lasten sosiaalisten taitojen oppimisen kannalta (mm. Repo 2013, 150; Paju 2013, 201). Tällä hetkellä tekeillä olevaan päivähoitolakiin toivotaankin uudistusta, joka velvoittaisi kiusaamisen ennaltaehkäisyn päivähoitossa siinä, missä laki velvoittaa sitä koulussa ja vielä ylemmilläkin oppiasteilla työelämään saakka (Krautsuk 2014).

5.1 Konfliktien ratkaiseminen

Useat varhaiskasvattajat kokivat haastatteluissamme, että jatkuva puuttuminen on ennaltaehkäisy keino, joka kantaa hedelmää. Kuten eräs haastateltavistamme totesi, se vaatii vaan hirveästi kärsivällisyyttä, hermoja ja pitkäjänteistä työtä. Erittäin tärkeäksi koettiin, että kiusaamiseen puuttuminen on turvallinen tilanne kaikille lapsille. Aikuisen tulee olla turvallinen, pehmeä ja samalla jämäkkä. Tällöin lapset oppivat itsekin selvittämään omia riitojaan. Tärkeäksi koettiin, että pienetkin tilanteet käsitellään kunnolla ja välittömästi tapahtuneen jälkeen, jolloin riidat eivät pääse kasvamaan suuriksi.

Et missää nimessä ei aikuinen ei saa olla semmonen pelottava, kuka tulee siihen väliin et pehmeesti, mutta jämäkästi.

Annettaessa lapsille palautetta, pitää varoa, ettei lapsi jää ainoastaan negatiivisen palautteen kierteeseen. Jokaisen lapsen on tärkeää kuulla myös positiivista palautetta.

Havaintojamme tukee myös Höistadin näkemys asiasta. Hänen mielestään on ensisijaisen tärkeää, että konflikteja ei lakaista maton alle, vaan että ne käsitellään. Onhan lapsen oikeus valtakunnallisen varhaiskasvatussuunnitelman mukaisesti tulla ymmärretyksi ja kuulluksi, mikä on päiväkodissa varhaiskasvattajan tehtävä (Stakes 2005, 12). Vaikka Höistad (2001, 186) korostaakin, ettei kaikkia konflikteja voida ratkaista, ne voidaan aina käsitellä, jotteivät ne pidemmän päälle tuota todellisia kiusaamisen kaltaisia vaikeuksia. Kuten osa haastattelemistamme varhaiskasvattajista, myös aiempi tutkimusaineisto tukee käsitystä, jonka mukaan on tärkeää, että aikuinen osallistuu aktiivisesti konfliktien käsittelyyn lasten kanssa. Aikuisen tehtävä on auttaa lapsia näkemään uusia mahdollisuuksia. Höistadin mukaan asioita tulee käsitellä kolmella eri tasolla; pohtien sitä miten asiat ovat nyt, miten haluaisimme asioiden olevan sekä siltä kannalta, miten voimme saavuttaa tavoitteen. Tarvittaessa ongelmat ratkaisuihin voidaan kirjoittaa muistiin myöhempiä konflikteja varten. (Höistad 2001, 186, 188.)

Eräässä päiväkodissa todettiin, että jatkuvan puuttumisen luulisi jättävän jonkinlaisen jäljen muistoihin. Tämän uskottiin kantavan myös kouluiässä, jolloin kiusaamisen kitkeminen on jo myöhästä aloittaa.

Ja ihan sieltä pienestä pitäen puututaan siihen, et se alkaa jo ihan tuolta pienten ryhmästä. Et sieltä ku se alkaa ja se koko pienen varhaiskasvatustajan käyt, niin luulis että jonkunlainen jälki jää sitten muistoihin.

Useammissakin päiväkodeissa korostettiin sitä, kuinka tärkeää on, että ryhmän aikuiset ovat niin luotettavia, että lapset uskaltavat tulla kertomaan mistä vain. Tämä mahdollistaa turvallisuuden tunteen lisäksi myös sen, että aikuisten korviin kantautuu tieto kiusaamisesta, jolloin tilanteeseen voidaan puuttua. Itsessään se, että kiusaamiseen puututaan aikuisen toimesta, lisää luottamusta aikuista kohtaan. Tieto siitä, että aikuinen mahdollisesti saa tiedon kiusaamisesta saattaa jo itsessään hillitä riitatilanteita.

Joo ja kyl se on semmosta turvaa ja luottamusta siihen aikuiseen kohtaan aikuista kohtaan tota että tilanteet selvitetään ja totta kai ku lapsi tulee sanomaan vaik ois kuin pienikin tilanne tai muuta ni tota se on sille lapselle siinä kohtaa tärkeä. Et ei niitä ei kyllä voi sivuuttaa.

Useaan kertaan haastatteluja tehdessämme törmäsimme kysymykseen, kuinka kiusaaminen voidaan määrittellä, kun kokemuksena se on subjektiivinen. Useissa päiväkodeissa kiusaamisen määrittely ja rajan vetäminen kiusaamisen ja konfliktin välille määritettiin hyvin vahvasti varhaiskasvattajien tehtäväksi. Kun raja on vedetty, lapsia tulee muistuttaa siitä yhä uudelleen, jottei kaikkia muiden lasten tekemisiä laskettaisi kiusaamiseksi.

Että ei nyt lähdetä täältä koulumaailmaanki sillä mielellä, että aina kaikki on kiusaamista. Mutta mun omat nimittelyt ja muut eivät ole kiusaamista, koska se on tyhmä.

Että meilläkin on se asia mietittävä se raja, että mikä on sitä kiusaamista. Eihän se voi olla, että jos sua katsoo, niin eihän se voi olla kiusaamista.

Hamaruksen mukaan nämä tilanteet jäävätkin usein huomaamatta, kun lapset kokevat, etteivät ne kestä avointa esille tuontia, jolloin konfliktit jatkuvat edelleen (Hamarus 2008, 32). Höistad monien muiden kirjailijoiden tapaan tukee myös sitä, että riitatilanteita käsitellään koko ryhmän voimin. Hän huomauttaa, että on ensisijaisen tärkeää, että tilannetta seurataan myös varsinaisen kiusaamistilanteen ollessa jo selvitetty. (2001, 188.)

5.2 Sosiaalisten taitojen opettaminen

Lähes poikkeuksetta varhaiskasvattajat pyrkivät opettamaan lapsille, kuinka he tunnistavat itse, mitä toiselle lapselle saa tehdä ja mitä kiusaaminen tarkoittaa. Muun muassa siksi koettiin tärkeäksi, että varhaiskasvattajilla on tieto kiusaamisesta. Lapsen tietäessä

itse, mistä kiusaamisessa on kyse, on heitä rohkaistu ja opetettu, kuinka kiusaajaa voi itse käskää lopettamaan. Näin kiusaamistilanteet eivät haastateltaviemme kokemuksen mukaan pääse äitymään niin pahoiksi.

Näitä havaintoja kannattaa myös Repo, joka korostaa sitä, ettei lapselta voida odottaa jotakin, jos ei ole varmistanut, että lapsi tietää ja ymmärtää mitä häneltä odotetaan. Lisäksi täytyy olla varma, että lapsella on taidot käyttäytyä odotetusti. (Repo 2013, 153.) Höistad kokee ensisijaisen tärkeänä, että lapsi oppisi jo varhaisessa vaiheessa sanomaan kiusaajalle ei, jotta hän ymmärtää oman koskemattomuutensa ja arvonsa. Asian voi havainnollistaa lapsille esimerkiksi piirtäen. (Höistad 2001, 174)

Yhdessä haastattelussamme nousi esille, että kiusaamista on todella tärkeää ehkäistä esimerkiksi nostamalla kiusaaminen yleiseen keskusteluun ryhmässä, jolloin lapset saadaan pohtimaan asiaa. Kiusaamista voidaan käsitellä esimerkiksi pohtimalla, miten toista ihmistä on soveliasta kohdella ja että miksi lapsi käyttäytyy toista kohtaan sillä tavalla kuin tekee. Myös draaman, tarinoiden ja leikin koettiin olevan hyviä muotoja vakavien asioiden käsittelyyn. Draaman ja kuvien käyttöä käsiteltiin enemmän jo aiemmin luvussa 4. Lisäksi joissain ryhmissä koettiin, että kiusaaminen voisi olla pidemmän projektin aiheeksi sopiva.

Että joittenkin hahmojen kautta vaikka miettiä niitä asioita, että vähän niinko esityksen kautta, että et jos se ois sit vähän ei niin koskettas just niitä lapsia vaan, että vaikka jonku sadun tai tarinan avulla tehtäs esimerkiksi.

No sillä tavalla että siitä puhutaan lasten kanssa kuinka on soveliasta käyttäytyä toisia ihmisiä kohtaan ja miksi.

Salmivalli tukee edellisiä havaintojamme tuomalla esille, että sosiaalisten taitojen opettaminen on todella monivaiheinen prosessi. Ensimmäisessä vaiheessa taidosta keskustellaan, jolloin lapset saavat tietoa taidosta ja motivaation oppia se, minkä jälkeen opitaan oikeita ja vääriä tapoja toteuttaa sitä. Tämän jälkeen on aika harjoitella taitoa esimerkiksi juuri draaman ja roolileikkien avulla. On tärkeää muistaa antaa lapselle palautetta ja auttaa vahvistamaan taitoa lapsen luonnollisessa ympäristössä. (Salmivalli 2005, 183)

Yhdeksi tärkeimmäksi asiaksi, jota päiväkotit lapsilleen opettaa, nostettiin jakamisen taito. Eräs varhaiskasvattaja nosti esille huolensa siitä, että lapset ovat entistä itsek-

käämpiä ja siksi kokevat herkästi tulevansa kiusatuksi. Päiväkotiin tullessa kaikki lelut ovat yhteisiä ja lapsen on opittava jakamaan omastaan.

— — että se vähän senki takia vähän lisääntyny ainakii se tunne siitä, että tulen kiusatuksi, niin että ihmiset on itsekkäämpiä kuin ennen, ei siitä vain päästä mihinkään, että ehkä sekin tuo herkemmin sitä, että kokee sitte että tulee kiusatuksi, kun ei oppinu jakamaan. — — Siinähan päiväkotii on hyvä, kun tulee tänne. on muitakin. Ainakin päiväkodin lelut on yhteisiä, jos ei omat.

Taidot, joita voidaan tutkimusten perusteella opetella lasten kanssa kiusaamisen ehkäisemiseksi, liittyvät hyväksytyksi tulemiseen vertaisryhmässä. Tällaisia taitoja ovat muun muassa osallistuminen, yhteistyö, kommunikaatio ja sosiaalinen tuki. Vetäytyvät lapset, eli he, jotka tulevat helpommin kiusatuiksi, hyötyvät näistä harjoitteista kiusaajia enemmän. Aggressiivisten lasten taas koettiin hyötyvän käyttäytymisen vahvistamisesta sekä konkreettisista harjoitteista. (Salmivalli 2005, 183, 185.)

5.3 Leikin ja ryhmän merkitys

Tampereen kaupunki on varhaiskasvatussuunnitelmassaan niin ikään nostanut yhteisöllisyyden yhdeksi päivähoidon pääarvoksi lapsilähtöisyyden, kumppanuuden ja vastuun ympäristöstä rinnalla (Tampereen varhaiskasvatussuunnitelma 2007, 6). Tampereen kaupunki on määrittänyt yhdeksi päivähoidon strategiseksi päämääräkseen hyvän yhteishengen ja sen, että kaikkien kanssa on kivaa. Näiden lisäksi strategiaan päämääriin kuuluvat myös turvallisuuden tunne sekä aikuisen aito läsnäolo. (Tampereen kaupunki 2014, 17.) Nämä kaikki ovat pitkälti yhteydessä ryhmäytymiseen sekä kiusaamisen ehkäisemiseen. Onkin ensisijaisen tärkeää, että yksilöllistämisen sijasta kiusaaminen nostetaan koko ryhmän yhteiseksi asiaksi, jossa etenkin aikuisen toiminta on ratkaisevaa. Tähän pyrittäessä lapsen osallisuus ja yhteisöllisyys ovat keskeisessä asemassa. Näin ryhmäytymisen ja pienryhmätoiminnan merkitystä voi tuskin liikaa korostaa. (Kirves 2, 2013.)

Päiväkodin arkeen tuntuu haastatteluidemme perusteella kuuluvan hyvin paljon leikkitalanteissa ryhmäyttämistä. Useammassa päiväkodissa korostettiin sitä, että lapset eivät ole yksin, jolleivät he halua olla yksin. Vapaan leikin tilanteissa varhaiskasvattajat kertoivat varmistavansa, ettei kukaan jää vaille seuraa, ja että tarvittaessa he etsivät jokai-

selle lapselle leikkiporukan. Lapsille myös korostetaan, ettei kukaan halua olla yksin ja vailla kaveria ja että kaikki lapset ovat kivoja kavereita. Jatkuvan havainnoinnin koettiin auttavan siihen, että leikkiryhmät voitiin ennakoiden jakaa niin, etteivät keskenään helposti riitelevät lapset ole samassa leikissä tai ryhmässä. Näin riitatilanteiden ehkäisyn lisäksi voidaan myös luoda parempaa ryhmähenkeä.

Pienryhmätoiminta koettiin osassa päiväkodeista asiaksi, joka edesauttaa hyvää ryhmähenkeä. Pienryhmätoiminta oli kaikissa päiväkodissa vähintään viikoittaista, ja yhdessä jopa päivittäistä. Omassa ryhmässä ei ole välttämättä omaa parasta kaveria, ja siksi joutuu tekemään asioita kaikkien kanssa. Tutustumisen tällä tavalla koettiin vähentävän antipatioita toisia kohtaan. Toisena hyvänä keinona ryhmän yhteen saattamiseen pidettiin parien jakamista esimerkiksi parijonossa niin, että se pari saattaa olla sama, jonka kanssa on vähän ollut riitaakin.

Niin ja sithän meil on sekin, kun me jaetaan ne leikit niin me usein että että on kiva, kiva kaveri, että mee leikkii ton kanssa. Me niinku korostetaan, että kaikki lapset on kivoja kavereita.

Et ennakoidaan ja nähää niitä tilanteita vähä sieltä kauempaa ennen ku ne hetket sit tulee. Tai mietitään leikkiryhmiä ja pienryhmiä muutenki etukäteen, että millaset jaetaan.

– – niin ei aina ollakaan sen kaikkein kivemman parin kaveri. Että me ollaan sitten vähän jaettu niitä pareja, et isot on ottanu pienempiä ja sitte on otettu sitäkin kaveria, jonka kans on vähän riideltykkii, niin senki kans lähetty sitte käveleen ja otettu sillai, laitettu niitä pareiks.

Pieni ryhmä nähtiin osissa päiväkodeista selkeänä etuna kiusaamisen havaitsemiseen, sillä aikuisella on enemmän aikaa jokaiselle lapselle ja hän ehtii paremmin havainnoida ja puuttua jokaiseen sitä tarvitsevaan tilanteeseen. Tämä mahdollistaa monenlaisen toiminnan ohessa me-hengen syntymisen ja toisiin tutustumisen. Parhaimmillaan pienryhmä voi mahdollistaa rauhallisen ja harmonisen kasvuympäristön. Myös ryhmän sääntöihin oppiminen nähtiin helpompana pienessä ryhmässä. Haastatellut päiväkotiryhmät olivat kooiltaan 13, 15, 22 ja 22 lasta. Varhaiskasvattajien puhuessa pienryhmistä, he tarkoittivat muutamaa lasta vähemmän keskivertomäärään nähden.

Kirves yhtyy varhaiskasvattajien havaintoihin huomauttamalla, että tärkeimpiä kiusaamista ehkäiseviä periaatteita ovat juuri osallisuus ja yhteisöllisyys. Näin kaikilla lapsilla on mahdollisuus myönteisiin ja positiivisiin kokemuksiin toisten kanssa toimimisesta.

(Kirves 2013.) Tampereen kaupunki painottaakin kuinka pienryhmätyöskentely arjessa mahdollistaa koko lapsiryhmän tarpeiden huomioimisen. Tämän lisäksi kaupunki korostaa painokkaasti kuinka tärkeää ryhmän toiminnan kannalta on tutustua lapsiin hyvin ja ryhmäytyä. (Tampereen varhaiskasvatussuunnitelma 2007, 10, 22.)

Tampereen kaupungin varhaiskasvatussuunnitelmassa (2007, 11) todetaan lapsen vertaisryhmän kehittävän lapsen itsetuntemusta positiiviseen suuntaan, ja siksi vertaisryhmään kuulumisen on lapselle hyvin tärkeä kokemus. Ryhmäsosialisaatioteorian mukaan ryhmän aikuisilla on hyvin merkittävä rooli lasten kasvattajina, sillä juuri lasten ja nuorten ryhmiin vaikuttamalla voi tehokkaimmin vaikuttaa seuraavaan sukupolveen ja siihen miten he yhteiskunnassa toimivat. Vaikuttamisen tapoja ovat muun muassa ryhmän normeihin vaikuttaminen ja kiusaamisen ehkäiseminen ryhmässä. Yhteisön kulttuuri arvoineen ja normeineen välittyy aikuisten vertaisryhmiltä näin lasten vertaisryhmille. Valtaosa sosiaalisista taidoista opitaan arkipäivän vuorovaikutustilanteissa. Vaikka vanhemman ja lapsen välinen kiintymyssuhde on perustavanlaatuisena vuorovaikutuksen mallina, monet tutkimukset kumminkin painottavat vertaisryhmän merkitystä lapsen kehitykselle, sillä vertaisryhmissä kiintymys on todella ansaittava. Sen sijaan vanhemmat ja sisaret yleensä pysyvät vierellä siitä huolimatta miten heitä kohtelee. Toisaalta vertaisryhmän sanotaan myös erilaistavan jäseniään statushierarkiaan vedoten. Joidenkin tutkimusten mukaan vanhemmilla ei olisi juurikaan vaikutusta jälkeläistensä aikuisen persoonallisuuteen, sillä se persoonallisuus, joka lapsella vallitsee vertaisryhmissä, on aikuisuudessa vallitseva persoonallisuus. (Salmivalli 2005, 173–174, 177–178, 181.)

5.4 Tunnekasvatus

Yhdessä haastattelemistamme päiväkodeista otettiin esille se, kuinka tärkeää tunnekasvatus on lapselle. Kun lapsen empatiakykyä herättellään esimerkiksi keskustelemalla siitä, miten toisia lapsia saa kohdella, millaisista teoista tulee paha mieli ja miksi sekä millainen on hyvä ystävä, pikkuhiljaa lapsi voi oppia itsekin arvioimaan riitatilanteita ja sitä koska tarvitsee niiden ratkaisemiseen aikuisen apua. Tässäkin on kumminkin tärkeää, että aikuinen on luotettava ja hänelle voi kertoa mistä vain. Näin yhdessä arvioiden asioista ei pääse kasvamaan suuria.

No ainakin minust se tunnekasvatus on tosi tärkeä, et semmosen empatiakyvyn ja semmosen herättely. Että sitä me tehdään. Ja sitte sit kyllä me käydään läpi aika ajoin sitäki, et minkälainen on hyvä kaveri ja mitä toiselle voi tehdä ja mitä ei.

Useammassakin haastattelussa nostettiin esille lapsen luontainen empatiakyky. Kun joku lapsista satuttaa itsensä, empaattisimmat lapset tulevat yleensä lohduttamaan heitä.

Jos jotakuta oikeen esimerkiks sattuu tönästessä niitä rupee itkemään, niin sillon empaattisimmat kyllä tulee siihen ehkä silittää siihen tai sitten muuten muuten katsomaan tai kysymään, et mikä sattuu.

Usein kiusaamistilanteessa toisen itkiessä, myös kiusaajalle tulee huono omatunto ja paha mieli. Turvalliseen tunnekasvatukseen liittyi haastateltaviemme mielestä myös heidän oma suhtautumisensa tilanteisiin. Eräässä haastatteluissa korostettiin sitä, että lapsen tunteeseen tulee vastata aina jollakin tavalla, vaikka kyse ei olisikaan varsinaisesta kiusaamisesta. Kokemus kiusatuksi tai loukatuksi tulemisesta on hyvin subjektiivinen.

Mutta että siihen nyt kuitenkin jollain lailla vastataan siihen hänen murheeseensa.

Tutkimuksilla on voitu todentaa emootioiden eli tunteiden säätelyn edustavan käytännössä sopeutumista ja sosiaalista pärjäämistä. Etenkin voimakkaiden tunteiden säätelyn kyky on erinomaisen tärkeää lapsen sopeutumisen kannalta. Monien lasten kanssa työskentelevien mielestä emootioiden tukeminen on vuorovaikutustaitojen opettamista tärkeämpää lapsen kannalta. Sosiaalisten taitojen, joihin myös emootioiden säätely kuuluu, opetteleminen on aikaa vievä prosessi, joka parhaimmillaan voi auttaa lasta sopeutumaan ryhmään sekä ehkäisemään kiusaamista niin kiusaajan kuin kiusatunkin osalta. Emootioiden säätelyn opettamiseen on monia eri muotoja, jotka toimivat eri tarkoituksissa. Yleisimmin mallioppiminen toimii parhaiten vetäytyvien lasten kanssa, kun taas aggressiiviset lapset hyötyvät parhaiten käyttäytymisen vahvistamisen ja sosiaalisten taitojen konkreettisen harjoittelun kautta. Yleisesti toivotun käyttäytymisen suora positiivinen vahvistaminen on yleensä yksi tehokkaimmista menetelmistä mallioppimisen rinnalla. (Salmivalli 2005, 112, 183–185, 187–188, 191.)

Empatia kyvyn sanotaan olevan edellytys sille, että lapsi löytää motivaation toimia prososiaalisesti, esimerkiksi yhteistyötä, asioiden jakamista sekä toisen pahaan mieleen reagoimista pidetään pro-sosiaalisena käyttäytymisenä. Edellytys empatian tuntemiselle on kumminkin, että lapsi oppii tunnistamaan ja nimeämään ensin omia tunteitaan. (Kir-

ves & Stoor-Grenner 2011, 24.) Empatia on tunteista se, joka on lastenkasvatuksessa ja kiusaamisen ehkäisemisen keinoista se kaikista tärkein, ja siksi sen vahvistaminen lasten keskuudessa on erityisen tärkeää. Lasten kykyä elää myötäeläen, eli eläytyen ja huolehtien, tulee vahvistaa, sillä se on avain sosiaalisesti myönteiseen käytökseen. Lapsen empatiakyvyn kehittämisessä auttavat muun muassa lapsen omat kokemukset hoivasta, esikuvat, joilta voi oppia, empatiataidot sekä myönteinen palaute. Empatiaharjoittelun tulee olla mahdollisimman konkreettista, tunnistettavaa sekä henkilökohtaista lapselle. On hyvin tärkeää, että lapsi oppii, miksi miten toiset reagoivat hänen käyttökseen. Omien ajatusten ja tunteiden jakaminen voi yhtäläillä edistää empatian kehittymistä ja tukea lasta ymmärtämään, että ihmiset voivat tukea toisiaan (Höistad 2001, 166–169, 171.)

Ikävä kyllä pelkkä sosiaalisten taitojen opetteleminen ei riitä muuttamaan lapsen tilannetta ryhmässä, sillä ryhmän käsitykset ja suhtautuminen sekä ympäristön mahdollisuudet vastaanottaa uusia taitoja vastaan eivät välttämättä kohtaa tarkoitusta. Siksi opeteltaessa emotionaalista hallintaa, on tärkeää ottaa myös ympäristö (mukaan lukien vanhemmat) mukaan, jotta käyttäytymisen muuttumiselle voi todella olla edellytyksiä. Ennen kuin aletaan kumminkaan opettaa emotionaalisten taitojen säätelyä, on tärkeää pohtia onko kyse todella taitojen puutteesta ja jos on, niin minkä taitojen puutteesta. Joskus käytöshäiriö voikin johtua siitä, että jokin seikka estää taitojen käyttöön ottamisen. (Salmivalli 2005, 188–189, 194.)

5.5 Muut kiusaamisen ehkäisemisen keinot

Excellent teaching - keinot

Tärkeimpiä kiusaamisen ehkäisemisen muotoja Revon mukaan ovat niin sanotut excellent teaching –keinot. Katse ja läsnäolo mahdollistavat, että lapsen on helpompaa kuunnella omia sisäisiä viestejään ja myös hänen muistinsa asioihin liittyen palaa paremmin. Aikuisen läsnäolo onkin ensimmäinen askel rajojen saamiseksi. Lämmin vuorovaikutus lasten kanssa mahdollistaa lapsen onnistuneen oppimiskokemuksen. (Repo 2013, 170.) Aikuisen aktiivinen kuuntelu on erityisen tärkeää, kommunikatio on tehokkaampaa kun ne kohdennetaan selkeästi ja yksiselitteisesti. Yksi keinoista on kyseleminen, lapselta kysellään kysymyksiä ikään kuin työntäen kohti käytöksen muuttavaa sopimusta. Ensin lapsi on siis saatava tunnistamaan ja sanoittamaan omat tekonsa tai vaihtoehtoi-

sesti kuuntelemaan se aikuisen sanoittamana, jonka jälkeen lapsi muistelee onko teko hyväksyttävä. (Repo 2013, 172–173.)

Muita keinoja ovat vaatiminen sekä anteeksi pyytäminen. Vaatimisessa lapselle esitetään suora komento tai vaatimus, jos mikään edellä mainituista keinoista ei ole toiminut käytöksen muuttamiseen. Tässä lapselle kerrotaan selkeästi mitä häneltä odotetaan. Tärkeää on kumminkin huomioida, ettei tällaisia vaatimuksia voida esittää ilman turvallista kunnioittavaa ilmapiiriä. Lasta on katsottava silmiin, hänen nimensä lausutaan ja häntä kosketaan ilman vihamielisyyttä. Lisäksi lapselle kerrotaan selkeästi ja ystävällisesti mitä teosta seuraa, jos kiusaaminen jatkuu. (Repo 2013, 173- 174.) Viimeinen excellent teachingin sosiaalisista säännöistä on anteeksi pyytäminen kun on loukannut toista. On hyvin tärkeää olla varma, ettei lapsen syyllisyyden tunteesta aiheudu hänelle häpeää. (Repo 2013, 175–176.) Kirjallisuuden sekä tekemiemme haastatteluhavaintojen perusteella voidaan huomata, että pääasiallinen ja tärkeä ennaltaehkäisy keino päivähoidossa on havainnointi (Hamarus 2008, 88).

Opetusohjelmat

Kiusaamisen ehkäisemiseen on kehitelty monien keinojen lisäksi erilaisia opetusohjelmia, joista osa on suunnattu kouluihin ja osa päiväkoteihin. Päiväkoteihin suunnatuista kiusaamisen ehkäisemiseen pyrkivistä ohjelmista laajimmalla levinnyt on Askeleittain – opetusohjelma (alkuperäinen nimi on Second Step), joka on suunnattu päiväkotikäisistä viidenteen luokkaan asti. Sen tavoitteena on parantaa lasten menestystä koulussa ja elämässä opettamalla lapsille empatiataitoja, itsehillintä- ja ongelmanratkaisutaitoja sekä tunteiden säätelyä viikoittaisten tilannekuvatauluihin perustuvien keskustelutuokioiden, roolileikkien ja harjoitusten sekä käytöksen vahvistamisen avulla. Kiusaamisen sekä väkivaltaisuuksien on voitu osoittaa vähenneen myöhemmän päihteiden käytön ohella. (Askeleittain 2014.) Kiva koulu -ohjelma on hyvin samankaltainen kouluihin suunnattu suomalainen laajalle levinnyt konsepti, jolla on voitu vähentää kiusaamista kahdellakymmenellä prosentilla. Tämä ohjelma perustuu yhteisöllisyyteen sekä tietoisuuteen kiusaamisesta ja sen erityispiirteistä etenkin aikuisten keskuudessa. Jokainen on vastuussa ryhmän hyvinvoinnista. (Lehtinen, 2014.) Tekeillä on myös jälkihoitoon suunnattu ohjelma (Lehtinen 2, 2014).

Ympäristö

Useissa eri haastatteluissamme otettiin esille oman tilan merkitys lasten leikkien sujuvuudelle niin ulko- kuin sisätiloissakin. Useammassakin eri päiväkodissa koettiin tärkeäksi, että lapset pääsisivät pieniin ryhmiin leikkimään niin, että jokaiselle riittäisi oma soppi, jossa kukaan ei tulisi kaiken aikaa häiritsemään leikkejä päiväkodin arkeen kuuluvilla asioilla. Lisäksi suuremmassa tilassa epäiltiin olevan myös vähemmän meluhaittoja, joiden koettiin aiheuttavan turhautumista sekä häiriintymistä, joiden koettiin altistavan kiusaamistilanteille.

– – minä kirjotan tän tilaratkasun, että sillon jos tota jokasella olis semmosta omaa soppea, jonka läpi ei aina kuljettais, niin onhan se leikki niinku semmosta rauhallisempaa.

Meillä saattaa kolmeki ryhmää leikkiä eteisessä. Niin siinähan koko ajan siitä kuljetaan, koko ajan se leikki jollaki tavalla häiriintyy. Sieltä tuodaan ruokakärryjä, kaikkia. Että kyllä sekin saattaa olla semmosta, että se aiheuttaa semmosta turhautumista ja sitten mennään siihen toisen leikkiin ja potkastaan se nurin.

Varsinaisten tilaratkaisujen lisäksi myös päiväkodin kaikilla välineillä koettiin olevan merkitystä kiusaamistilanteiden ehkäisylle, sillä ne ovat niitä asioita, jotka vievät lasten huomion pois riitelemisestä ja toisen kiusaamisesta.

Valtakunnallisessa varhaiskasvatussuunnitelmassa on niin ikään huomioitu tilankäyttö. Suunnitelmassa todetaan, että lapsella on oikeus turvattuun ja terveelliseen ympäristöön, jossa voi toimia ja leikkiä monipuolisesti. Tilojen suunnittelussa tulisi ottaa huomioon lasten tarpeet ja pienryhmätoiminnan mahdollisuudet. Leikin on todettu tarvitsevan ajan ja turvallisen aikuisen lisäksi tilaa sekä hyvät edellytykset leikille (Tampereen varhaiskasvatussuunnitelma 2007, 16). Varhaiskasvatusympäristöön kuuluu fyysisten tekijöiden lisäksi myös sosiaaliset ja psyykkiset tekijät ja siksi varhaiskasvattajien tulisikin pyrkiä myönteiseen, kannustavaan ilmapiiriin. (Stakes 2005, 12, 18, 22.)

Niin ympäristön kuin muidenkin kiusaamista ennaltaehkäisevien tekijöiden kannalta voituskun liikaa korostaa varhaiskasvattajan omaa merkitystä niin lasten huomioimista ajattellessa, esimerkkinä toimiessa tai riitatuomarina ollessa. Varhaiskasvattajan roolia olemme käsitelleet enemmän luvussa kolme.

Ja onhan se, jos laps ei saa huomioo, niin sithän se alkaa tekee, sillai hyvää huomioo, niin sithän se alkaa tehä niitä vilunkihommejaan. Et se saa

sen huomion jollain konstilla. lyönpä tosta kaveria niin täti taas huomaa mut.

5.6 Kiusaamisen ennaltaehkäisemisen suunnitelma

Kolmella neljästä päiväkodista, joissa teimme haastattelumme, oli olemassa kiusaamisen ennaltaehkäisemisen suunnitelma, ja viimeisessä se oli suunnitteluasteella. Yhtä päiväkotia lukuun ottamatta vastaanotto suunnitelmalle oli suotuisa. Yhdessä päiväkodissa osa varhaiskasvattajista oli sitä mieltä, että suunnitelma ei muuta heidän työtään millään tavalla, vaan on lähinnä vanhempia varten tehty konsepti, josta vanhemmat saavat informaatiota ja mielenrauhaa. Vanhempia varten tämänkin päiväkodin henkilökunta koki suunnitelman oikein hyväksi.

Kyllä siihen on aina puututtu. Kyllä siihen on aina puututtu. Ei vaan minkään lappusen takia. Ja se on meidän työtä.

Kaikissa päiväkodeissa oltiin yhtä mieltä siitä, että olisi tärkeää saada käytännössä toimiva kiusaamisen ennaltaehkäisyn suunnitelma jokaiseen päiväkotiin, jo pelkästään sen vuoksi, että se herättää keskustelua aiheesta ryhmissä, mikä jo itsessään vaikuttaa kiusaamisen ehkäisemiseen. Tehokkaimman vaikutuksen varhaiskasvattajat epäilivät saavansa siitä, että jokaisella päiväkodin henkilökunnasta on samat puuttumistavat kiusaamiseen, joka mahdollistaa myös yhdenmukaisuutta ja sitoutuneisuutta.

Niin ja se, että kaikissa ryhmissä on tää suunnitelma, niin siellä kans keskustellaan, että niinkun tavallaan täs päiväkodis on nollatoleranssi, niin mä uskon, et silläkin on vaikutusta. Ja että samalla tavalla puuttuvat siellä ryhmissä kiusaamisen niin kuin me puututaan tässä ryhmässä, niin mä uskon et sillä on tehokas vaikutus.

Niinniin, että jos siinä voi jonkukaan tapauksen niinku vähentää, ettei se siirry sinne koulun puolelle niin. Kyllä pitäis olla. Ja myös toteuttaa sitä.

Parhaimmillaan suunnitelman koettiin olevan omaan arkeen suunnattu käytännön työkalu, jossa on otettu huomioon oman päiväkodin tarpeet ja käytännön tilanteet. Eräissä päiväkodeista todettiin, että suunnitelman myötä kiusaamistilanteita on käyty läpi ja mietitty ihan eri tavalla kuin ennen suunnitelmaa. Tämä on vaikuttanut muun muassa siihen, että kiusaamistilanteita tunnistetaan huomattavasti aiempaa paremmin.

– – et kyl mä uskon, että et opitaan paremmin tunnistaa niitä tilanteita, kun siit on keskusteltu porukalla.

Yhdessä päiväkodeista koettiin, että etenkin uusille työntekijöille ja työharjoittelijoille tämän suunnitelman kaltainen selvitys voisi olla hyvä työkalu, kun vanhemmille konkareille nämä asiat ovat jo melko lailla selviä.

Kiusaamisen ehkäisemistä sekä puuttumista on haastavaa ohjeistaa työyhteisön ulkopuolelta. Jokaisella varhaiskasvattajaryhmällä on omankaltaiset työtavat sekä arvot, joihin he persoonallisuutensa ohella työnsä nojaavat. Tästä syystä päivähoitoyksikön on itse ratkaistava, millaiset ehkäisemisen sekä puuttumisen keinot toimisivat sen hetkisen ryhmän kanssa parhaiten. Näin kiusaamisen ehkäisy voi olla osa arjen pedagogiikkaa, joka voidaan muotoilla ryhmän tarpeisiin sekä lapsen taitoihin sopivaksi. Suunnitelma onkin parhaimmillaan osa päiväkotikohtaista varhaiskasvatussuunnitelmaa. (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 11.)

Päiväkotikohtaisia suunnitelmia oli ollut tekemässä yleisimmin päiväkotien henkilökunnan jäsenet keskenään. Osissa päiväkodeissa mukana oli ollut koko henkilökunta ja osissa ainoastaan otos lastentarhanopettajia ja lastenhoitajia. Lisäksi yksi päiväkotito oli järjestänyt aiheesta vanhempainillan, jossa vanhempien ajatuksia oli kirjattu ylös ja käytetty myöhemmin suunnitelmaa muotoiltaessa.

Kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelmaa on kirjallisuudessa puollettu eritoten kiusaamisilmiön keskusteluun nostamisen tähden. Suunnitelmalla on koettu voitavan vaikuttaa kiusaamiseen liittyviin asenteisiin myönteisesti ja jäntevöittävä vanhempien kanssa tehtävää yhteistyötä. Suunnitelmaa tehtäessä koko työyhteisön tulisi olla suunnittelussa mukana, sillä se vaikuttaa myönteisesti työhön sitoutumiseen sekä motivoi työskentelemään yhteisen tavoitteen eteen. Koko työyhteisön tietäessä, miten toimitaan, työ on johdonmukaisempaa, perustellumpaa sekä tuloksellisempaa. Lisäksi työtä on helpompaa arvioida. (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 11.)

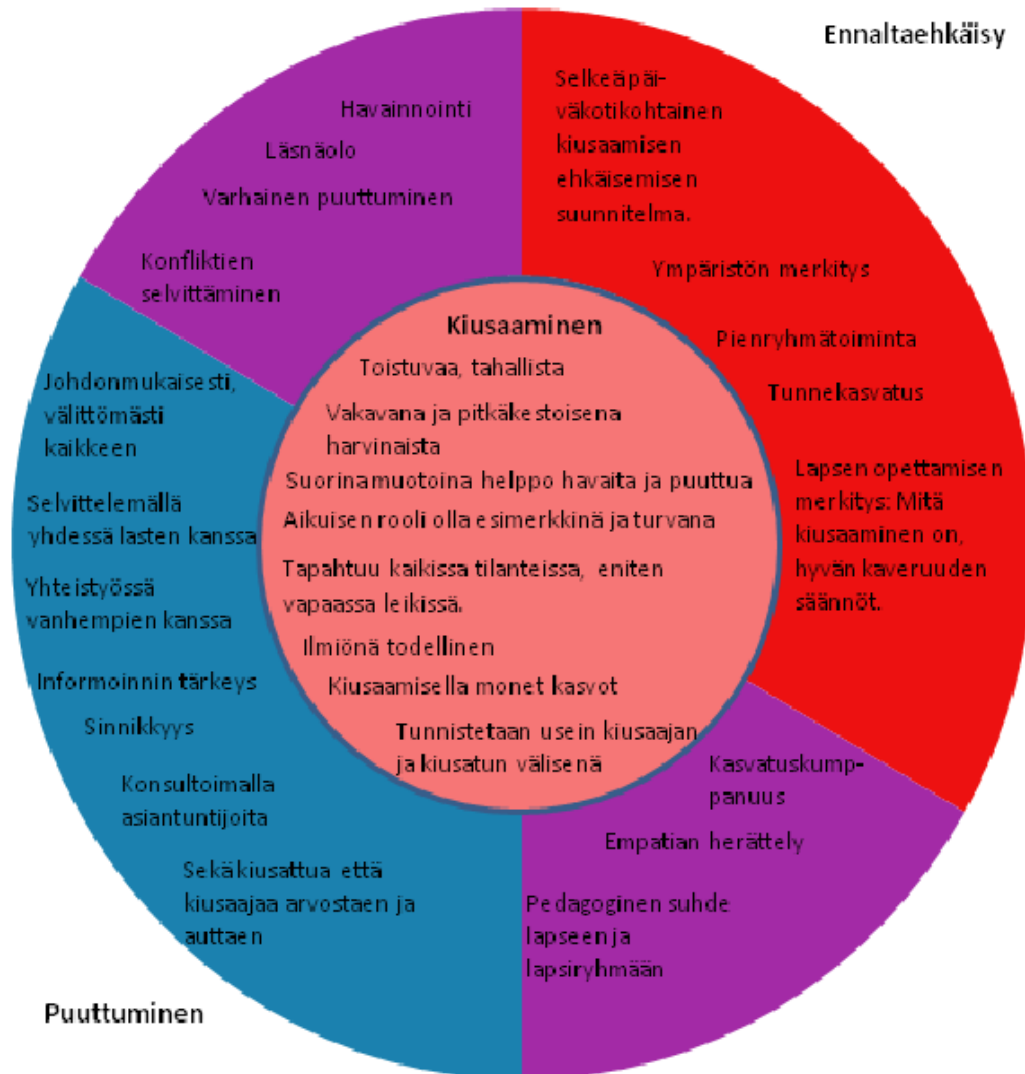
Kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelmassa tulisi näkyä, mitä laki ja valtakunnallinen varhaiskasvatussuunnitelma sanovat lapsen oikeuksista päivähoitossa suhteessa turvalliseen päivähoitoon. Suunnitelmassa tulee mainita päiväkodin omat arvot ja näkemys siitä, mistä kiusaamisesta on kysymys sekä tavoite ehkäisemiselle. Suunnitelmaa tehtäessä on hyvä pohtia koko ryhmän aikuisten kanssa, kuinka kiusaamista kiu-

saamisen voi havaita ja tunnistaa arjessa. Kiusaamisen puuttumisen keinoja ja niiden seuranta sekä kiusaamisen ehkäisemisen keinoja tulisi eritellä suunnitelmassa monimuotoisesti ryhmän tarpeet huomioon ottaen. Jotta ryhmän omat tavoitteet ja tarpeen tulisi huomioiduksi, on suunnitelmaan hyvä lisätä ryhmäkohtainen suunnitelma. Tämän ohella olennaisia asioita mainita ovat yhteistyö vanhempien kanssa, dokumentointi ja suunnitelman arviointi sekä suunnitelman päivittäminen. Myös suunnitelmasta tiedottaminen ja siihen perehdyttäminen niin henkilökunnalle, vanhemmille kuin yhteistyökumppaneille on hyvä lisätä. Vanhempien perehdyttäminen aiheesta sujuu luontevasti esimerkiksi vanhempainillan muodossa tai yhteydessä. (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 12, 52, 55.)

Kysyttäessä varhaiskasvattajilta, tulisiko heidän mielestään kiusaamisen ehkäisemisen suunnitelmasta olla päiväkotikohtaisen suunnitelman lisäksi myös kunnallinen sekä valtakunnallinen suunnitelma, vastaukset vaihtelivat. Osan mielestä kunnallinen ja valtakunnallinen suunnitelma olisivat jo liian yleisluontoisia, eivätkä välttämättä ajaisi asiansa. Osan mielestä taas olisi tärkeää, että ainakin suuntaa antava suunnitelma olisi valtakunnallisella tasolla olemassa, jotta kaikilla päiväkodeilla olisi yhtenäinen linja siitä, mihin tulee puuttua.

6 TUTKIMUSTULOKSET JA JOHTOPÄÄTÖKSET

Päiväkotikiusaaminen varhaiskasvattajien näkökulmasta

Kiusaamiseen puuttumisesta ja sen ennaltaehkäisystä puhuttaessa kiusaamisen määritelmä on kaiken toiminnan keskiössä, minkä vuoksi olemme sijoittaneet sen opinnäytetyömme tutkimustulokset tiivistävässä kaaviossa keskelle. Toisaalta käsitys kiusaamisesta määritetty ja muotoutuu myös puuttumisen ja ennaltaehkäisyn kautta, mitä olemme halunneet kuvata kaaviossamme sijoittamalla nämä kaksi opinnäytetyömme pääteemaa määritelmän kehikseksi. Puuttumisen sinisen ja ennaltaehkäisyn punaisen rajapinnan olemme halunneet tehdä näkyväksi kaaviomme violetinvärisissä, puuttumisen ja ennaltaehkäisyn välisissä osissa.

Kiusaaminen määriteltiin toistuvaksi ja tahalliseksi, tarkoitukselliseksi teoksi. Vaikka varhaiskasvattajat kertoivat puuttuvansa kiusaamiseen päivittäin, varsinaisia vakavia ja pitkäkestoisia kiusaamistilanteita he kertoivat kohdanneensa hyvin harvoin. Siitä huoli-

matta, että vakava kiusaaminen kuvattiin harvinaiseksi, koettiin kiusaaminen ilmiönä kaikissa päiväkodeissa todelliseksi ja vakavasti otettavaksi arkipäiväiseksi ongelmaksi, johon aikuisten velvollisuus ja tehtävä on puuttua.

Kiusaaminen määriteltiin valtaosin kiusaajan ja kiusatun väliseksi ongelmaksi. Haastatellut varhaiskasvattajat tunnistivat kiusaamisen koskettavan myös muita lapsia jossakin määrin, ja he tunnistivat mm. kiusaajan kannustajan ja kiusatun puolustajan roolit. Tästä huolimatta varhaiskasvattajat eivät määrittäneet kiusaamista koko lapsiyhteisöä koskettavaksi ongelmaksi, vaikkakin yhteisöllisestä näkökulmasta kiusaamista määriteltäessä he määrittelivät omaa rooliaan ja vastuutaan. Puuttumisen ohella varhaiskasvattajat määrittivät kiusaamisen tunnistamisen sekä lasten turvana ja esimerkkinä olemisen tehtävänään.

Varhaiskasvattajat kertoivat kiusaamisen ilmenevän päiväkodeissa niin helposti havaittavina suorina kuin piilotettuina, epäsuorina muotoina. Epäsuorat kiusaamisen muodot koettiin monissa päiväkodeissa haastaviksi havaita, tunnistaa ja puuttua. Toisaalta varhaiskasvattajat kokivat lasten ja lapsiryhmän tuntemisen tukevan epäsuoran kiusaamisen havaitsemista, ja he kokivat tarpeelliseksi puuttua kaikkeen kiusaamiselta vaikuttavaan toimintaan. Kiusaamista varhaiskasvattajat kertoivat esiintyvän kaikissa tilanteissa, eritoten vapaassa leikissä.

Varhaiskasvattajat määrittivät hyvän puuttumisen olevan välitöntä, johdonmukaista ja sinnikästä. Selvittelytilanteet nähtiin monissa päiväkodeissa myös kasvatustilanteina, joissa lapsille voidaan opettaa konfliktinratkaisu- ja vuorovaikutustaitoja sekä määrittää yhdessä lasten kanssa sitä, mitä kiusaaminen oikeasti on. Varhaisen puuttumisen varhaiskasvattajat kokivat tutkijoiden tavoin olevan keino ehkäistä kiusaamisen kehittymistä vakavammaksi ongelmaksi. Aikuisen puuttumista vaativista kiusaamistilanteista informoitiin jokaisessa päiväkodissa aina ryhmän omia varhaiskasvattajia sekä tilanteessa osallisina olleiden lasten vanhempia.

Päiväkodeissa harvinaiseen, pitkäkestoiseen ja/tai vakavaan kiusaamiseen varhaiskasvattajat kertoivat puuttuvansa ensisijaisesti yhteistyössä lasten vanhempien kanssa. Kasvatuskumppanuuden ohella puuttumiskeinoiksi mainittiin kiusaamisen puheeksi ottaminen lasten kanssa kuvien ja tarinoiden avulla, aikuisten osallistuminen lasten leikkeihin sekä kiusaamisen käsittely henkilökohtaisesti kiusaajaa ja kiusattua tukien

sekä varhaiskasvatuksen asiantuntijan antamia neuvoja noudattaen. Koska vakava kiusaaminen on harvinaista päiväkodeissa, tulisikin päivähoidon henkilöstöllä olla mahdollisuus konsultoida varhaiskasvatuksen asiantuntijaa. Ulkopuolisen asiantuntijan hyödyntäminen voisi olla tukena varhaiskasvattajien työssä ja auttaa myös vanhempien kanssa tehtävää yhteistyötä vähentäen puuttumistilanteiden osittaista varhaiskasvattajien kokemaa uhkaavuutta sekä kuormittavuutta.

Niin kiusaamiseen puututtaessa kuin sitä ennaltaehkäistäessä haastatellut varhaiskasvattajat korostivat varhaisen puuttumisen ja konfliktien selvittämisen ohella läsnäolon ja havainnoinnin merkitystä. Läsnäolon ja havainnoinnin tavoin lasten ja lapsiryhmän tunteminen koettiin tärkeänä kiusaamisesta puhuttaessa. Luottamuksellinen, lämmin ja hyvä pedagoginen suhde lapseen vaatii aikaa rakentuaan, minkä vuoksi pysyvät suhteet ja pitkäaikainen yhdessäolo saman lapsiryhmän kanssa nähtiin olennaisena tekijänä ja hyvän varhaiskasvatuksen kulmakivenä myös kiusaamisen näkökulmasta tarkasteltuna. Resurssikysymyksenä pysyvät suhteet varhaiskasvattajien ja lasten sekä lapsiryhmän välillä olisi hyvä nostaa enemmän esille myös kiusaamisen vastaisesta työstä puhuttaessa: kiusaamisen havaitseminen ja tunnistaminen on vaikeaa, jos ei jopa mahdotonta, mikäli kasvattajan ja kasvatettavan välillä ei ole luottamuksellista ja aitoa pedagogista suhdetta, ja mikäli kasvattaja ei tunne ryhmänsä lapsia.

Kiusaamisesta puhuttaessa empatian herättely ja tunnekasvatus nähtiin tärkeinä kaikissa päiväkodeissa. Varhaiskasvattajat pitivät tärkeänä sitä, että lapset oppisivat sanoittamaan omia tunteitaan sekä ajattelemaan asioita myös toisen ihmisen näkökulmasta. Lasten omien tunteiden tunnistamiseen ohjaamisen lisäksi empatiaa heräteltiin pohtimalla yhdessä lasten kanssa sitä, mitä kiusaaminen oikeastaan on ja kuinka ystävää tulisi kohdella. Näin lapset ovat tietoisia yhteisistä säännöistä ja siitä, mikä on kiellettyä ja mitä heiltä odotetaan.

Yhtenä kiusaamisen ennaltaehkäisemisen keinona varhaiskasvattajat mainitsivat pienryhmätoiminnan. Vaikka pienryhmätoiminnalle ei annettu erityistä painoarvoa hyvän yhteisön muodostumisesta katsottuna, koettiin pienryhmätyöskentely hyvänä asiana. Tavoitteellisena ja suunnitelmallisena työmuotona pienryhmätyöskentely tukee ryhmäytymistä ja lasten keskinäistä tutustumista toisiinsa – ja tätä myöten myös hyvän yhteisön rakentumista. Se, missä määrin päiväkodeissa yleistyneellä pienryhmätoiminnalla pyritään ratkaisemaan pienten ja sopimattomien tilojen sekä suurten lapsiryhmien yleistä

levottomuutta, onkin jo toinen kysymys. Haastatteluissakin esille nostettu lasten oman rauhallisen leikkitalan tarve ja sen suhde toisinaan jopa kiusaamisena ilmenevään levottomuuteen ja turhautumiseen, nostaa esiin kysymyksen ympäristön merkityksestä kiusaamisen ennaltaehkäisystä puhuttaessa. Suuressa ryhmässä aikuisen henkilökohtainen huomio on rajallinen, melu pahimmillaan päätä huumaava ja konfliktit toisten lasten kanssa tilasta ja leluista taisteltaessa hyvinkin todennäköisiä. Kiusaamisen vastaisessa työssä on siis kaiken ennaltaehkäisevän työn tavoin kyse myös riittävästä resursseista: hienot tavoitteet ja strategiat ilman realistisia mahdollisuuksia johtavat hyvin suurella todennäköisyydellä epäonnistumiseen. Kiusaamisen pitkäaikaisia vaikutuksia ajateltaessa voi säästäminen lapsen ensimmäisten vuosien aikana aiheuttaa suuria taloudellisia kustannuksia, inhimillisistä kustannuksista puhumattakaan.

Selkeä päiväkotikohtainen kiusaamisen ehkäisemisen suunnitelma koettiin poikkeuksetta hyvänä asiana jokaisessa päiväkodissa, ja suunnitelma nähtiinkin niin kiusaamisen vastaisen työn välineenä kuin myös viestinä lasten vanhemmille ilmiön tunnistamisesta ja sen vakavasti ottamisesta. Mielestämme kiusaamisen ennaltaehkäisyn suunnitelman laatiminen, sen toteuttaminen ja säännöllinen arviointi voivat antaa myös lisää tietoa ja välineitä kiusaamisen vastaiseen työhön. Kirjallisen suunnitelman tavoin myös kiusaamistapausten systemaattinen dokumentointi voi antaa arvokasta tietoa päiväkotikiusaamisesta ilmiönä, minkä ohella dokumentoidut kiusaamistapaukset voivat auttaa kehittämään toimivia puuttumisen ja ennaltaehkäisyn keinoja myös varhaiskasvattajien tekemän kiusaamisen vastaisen työn tueksi. Suotavaa olisi, että suunnitelma olisi yhteisössä yhtäläillä jokaisen työntekijän käytössä oleva työkalu. Mitä varhaisemmassa vaiheessa kiusaamisen vastainen työ aloitetaan, sitä paremmat ovat mahdollisuudet onnistua.

Yhteisöllisestä näkökulmasta päiväkotikiusaamista tarkasteltaessa kiusaaminen määrittyy niin lapsiryhmää, kasvattajayhteisöä että kasvatuskumppanuutta koskevaksi asiaksi. Tämän opinnäytetyön tavoitteena oli kartoittaa ja kuvailla päiväkotikiusaamista lasten vertaissuhteissa ilmenevänä ongelmana varhaiskasvattajia haastatteleamalla. Kiusaaminen on haastava aihe, johon sisältyy paljon erilaisia arvo- ja tunnelatauksia. Kiusaaminen tarkoituksellisenä, toista vahingoittavana tekona on jotain sellaista, jota emme edes haluaisi uskoa pienen, aikuisesta turvaa hakevan ja esimerkkiä ottavan lapsen kykene-

vän tekevän. Tämän ohella kiusaamisessa on aina kyse myös aikuisen vastuusta, minkä vuoksi päiväkotikiusaamisen puheeksi ottaminen kasvattajayhteisön sisällä voi vaatia suurta luottamusta ja rohkeutta, mikä pätee varmasti myös opinnäytetyömme tekemiseen osallistumista ja haastateltavaksemme suostumista. Rakentaaksemme luottamusta halusimme taata haastateltavillemme anonymiteetin, minkä vuoksi emme ole käyttäneet edes ammattinimikkeitä emmekä yksilöineet päiväkoteja raportissamme. Rohkaistaksemme haastateltaviamme päädyimme käyttämään ryhmäteemahaastattelua, jossa kokemuksia, näkemyksiä ja merkityksiä oli mahdollisuus rakentaa yhdessä toisten kanssa ja näin ollen myös vastuuta jakaen.

7 LOPUKSI

Opinnäytetyömme aihe on ollut selkeä jo aivan prosessin alkuvaiheesta saakka, sillä koimme kiusaamisen aiheena hyvin ajankohtaiseksi ja tärkeäksi. Opinnäytetyöprosessimme alkuvaiheessa pohdimme paljon opinnäytteen toteuttamista. Päädyimme haastattelemaan varhaiskasvattajia lasten sijaan, sillä lasten haastattelemiseen liittyy monia eettisiä haasteita. Lisäksi varhaiskasvattajilla on viime kädessä vastuu puuttua ja ennaltaehkäistä kiusaamista omassa ryhmässään. Näin ollen heidän oma sanoitettu käsityksensä kiusaamisesta on ensisijaisen tärkeä kiusaamisen vastaisessa työssä.

Jokaiselta haastateltavalta olemme hankkineet kirjallisen luvan haastattelumateriaalin käyttöä varten. Tämä lupa on perustunut riittävään enakkoinformaatioon opinnäytetyömme pääteemoista. Luottamuksellisuuden olemme huomioineet jo varhaisessa vaiheessa tekemällä päätöksen haastattelumateriaalin käyttötavoista. Olemme pitäneet huolen siitä, ettei yksittäistä varhaiskasvattajaa tai päiväkotia voida tunnistaa kirjallisen työn perusteella.

Haastatteluaineiston luotettavuutta voidaan pohtia kumminkin kokemattomuutemme tähden haastattelutaidoista keskusteltaessa. Luottamuksellisuutta kumminkin lisää se, että yhtä haastattelua lukuun ottamatta jokaisessa haastattelussamme haastattelihoita on ollut kaksi, jolloin harvempi kommentti on jäänyt huomiotta ja toinen haastatteliho on voinut tarvittaessa täydentää toista. Keräsimme aineistomme ryhmäteemahaastattelulla, jokaisessa haastattelussa kävimme läpi samat teemat tarkentavine kysymyksineen. Yksi haastatteluista on tehty käytännön arjen sujuvuuden tähden kahdessa osassa, sekä ryhmähaastatteluna että yksilöhaastattelua käyttäen.

Tutkimusmenetelmämme kvalitatiivisuuden ja aineistomme pienuuden vuoksi tutkimuksemme ei ole toistettavissa eivätkä tutkimustulokset ole yleistettävissä. Lisäksi on mainittava, että osaltaan tulosten ainutkertaisuuteen sekä eroavaisuuteen toisistaan on voinut vaikuttaa myös se, että osa päiväkodeista, joissa haastattelut on toteutettu, ovat meille jo ennestään tuttuja. Aiempi tuttuus on varmasti vaikuttanut haastattelun ja aiheemme edellyttämään luottamuksellisuuteen ja haastateltaviltamme vaadittuun rohkeuteen.

Osaltaan haastattelun teemojen muotoutumiseen sekä varmasti myös varhaiskasvattajien vastauksiin ja kertomuksiin on vaikuttanut kunkin osapuolen ennakkotietämys aiheesta ennalta. Osassa päiväkodeista kiusaamiseen aiheena on perehdytty kiusaamisen ennaltaehkäisy-suunnitelmaa tehdessä, kun taas toisissa päiväkodeista kiusaamista ei oltu sen syvemmin määritelty ilmiötasolla. Tämän vuoksi emme käyttäneet aineistona valmiita suunnitelmia, vaan keskityimme haastattelumateriaaliin.

Opinnäytetyön teoria-aineistona käytimme osin koulukiusaamista koskevaa tutkimustietoa, sillä yhteisöllisestä näkökulmasta kiusaamista määriteltäessä ilmiö näyttäytyy tunnuspiirteiltään hyvin samanmuotoisena niin kouluissa kuin päiväkodeissa. Päiväkotikiusaaminen on tutkimusaiheena verrattain uusi etenkin suomalaisessa tutkimusperinteessä, minkä vuoksi olemme pyrkineet hyödyntämään mahdollisuuksien mukaan saatavilla olevaa tutkimustietoa kiusaamisesta. Olemme käyttäneet opinnäytetyössämme laajalti koulukiusaamisesta kertovaa kansainvälistä tutkimustietoa, sillä suomalainen päiväkotijärjestelmä on täysin ainutlaatuinen myös ikäjakaumansa puolesta. Muissa maissa koulu aloitetaan jo paljon nuoremmassa iässä.

Olemme toteuttaneet opinnäytetyöprosessimme parityönä, minkä koemme vaikuttaneen myönteisesti niin opinnäytetyömme luotettavuuteen kuin sen eettisyyteenkin. Opinnäytetyöprosessin jokaisessa vaiheessa olemme käyneet kriittistä keskustelua toistemme kanssa, ja argumentoineet ratkaisuehdotuksia toisillemme. Yhteistyö dialogisesti edeten on ollut toisinaan varmastikin hitaampaa kuin yksin työskennellen, mutta koemme saavuttaneemme yhteistyöllä viimeistellyn ja mahdollisimman luotettavan lopputuloksen. Kaikesta haasteellisuudestaan huolimatta työmuoto ja opinnäytetyöprosessi ovat opettaneet keskeneräisyydensietokykyä, argumentointitaitoja sekä vastuunjakamista ja kärsivällisyyttä.

Kiusaamisilmiö eritoten varhaiskasvatuksessa on varsin tuore aihe, minkä vuoksi koemme, että aiheen tutkiminen laajemmin on tarpeen. Samat tutkimuskysymykset ja suurempi otanta voisivat toimia työvälteenä niille päiväkodeille, joissa kiusaamisen puuttumisen ja ennaltaehkäisyn suunnitelmaa laaditaan laajempaa kokonaisuutta unohtamatta. Vaikka kiusaamisilmiön tutkiminen lapsen näkökulmasta onkin eettisesti haastavaa, voisi olla tarpeellista tutkia, mitä lapset ajattelevat samoista teemoista. Kiusaamisen puheeksi ottamiseen lasten kanssa voisi kehittää myös mallin esimerkiksi toiminnallisen opinnäytetyön avulla. Ilmiöstä laajemman kuvan voisi saada myös tutkimalla vanhem-

pien näkemyksiä aiheesta: on aikuisen tehtävä tunnistaa kiusaaminen, puuttua siihen ja ennaltaehkäistä sitä, minkä vuoksi kasvatuskumppanuuden ”toisen” osapuolen näkemys aiheesta toisi kuvaan uuden ulottuvuuden.

Kiusaamiseen puuttumisessa ja ennaltaehkäisyssä on kyse arvovalinnoista. Toisen kunnioittaminen, ihmisarvo ja luottamus ovat ihmisyyden kulmakiviä, jotka pedagogisessa suhteessa siirrämme perintönä seuraaville sukupolville. Kuten jo opinnäytetyömme alussa kerroimme, uusi päivähoitolaki on tällä hetkellä työn alla. Mielestämme kiusaaminen on väistämättömän tärkeä osa uusia lisäyksiä, joita lakiin tullaan tekemään. Tulevina varhaiskasvatuksen ammattilaisina meidän tehtäväksemme jää se, miten saamme muutokset käytännössä integroitua työpaikoillemme. Monissa eri kanavissa käydään kiivasta pohdintaa pätevyyksistä unohtaen samalla se tosiasia, että todellisuudessa lapsille kaikki varhaiskasvattajat ovat yhtä lailla aikuisia ja esimerkkejä riippumatta koulutuksen antaneesta organisaatiosta. Ehkä tärkeämpää olisi kiinnittää huomio siihen, että näistä varhaiskasvattajia kouluttavista organisaatioista valmistuvilla olisi tulevaisuudessa tarvittava tietotaito kiusaamisen tunnistamiseen, ehkäisemiseen ja siihen puuttumiseen. Kiusaamisen määrittely, varhainen puuttuminen ja ennaltaehkäisy ovat kummin-kin päivähoidon ammattilaisten perustehtäviä. Se, et ihan pienestä pitäen.

LÄHTEET

Ahonen, R. 2013. Kiusaaminen päiväkodissa. *Kasvu* 2/2013, 16-19.

Airola, R.2012. Kiusaamiseen pitää puuttua jo päiväkodissa. YLE 17.8.2012. Luettu 18.8.2012.

http://yle.fi/uutiset/kiusaamiseen_pitaa_puuttua_jo_paivakodissa/6260065

Alsaker, F. 2013. Bullying in Kindergarten. *Bullying Special Edition Contributor*. Luettu 26.3.2013. <http://www.education.com/reference/article/kindergarten-bullying/>

Askeleittain 2014, Askeleittain – opetusohjelma. Luettu 13.3.2014.

<http://www.psykologienkustannus.fi/askeleittain/index.html>

Hamarus, P. 2008. *Koulukiusaaminen – huomaa, puutu, ehkäise*. Helsinki: Kirjapaja.

Helsingin varhaiskasvatussuunnitelma. 2011. Helsingin kaupunki. Sosiaalivirasto.

http://www.sosiaaliportti.fi/File/467c91d8-6598-43e2-a361-c115a47e2151/Helsingin_vasu2011.pdf

Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2008. Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Gaudeamus.

Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 2009. *Tutki ja kirjoita*. 15. painos. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Höistad, G. 2003. *Irti kiusaamisen kierteestä*. Suom. Korpela, S. Helsinki: Kirjapaja Oy. Alkuperäinen teos 2001.

Kirves, L. & Stoor-Grenner, M. 2011. *Kiusaamisen ehkäisy varhaiskasvatuksessa – kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelman laatiminen*. Helsinki: Mannerheimin Lastensuojeluliitto ja Folkhälsan.

Kirves, L. 2013. *Kiusaamista voidaan ehkäistä jo pienestä pitäen*. Mannerheimin lastensuojeluliitto. Luettu 9.9.2013.

http://www.thl.fi/fi_FI/web/kasvunkumppanit-fi/tyon/toimintatavat/kiusaamista_voidaan_ehkaista_jo_pienesta_pitaaen

Koivula, U-M., Suihko, K. & Tyrväinen, J. 1999. *Mission: Possible*. Opas opinnäytteen tekijälle. Tampere: Pirkanmaan ammattikorkeakoulun julkaisusarja C. Oppimateriaalit. Nro 1.

Kopakkala, A. 2005. *Porukka, jengi, tiimi*. Ryhmädynamiikka ja siihen vaikuttaminen. Helsinki: Edita Prima Oy.

Krautsuk, S. 2014. *Pienet lapset kiusaamisen armoilla päiväkodeissa –ei tarvitse puuttua*. YLE 28.2.2014. Luettu 1.3.2014.

http://yle.fi/uutiset/pienet_lapset_kiusaamisen_armoilla_paivakodeissa__ei_tarvitse_puuttua/7112346

Lehtinen, T. 2014. Koulukiusaamista ehkäistään Euroopassa suomalaisopein. Helsingin Sanomat 3.3.2014. Luettu 3.3.2014.
<http://www.hs.fi/kotimaa/Kiusatuille+kehitteill%C3%A4+j%C3%A4lkihoitomalli/a1393736294015>

Mannerheimin lastensuojeluliitto. 2013. Päiväkotikiusaaminen. Luettu 11.6.2014.
<http://www.mll.fi/kasvattajille/kiusaamisen-ehkaiseminen/kiusaaminen-paivakodissa/>

Neitola, M. 2010. Kiusaaminen päiväkodissa - Ilmeneminen ja interventiot. Teoksessa Korhonen, R., Rönkkö, M-L. & Aerila, J. (toim.). Pienet oppimassa – kasvatuksellisia näkökulmia varhaiskasvatukseen ja esiopetukseen. Julkaisija Turun yliopiston opettajankoulutuslaitos, Rauman yksikkö. 217–224.

Paju, E. 2013. Lasten arjen ainekset – Etnografinen tutkimus materiaalisuudesta, ruumiillisuudesta ja toimijuudesta päiväkodissa. Tampere: Juvenes Print. (Tutkijaliitto)

Poutiainen, K. 2013. Vanhempi: näin tartut lapsesi kiusaamiseen. Savon Sanomat 7.4.2013.

Repo, L. 2013. Pienet lapset ja kiusaamisen ehkäisy. Juva: PS-kustannus.

Rigby, K. 2002. New Perspectives on Bullying. Philadelphia, USA: Jessica Kingsley Publishers. <http://site.ebrary.com/lib/tamperepoly/docDetail.action?docID=10064491>

Salmivalli, C. 2005. Kaverien kanssa. Vertaissuhteet ja sosiaalinen kehitys. Keuruu: Otavan kirjapaino OY.

Stakes. 2005. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet. Tampere: Tampereen Yliopistopaino Oy.

Tampereen kaupunki. 2014. Päivähoidon ja perusopetuksen tuotantostrategia 2010-2014. Ilo kasvaa oppien.
http://www.tampere.fi/material/attachments/i/5tzP1vtiG/paivahoidon_ja_perusopetuksen_tuotantostrategia_2010-2016_hyvaksytty.pdf

Tampereen varhaiskasvatussuunnitelma. 2007. Hyvinvointipalvelut 2/2007.
<http://www.tampere.fi/tiedostot/5pvSAFsoF/varhaiskasvatussuunnitelma.pdf>

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2009. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

YK:n lapsen oikeuksien sopimus. 20.11.1989.

LIITTEET

Liite 1. Teemahaastattelun runko

Teemahaastattelun runko

KIUSAAMINEN JA SEN TUNNISTAMINEN PÄIVÄKODEISSA tk1: Mitä kiusaaminen on?

- Mikä on kiusaamista?
- Millaisia kiusaamisen muotoja tunnistatte päivähoitossa?
- Mitä kiusaaminen on tekoina?
- Millaisissa tilanteissa kiusaamista tapahtuu?
- Kuinka usein kiusaamista konkreettisesti tapahtuu?
- Ketä kiusaaminen koskettaa - ketkä ovat mukana kiusaamisessa?
- Kuka havaitsee kiusaamisen arjessa?

KIUSAAMISEEN PUUTTUMINEN tk2: Miten kiusaamiseen puututaan?

- Miten kiusaamiseen puututaan?
- Millaiseen kiusaamiseen puututaan?
- Missä ja millaisissa tilanteissa kiusaamiseen puututaan?
- Miten lapset reagoivat kiusaamiseen puuttumiseen?
- Miten lasten vanhemmat reagoivat kiusaamiseen puuttumiseen?
- Keitä kiusaamiseen puuttuminen koskettaa?
  - Keitä on läsnä puuttumistilanteessa? – Kuka puuttuu?
  - Ketä kiusaamiseen puuttumisesta informoidaan?
  - Kirjataanko kiusaamiseen puuttumistilanteita?

KIUSAAMISEN ENNALTAEHKÄISY tk3: Miten kiusaamista ennaltaehkäistään?

- Millä keinoilla päiväkodeissa tapahtuvaa kiusaamista voidaan ennaltaehkäistä?
- Millä tavoilla kasvattajat voivat ennaltaehkäistä kiusaamista omassa ryhmässään?
- Miten kiusaamista ennaltaehkäistään teidän ryhmässänne?
- Mitä vaikutusta ympäristöllä / kasvattajan omalla toiminnalla / päiväkodin valinnoilla on kiusaamisen ilmenemiseen?

Onko teidän mielestänne päiväkotikiusaamiseen puuttumista ja ennaltaehkäisyä ohjavan suunnitelman laatimisella tarvetta teidän päiväkodissänne / kunnallisella tasolla / valtakunnallisella tasolla?

Liite 2. Taustatietolomake

Taustatietolomake

Koulutustausta:

Työnimike:

Työkokemus alalla:

Alle 5 vuotta   5-10 vuotta   Yli 10 vuotta

Onko päiväkotinne henkilökunta saanut lisäkoulutusta päiväkotikiusaamiseen liittyen?

On saanut   Ei ole saanut

Onko päiväkodillanne kiusaamisen ehkäisemisen suunnitelma?

On   Ei ole

Kuinka usein päiväkotiryhmässänne tehdään pienryhmä työskentelyä?

Päivittäin   Viikoittain   Silloin tällöin   Ei kos-

kaan

Oman päiväkotiryhmänne tämän hetkinen koko:

Annan luvan käyttää haastattelussa sekä taustatietolomakkeessa kerättyjä tietoja nimettömänä Tarja Miettisen ja Essi Piironen opinnäytetyössä.

Paikka ja aika

Allekirjoitus ja nimenselvennys

Liite 3. Esimerkkipohja kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelmaksi

Esimerkkipohja kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelmaksi

Kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelma osana yksikön varhaiskasvatuksen suunnitelmaa

Kiusaamisen ehkäisyn ja siihen puuttumisen tulisi olla johdonmukaista ja suunnitelmallista

työtä. Kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelma on hyvä laatia kaikkiin toimintayksiköihin.

Sen laatiminen edellyttää tietoisuutta kiusaamisilmiöstä sekä päiväkodin yhteistä keskustelua aiheesta. Suunnitelma liitetään osaksi yksikön varhaiskasvatuksen suunnitelmaa.

Suunnitelmassa kerrotaan mahdollisimman yksityiskohtaisesti ja tarkasti, millä tavalla

kiusaamiseen puututaan sekä millä tavalla kiusaamista ehkäistään päiväkodissa. Ryhmäkohtaisissa

suunnitelmissa huomioidaan kunkin ryhmän lapset sekä ryhmädynamiikka.

Suunnitelma pitää sisällään seuraavat asiat:

1. Päiväkodin henkilöstön yhteinen näkemys kiusaamisesta ja yhteinen tavoite kiusaamisen ehkäisemiseksi
2. Kiusaamisen ehkäisyn keinot
3. Kiusaamisen puuttumisen keinot
4. Suunnitelman arviointi
5. Ryhmäkohtainen suunnitelma
6. Suunnitelmaan perehdyttäminen ja siitä tiedottaminen (henkilökunta, vanhemmat, yhteistyötahot)

(Kirves & Stoor-Grenner 2011, 55)